

Persoonlijke eigendom?

<https://hdl.handle.net/1874/235012>

11692

BR. qu. II, 36

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3054 261 1

ORANJEBOND VAN ORDE.

Be. 4° II³⁶

PERSOONLIJKE EIGENDOM?

STRENG VERTROUWELIJK.

ORANJEBOND VAN ORDE.

PERSOONLIJKE EIGENDOM?

STRENG VERTROUWELIJK.

I N H O U D.

	Blz
A. DE MEMORIE VAN DEN HEER P. B. BRUIJN VAN ROZENBURG.	
Inleiding	5
Memorie	6
1 ^e Naschrift	14
2 ^e Naschrift	15
B. BESCHOUWINGEN EN TEGENWERPINGEN VAN HET DAGELIJSCH BESTUUR.	
Inleiding	17
De stichtingen van <i>Bescheiden Heidegeluk</i>	19
De ontleding der Memorie-B. v. R.	23
Uit het dagboek	30
VOORDRACHTEN EN LEVENDE FIGUREN. HET RAPPORT-L. W. TH. SCHMIDT.	
Inleiding	48
Voordrachten en geschiedenissen	50
Naschrift	63
Tabellen en cijfers	65-67
SLOTBESCHOUWINGEN EN CONCLUSIE	68
C. BIJLAGEN.	
<i>a.</i> Extract-Hypothecaire acte.	
<i>b.</i> Schuldbekentenis installatiegeld.	
<i>c.</i> De circulaire van October 1893.	
<i>d.</i> Reglement-Onderhoudsfonds.	
<i>e.</i> Concept-Erfpachtscontract.	

Memorie van den heer P. B. Bruijn van Rozenburg.

*Aan het Algemeen Bestuur van den
„Oranjobond van Orde.”*

INLEIDING.

Mijne Heeren!

Den 5^{den} Augustus j.l. schreef ik aan onzen hooggeachten Voorzitter o. m. het volgende:

„Ik had mij voorgesteld in de Bestuursvergadering van 29 Juli gelegenheid te vinden eene door mij samengestelde „memorie” over **persoonlijken eigendom** aan het oordeel mijner mede-Bestuurders te onderwerpen; en dit, naar aanleiding van wat ik kon waarnemen van den nieuwen koers, die gestuurd wordt.

Toen de agenda echter meer tijd in beslag nam dan ik had vermoed, en in het debat 't beginsel, door mij voorgestaan, niet werd aangeroerd, begreep ik dat er tijd en lust zouden ontbreken om die memorie aan te hooren met de aandacht waarop *het onderwerp*, naar mijne meening, aanspraak kan maken.

En toen bovendien bleek, dat het zelfs niet gewenscht werd de door mij aangeboden motiveering van mijn onthouding van stemming (en mijn zeker niet onopgemerkte onthouding van debat over de nieuwe stichting) te hooren, toen kwam het mij passend voor van mijn plan zelfs geen melding te maken; en mij ertoe te bepalen. U particulier toezegging te doen van een schrijven.

Aan die toezegging ben ik zoo vrij gevolg te geven door dezen brief.”

Nu mij in 's Voorzitters antwoord daarop zoo welwillend de toezegging werd gedaan, dat deze memorie door de zorg van het D. B. gedrukt en aan U zou toegezonden worden, vergezeld van enkele beschouwingen van dat Bestuur, nu heb ik er alsnog bij aan te teekenen, dat ik geen strijd voer tegen het stelsel van pacht bij de *Erica-Stichting* gevolgd, ook niet tegen het stelsel van huur bij de stichting *Huis en Hof* aangenomen; maar dat ik éénig en alléén waarschuw tegen het in mijn oog praematuur veranderen van 't beginsel *eigendom* op 't Hofveld.

Met eenigen nadruk moet ik mijn geachte mede-Bestuursleden verzoeken dit vast te houden.

De Bond kan op mijn medewerking rekenen bij alle stichtingen, afwijkende van 't beginsel eigendom, door mij voorgestaan; maar ik weiger medewerking bij het in mijn oog te vroeg afbreken van wat met zooveel moeite, maar ook met zooveel instemming en succes, eerst twee jaar geleden werd daargesteld; dat, in weerwil van het nieuwe, zulke verrassende uitkomsten gaf; en dat ik dan ook voor goed blijf houden — behoudens de fouten, die ik reeds aanwees — al waren de teleurstellingen in 't zoo kortstondig bestaan verkregen, grooter en talrijker geweest.

En dat ik in deze meening niet alleen sta, bleek mij herhaaldelijk; en na de samenstelling dezer memorie nog treffend uit het *Utr. Prov. en Sted. Dagbl.* van 30 Augustus j.l.

Het van zooveel zaakkennis en goed oordeel getuigende hoofdartikel: *Naar de heide?* waarin besproken wordt wat ik in 't ontwerp Hofveld heb gelegd, kan hierbij met vrucht geraadpleegd worden.

Na deze inleiding mijn:

MEMORIE ter verdediging mijner stelling, dat eigendom van huis en hof voor den arbeider en het hulpbehoevende gezin ten platten lande is aangewezen, als middel ter bereiking van wat de „Oranjabond van Orde" zich o. m. voorstelt.

(Bestrijding der Sociaal-Democratie, zedelijke, geestelijke en stoffelijke opheffing van 't volk, en, 't daardoor scheppen van betere maatschappelijke toestanden en verhoudingen).

Wie geen vreemdeling is in de beschavings-geschiedenis — en 't was Mr. M. W. F. TREUB, die er ons onlangs nog aan herinnerde door zijne rede in de notarieele vereeniging „de Staat en het Eigendomsrecht," (het ontstaan van den persoonlijken eigendom in de middeleeuwen) — voelt, dat het goed was gedacht wat Mr. J. A. LEVY op 26 April d. j. met zijne bekende scherpzinnigheid en eigenaardige zeggingskracht in 't *Handelsblad* aanvoerde tegen het jongst gepubliceerde Nutsrapport omtrent **Volks-Huisvesting**.

„Het is niet een toeval dat de gansche eigendomsgeschiedenis vertoont één voortgaande lijn, aanvangende met den *gemeenschappelijken* en uitlopende op den *individueelen eigendom* Deze laatste wijst naar hoogere beschavingsvorm dan de eerste."

En, waar hij der Nuts-Commissie dan verwijt:

„Zij onderschat de psychologische bekorning zoowel als het economisch weerstandsvermogen, *gewekt en gevestigd door individueel bezit van onroerend goed*," en daarbij op Frankrijk wijst, daar zou ik, met het oog op de heerschende ontevredenheid vooral, willen herinneren aan wat de groote MENG-TSEU reeds 3½ eeuw vóór 't ontstaan van 't Christendom aan WENKOENG, vorst van Teng, zoo klemmend voorhield ¹⁾, n. dit:

„Zij welke een vasten eigendom bezitten, toereikend voor hun onderhoud, hebben een altijd rustigen geest.

„Zij welke niet zulk een blijvenden eigendom bezitten, hebben geen altijd rustigen geest.

„Als hun geest niet steeds rustig is, dan spruiten daaruit rechtsverkrachting, verdorvenheid des harten, ongebonden zeden, dolzinnige losbandigheid voort."

En lezen wij nu verder ²⁾ hoe deze zoo zedelijk hoog ontwikkelde menschenkenner en staatsman dan een voor zijn tijd en land passend type eener groep bezitters schetst, dan kunnen onze gewijzigde navolgingen nu nog daaraan worden getoetst, zooals wij onze „kunst" toetsen aan de Grieksche en andere klassieke.

Hij zou n.l. aan 8 gezinnen ieder 100 morgen land in eigendom willen toegewezen zien. Van deze 800 morgen, in *negen* gelijke stukken verdeeld, moest het middelste negende door gemeenschappelijken arbeid tot *algemeenen akker* dienen, om uit de opbrengst daarvan aan alle geldelijke verplichtingen, op 't land drukkende, te voldoen.

En, moge dit al wat Chineesch schijnen, let dan op wat hij van dat „in koloniën

¹⁾ De heilige boeken der Chinezen, uitg. VAN BREDERODE te Haarlem, 1862. Bladz. 307.

²⁾ Bladz. 311.

samenwonen" en van dien gemeenschappelijken arbeid voor individu en gemeenschap verwacht:

"Noch dood noch reizen zullen deze kolonisten uit hun dorp doen gaan.

"Zij zullen nauwe vriendschapsbanden vormen; zij zullen elkander in hunne behoeften en ziekten wederkeerig beschermen en helpen; dan zullen alle huisgezinnen in een volmaakte eensgezindheid leven."

En nu hale men de schouders niet op voor de optimistische verwachtingen van dezen klassieken wijze.

Immers, MAURICE PALÉOLOGUE verzekert ons, in zijn van groote opmerkingsgave getuigende beschrijving van Peking ¹⁾:

"Dat ieder gezin eene *afzonderlijke* woning heeft, daaruit blijkt reeds de voorliefde voor 't huiselijk leven, die bij het Chineesche ras zoo sterk is. De eenvoudigste burgers, de geringste handwerkers willen *alleen en meester* zijn onder hun *eigen* dak, en zouden voor geen prijs in onze kazerne-huizen willen wonen.

Nergens zijn inderdaad de banden des bloeds krachtiger dan in China; nergens leggen ze meer plichten op, *kweken ze meer deugd*."

Dit onverdachte getuigenis van een fransch geleerde, heeft voor mij dáárom vooral waarde, omdat in 't land waar het *klein grondbezit* algemeen wordt geacht te zijn het palladium van Staat en Maatschappij — en dit op onwraakbare historische gronden, — toevallig kort na de verschijning van het aangehaalde boek, drie fransche Volksvertegenwoordigers: prof. LEVEILLÉ, de heer HUBBARD en de abt LEMIRE, een voorstel bij de Wetgevende Macht aanhangig maakten, om den *eigendom van huis en hof* wettig te beschermen; zooals die bescherming reeds voor lang in de nieuwe wereld en in Australië, onder den naam „Homestead" werkt.

Om ons eigen land niet voorbij te zien, teeken ik hierbij aan, dat v. M. in het Haagsche Dagblad — zeker wel niet te verdenken van gewaagde stappen bij maatschappelijke of economische nieuwigheden — omstreeks Augustus '94 onder het opschrift „Homestead" een aanbeveling tot ernstige overdenking van Leveillé's voorstel schreef.

Hij neemt uit des hoogleeraars „*exposé des motifs*" over, hoe juist deze den *kleinen eigendom* voor een volk waardeert en kwalificeert; en erkent daarbij, dat er een „grootte strooming" is waar te nemen, tot uitbreiding van klein grondbezit.

De schrijver scheen toen echter kennelijk nog niet bekend met het opmerkelijke feit, dat de Noorweegsche „*Storthing*" reeds in Juni t. v. 800.000 kronen beschikbaar stelde, om daarvan aan *onbemiddelden* voorschotten te verstrekken, voor het koopen eener *eigen* woning, en 200.000 kronen om in 't groot grond te koopen, die aan *onbemiddelden* voor inkoopsprijs in 't klein zal worden verkocht.

Bij dit feit is elke redeneering overbodig.

Liet ik hier een der oudste onder de beschaafde volken voorgaan, later — zoo ziet men — gaat de Nieuwe Wereld voor, en, 't andere Europa begint te volgen.

De keuze uit mijn vele aantekeningen onderwerpeijk was dan ook niet zonder tendenz.

Ik beoog daarmêe het voorkomen van uitstel van een besluit „tot de geleerden het eens zijn" of „tot *onze* ondervinding ons zal hebben geleerd."

Waar de oudheid ons dit alles geleerd heeft, en de nieuwe wereld ons datzelfde nog leert, waar groote oude en nieuwe volken die leer met goede uitkomsten *toepassen*, daar zijn onze *proeven* op kleine schaal onnoodig, en is *wachten* onraadzaam; mits men — wat trouwens van zelf spreekt — *volksaard* en *landsgebruik* evenzeer in rekening laat gelden, als de vigeerende *landswetten*; die intusschen — waar ze belemmeren of niet geven wat behoort — wijziging kunnen en moeten ondergaan, dan wel vernieuwd of aangevuld behooren te worden.

1) De hoofdsteden der Wereld door HONIGH (1893).

Wetten toch moeten ontstaan door gebleken behoeften; en moeten worden gehouden, *passend voor hun tijd*.

Wij kunnen dit o. a. toegepast vinden in de Engelsche Kolonie Nieuw Zeeland, waar in '91, *ter bevordering van het klein grondbezit*, bij een wet werd bepaald, dat grondbezit beneden de 500 pond waarde vrij is van grondlasten, en dat ook die waarde niet wordt meëgerekend bij de inkomsten-belasting.

Beide belastingen werden toen sterk progressief gemaakt voor groot grond-bezit.

In het verslag der voordracht van den Belgischen hoogleeraar COLIN uit Caen, kan men met betrekking tot den eigendom lezen: ¹⁾

„Na een langen strijd over de voor- en nadeelen van den *grooten* en *kleinen* eigendom, is men het tegenwoordig eens, om de belangrijkheid van de *laatste* manier, dat bebouwen van den grond door den eigenaar zelf, verkiesbaar is boven **alle verpachtingsvormen**; dat de uitbreiding van dit principe op een krachtige manier de behoudende belangen begunstigt.

„Van daar de proeven in verschillende landen om den **kleinen landeigendom** te stichten.

„Wetten op de *Rentengüter* in Duitschland, de *Small Holdings act* in Engeland, eindelijk de pogingen in Italië voor inwendige colonisatie des lands, door het in waarde brengen van Sicilië, en van het Agro-Romano.

„Maar men moet niet alleen een klas van *eigenaars* stichten, men moet ook den **kleinen eigendom**, daar, waar hij bestaat, *beschermen* tegen de gevaren die hem bedreigen. En die gevaren zijn talrijk.”

„Door het familiegoed *oninbeslagneembaar* te maken, zal de wetgever een der dreigendste gevaren van onze moderne samenleving bestrijden; n.l.:

Het verdwijnen van den *kleinen eigendom*; hij zal aan den grond een bevolking hechten, behoudend en vrienden van orde.”

Het artikel in de *Revue des deux mondes* van 1 Dec. '95, waarin GEORGES PICOTS van de Académie des Sciences Morales, zoo krachtig aandringt op bevordering en bescherming van den *persoonlijken eigendom*, en aantoonst dat 5 $\frac{1}{2}$ millioen Franschen in hun eigen huizen wonen, noemt die eigendom voor boer en arbeider de grootste prikkel tot werkzaamheid. En, op grond van mijn ervaring zie ik geen overdrijving in het beweren van dien geleerde: „la propriété est leur passion.”

Toen Mr. S. VAN HOUTEN in de Gids en Vragen des Tijds zijn artikelen schreef, waarvan in '83 een tweede overdruk verscheen, ²⁾ sprak hij het reeds uit, dat de landbouwer, de veldarbeider en arme dorpsbevolking **eigen grond** — tuin en veld — behooren te hebben; en betoogde hij, dat **wij** bij de oplossing van het agrarisch vraagstuk, nog een geheel eigenaardig belang hebben, door ons *Koloniaal bezit*.

Ik herinner voor dit laatste aan het onderzoek naar de rechten op den grond op Java,

1) Ook gepubliceerd in „Ons Belang” van 26 Juli '95 en volgende nummers.

2) „God, Eigendom en Familie” bij V. LOOY en GERLINGS, te Amsterdam.

en het besluit, dien ten gevolge, om, daar waar dat door de bevolking wordt gewenscht, de conversie van *communaal* en *individueel* grondbezit voor den inlander toe te laten.

Ook in Indië dus, de te lang verdaagde schrede voorwaarts, door erkenning, bevestiging en bescherming van klein grondbezit.

En wie dit taaie proces sedert 1866 — zij het dan ook ontstemd — volgde, of inzage had van het „eindrésumé,” waarvan het laatste deel, na een arbeid van misschien 15 jaren (echt Nederlandsche spoed!) onlangs gereed kwam, zal wel kunnen toestemmen, dat ook hier ontwikkeling der volkswelvaart door *persoonlijken eigendom*, wordt erkend en beoogd.

Dat de Indische Regeering hierin niet alleen staat, blijkt reeds lang, en — meer bijzonder voor ons leerzaam — nog zeer onlangs uit een degelijk artikel over Nieuw Guinea, waarin de wenschelijkheid werd aangetoond om voor Christen Inlanders de gelegenheid te openen *grondeigendom* te verkrijgen.

Werd in dat stuk wijselijk gewaarschuwd tegen zekere *overhaasting* die de uitvoering van 't beste denkbeeld kan schaden, ook de wenk om minder op *dadelijk gewin* te zien dan naar de vruchten, die de arbeid *te zijner tijd* zal opleveren, schijnt mij voor ons alle aandacht te verdienen.

Ik moet hier Mr. S. VAN HOUTEN echter even het woord geven, om te doen zien, hoezeer de heide-stichtingen van den O. v. O. te Apeldoorn ook met den geest zijner rationeele — vroeger als te geavanceerd beschouwde — denkbeelden overeenstemmen. Hij zegt ter zake o. a.:

„Mij dunkt een veel gezonder toestand werd geboren, indien de arme dorpsbevolking in de onmiddellijke omgeving der dorpen terrein kon krijgen. Er behoeft slechts weinig betaald te worden om de tegenwoordige eigenaren schadeloos te stellen; en men erlangt dan vele groote voordeelen. Vooreerst dat de ontginning van een stukje heidegrond een *nevenbedrijf* wordt, hetgeen die ontginning behoort te zijn, omdat de voordeelen zóó schraal zijn dat zij geen volledig levensonderhoud aan een gezin kunnen verschaffen.

„Maar wanneer de anders verloren arbeidsuren van een dagloonersgezin op een bepaald plekje **eigen** grond werden aangewend, zou het resultaat van eenige jaren uit een *economisch en vooral uit een zedelijk oogpunt* niet onbeduidend zijn. Ten anderen wordt de landelijke bevolking door de gelegenheid om *ook slechts een klein eigendom* te verwerven, aan hare omgeving gebonden, en terug gehouden, zoowel van het doelloos trekken naar de steden, als van de vestiging in hutten op afgelegen velden, waar zij, aan den invloed der beschaving onttrokken, te midden van de hedendaagsche maatschappij zijn, als onkruid in een korenveld.”

Doet dit nu denken aan het eerste exposé van mijn oorspronkelijk plan, én aan wat ik daarvan onderwerpelijk publiceerde, toch kan ik verzekeren, dat ik daarbij niet aan Mr. v. H's. opstellen dacht, omdat het reeds zoo lang geleden was dat ik ze las; en, dat ze mijn aandacht eerst onlangs weder trokken, toen de heer EDO BERGSMAN, in zijn pas verschenen belangrijke brochure: „Proeve van onderzoek omtrent de uitvoering der Armenwet in Friesland,” aan Mr. v. H's. proeve tot oplossing van het agrarisch vraagstuk herinnerde, door een paar citaten, die mij onwillekeurig deden vragen, hoe het toch kwam dat die „proeve” door anderen en mij zoozeer uit het oog was verloren.

In dit merkwaardig vlugschrift van den heer E. B. — dit zij hier nog in 't bijzonder gezegd — wordt ook met cijfers aangetoond, dat daar waar klein grondbezit, én het bezit van eigen huis, het veelvuldigst onder de arbeidende klasse voorkomt, de armzorg veel minder groot is, dan waar men *huurt* of *pacht*, en waar men geen grond bezit ter bebouwing.

De oordeelkundige vergelijking van *Overijsel* met *Friesland*, in die brochure gemaakt, werpt een beter licht op dit vraagstuk dan vele redeneeringen.

Verwondert het nu wellicht niet dat men in Frankrijk, het land van *klein* grondbezit, de klokkeste en bezadigste mannen voor **eigendom** en bescherming daarvan ziet ijveren, wat onderwerpeijk in 't land van *groot* grondbezit bij uitnemendheid dit jaar plaats greep, en nog wel onder een conservatief ministerie, trekt terecht als merkwaardig teeken des tijds meer aandacht.

Het voorstel van het parlamentslid Sir A. HICKMAN, om de gemeentebesturen wettelijk te machtigen, onder zekere voorwaarden, geld te verstrekken aan werklieden, die zich een **eigen** woning willen bouwen of koopen, vond instemming en steun bij de regeering, en werd in Maart j.l. in tweede lezing goedgekeurd met 276 tegen 91 stemmen; zoodat de aanneming, bij de meerderheid waarover de regeering beschikt, dus verzekerd schijnt.

(Men onderscheide dit wetsvoorstel wel van de reeds sedert 1866 in Engeland zoo goed werkende wet, die *den Staat* machtigt voorschotten voor den bouw van arbeiderswoningen te geven; daar hierbij meer vereenigingen en maatschappijen bedoeld zijn).

Ik ken de overwegingen niet, die tot dat verrassend feit hebben geleid; maar het feit alleen reeds spreekt luide genoeg — en ik heb daarover dan ook mijn meening gepubliceerd in de N. Apeld. Ct. van 25 Maart. jl. — voor de erkenning, dat in *persoonlijken eigendom* van *huis* en *hof* — in klein grondbezit — ook daár een krachtig middel wordt gezien, om blijvende verbetering te brengen in die maatschappelijke toestanden, welke — naar de meest gezaghebbende meeningen — het eerst verbetering behoeven; — en waarmêe men dus beginnen moet. —

Zoo denkt kennelijk ook Dr. SCHAEPMAN bij ons, die door een arbeidersvereeniging, door hem geleid, aan H. M. deed verzoeken, door de regeering maatregelen te willen doen beramen, die het mogelijk maken, den werkman „een *eigen* woning te verschaffen.”

Evenzoo denken ook kennelijk de mannen van „Boaz” (patroonsvereeniging) volgens het proces verbaal hunner 2^e jaarsvergadering (1893), waar het onderwerp door den Heer T. E. KUIJPERS werd ingeleid.

Zoo dacht ook zeker de inzender van een ontwerp voor eene „Maatschappij ter bevordering van het kleine grondbezit,” opgenomen in de Mededeelingen der G. O. Mij van Landbouw van 1 Juli '93.

En zoo dacht ook waarschijnlijk Dr. A. M. PRINS bij het schrijven van zijn artikel „Land voor arbeiders” in het Landbouwkundig Tijdschrift afl. 3 van '93.

En als ik nu uit den overvloed van bewijsmateriaal voor mijn stelling hier nog noem Prof. FABIUS, Mr. KERDIJK en Notaris HUENDER (deze laatste in zijn open brief aan het bestuur der Mij van Weldadigheid (besproken in „Sta Pal” van 20 Oct. '94), om mij nu nu maar tot éénige *Nederlanders* te bepalen, die openlijk voor eigendom pleiten, dan kan ik ook nog op het bij uitnemendheid praktische *Enschedé* wijzen, waar de R. K. arbeidersvereeniging *zôér* onlangs besloot *huizen met grond direct in eigendom* aan hare leden te geven, die f 1000.— kosten; en waarvoor het geheele bedrag in hypotheek à 3 % wordt verkregen.

Merkwaardige overeenkomst alweer met 't oorspronkelijk ontwerp „Hofveld”!

En laat ik hieraan dan nog mogen toevoegen:

- 1°. Dat Dr. SCHAEPMAN in zijn adres aan H. M. het *noodzakelijke* betoogt, dat de werkmanswoningen zooveel mogelijk *eigen* woningen moeten zijn, om redenen van *zedelijkheid* en *hygiëne*; verder, om bij den werkman *arbeidzaamheid*, *spaarzaamheid*, *matigheid* en *orde* aan te kweeken; en eindelijk, ter bevordering der *algemeene welvaart*.
- 2°. Dat het Nutsdepartement Oude-Pekela in December '93 besloot flinke arbeiderswoningen met tuingrond te bouwen; die, zonder te groote opofferingen, binnen een niet al te lang tijdsverloop, het *eigendom* der bewoners zullen zijn.
- 3°. Dat in het prov. comité van uitvoering te Groningen, de heer HUBSCHER, Rijksbouwkundige, verleden jaar een ontwerp ter tafel bracht voor woningen, geheel beantwoordende aan de gestelde eischen van gezondheid, voor een prijs van f 1000.— die, bij een huur van f 66.— per jaar, den huurder na 20 jaar eigenaar maakt.

4°. Dat voor twee jaar te New-York een maatschappij werd opgericht, genaamd „Buy your own home;” die voor haar leden huizen bouwt, welke na het *elfde* jaar schuldvrij eigendom zijn.

Maar ik heb zeker reeds genoeg aangevoerd om te doen zien, dat er een *réveil* is op onderwerpelijk gebied, waarvan zegenrijke gevolgen worden verwacht; en waaruit tevens blijkt, wat er buiten den O. v. O. met betrekking tot *eigen huis en hof* wordt *gedacht, geleerd en gedaan*.

Hier kan nu worden herinnerd aan de „Circulaire in zake heideontginning” die van het H. B. van den Bond uitging; en gepubliceerd werd in zijn orgaan van 14 Oct. '93. Daarin leest men o. m.:

„Geeft den werkman een aangename woning, eenvoudig maar geriefelijk en gezond. Ja, zoekt een middel om hem die in eigendom te geven.

„Zoo roept en raadt men van alle kanten.

„Nu dan, **de O. v. O. beëamt zulks ten volle.**

en verder Sub *b*:

„De aangewezen bewoner betreft de woning als *eigenaar*, omdat hem dan de behartiging der zaak het best is toevertrouwd, en het *geruststellend* en *verheffend* besef van te zitten op een *eigen* stukje grond, van waar — zoolang hij aan zijne verplichtingen blijft voldoen — (en welk eigenaar heeft die niet?) *niemand* hem verjagen kan, en waarvan de bearbeiding *hem alleen* ten goede komt, zeer zeker een zedelijk gunstigen invloed op hem oefenen moet.”

Uit deze circulaire volgde voor den Bond niet slechts den plicht om het geld, dat naar aanleiding ervan inkwam, te besteden zooals vrager en gever bedoelden; maar ook de verantwoordelijkheid voor de *instandhouding* van het beginsel, dat erin was neergelegd. En men tast niet ver mis door te meenen, dat juist 't beginsel *eigendom* 't aantrekkelijke was.

Bij het doorbladeren der eerste jaargangen van „Sta Pal” ontmoet men dan ook niets waaruit kan blijken, dat het H. B. de in zijne circulaire uitgesproken overtuiging heeft losgelaten. En daartoe was trouwens geen aanleiding; of, deze moest gezocht worden in de afwijkende meeningen van de latere beheerders van beide Stichtingen, — aan het H. B. en mij bekend.

Ik zal deze meeningen hier niet bespreken, omdat ze zich vormden door veel te kortstondige waarneming en te weinig ervaring en praktijk.

Bij de scherpzinnigste opmerkingsgave toch, bij de geniaalste vaardigheid in 't beoordeelen van *mensen, zaken* en *toestanden*, kan men in zoo'n korten tijd niet objectief genoeg worden, om aan mistasting te ontkomen.

Voor al wanneer die kortstondige waarneming en ervaring niet zijn vooraf gegaan door een gezette studie van 't onderwerp, die de oogen opent voor veel wat anders de aandacht ontsnapt.

Wij mogen hier CAMILLE MÉLINAND gerust gelooven:

„Onze meeningen, onze theorien zijn alleen iets waard *door de ervaring* op welke zij berusten.”

Beter, practischer, schijnt het mij daarom, eens na te gaan, wat de Stichting op het Hofveld, in haar tweejarig bestaan, leerde.

Op den voorgrond zij daarbij gesteld, dat dit in den volsten zin *leerjaren* waren voor de bewoners; en dat dezen, vooral in 't eerste jaar, aan invloeden bloot stonden, waaraan zoo weinig zelfstandige individuen zelden lang weerstand blijven bieden. Men zie hiervoor o. a. „Van het Hofveld” door 't H. B. gepubliceerd in „Sta Pal” van 17 Nov. '94.

Welnu; slechts drie van de 18 — dus nog geen 17% — verlieten hun bezitting, respectievelijk wegens onvoldoende waardeering, minder goed begrip, en onder verkeerde invloeden.

En nu eens in 't midden latende of één er van althans niet gebleven zou zijn onder andere leiding en omstandigheden, wil ik het gevraagd hebben, of een zóó gering percen-

tage van teleurstelling, bij een zóó geheel nieuwe zaak, en onder de moeilijkheden die elk begin kenmerken, aanleiding mag geven om een wel doordacht stelsel, een als goed erkend beginsel los te laten.

(Ik breng hier drie andere mutatiën niet in rekening, omdat deze plaats hadden resp. door overlijden, huwelijk en benoeming tot een rijksambt.)

Elke proef die — mits *goed én lang genoeg* genomen — minder dan 50 % teleurstelling geeft, kan *geslaagd* worden geacht.

En stel nu eens 10 jaar voor een zóó in 't geheele *leven* en *zijn* ingrijpende verandering, waarop men niet was aangelegd, en waarvoor de onmisbaarste eigenschappen ontbraken, tot *minimum* van proeftijd; — wat beteekenen dan au fond die beide *eerste* leerjaren, al hadden ze driemaal zooveel teleurstelling gegeven, en *niet* de groote voldoening waarop nú reeds kan worden gewezen?

Men wijze mij één maatschappelijke hervorming aan, zóó ingrijpend in het individueele en familieleven, zóó afwijkend van de vroegere stoffelijke levensvoorwaarden, en zoo geheel anders ook met betrekking tot de zedelijke verhoudingen als die welke de eerste bewoners van 't Hofveld ondergingen; men wijze mij ééne zoodanige hervorming, welke zulke verrassende uitkomsten gaf in een korte spanne tijds, als hier zijn te constateeren?

Dit wordt allerminst gezegd omdat *ik* de Stichting ontwierp en daarstelde.

Ik deed daarvoor niets bijzonders en niets nieuws; dat blijkt trouwens reeds uit het klein historisch overzicht dat ik gaf.

't Wordt hier alleen gezegd, omdat wij de waarheid onbevooroordeeld onder de oogen moeten zien. En wat hier gezegd is, zal door ieder kunnen worden onderschreven, die *met de noodige objectiviteit* 't Hofveld en zijn bewoners bezoekt, en dezen *met den noodigen tact* ondervraagt.

Men late zich toch niet ontmoedigen of van de wijs brengen door enkele mistastingen of niet verwachte ervaringen; bijna altijd immers gevolgen van 't onzerzijds aanleggen van een verkeerde maat, bij ons oordeel over menschen, onder en met wien we niet leefden; — die we dus niet kenden, niet begrepen.

Ook hebben wij ons te wachten voor het *ongeduld*, het *haastige*, dat alles tegenwoordig kenmerkt.

Maatschappelijke hervormingen en verbetering van menschen eischen nu eenmaal tijd; en kunnen nooit slagen, als *ongeduld* de uitvoerders beheerscht; als men resultaten wil zien, zonder den tijd die noodig is, om deze *langs de lijn der evolutie* te verkrijgen.

Maar er is meer; — en hiervoor vraag ik bijzondere aandacht.

Elke vereeniging die iets wil tot stand brengen met hulp en steun van velen, behoeft *vertrouwen*. — En vertrouwen verwerft men niet door heden als slecht gebleken los te laten, wat men gister aanprees als beproefd goed.

Vastheid van beginsel is voor *alles* een aanbeveling; maar, voor wat de O. v. O. wil, een *eerste*, een *hoofdvoorwaarde*.

Het publiek dat zich vaak zoo koud, zoo traag en onverschillig toont als alles gewoon gaat, merkt al spoedig op, dat er gehinkt wordt op twee gedachten; dat het geloof in 't goede der middelen, die men koos, wankel staat; dat er **proeven** genomen worden, in stede van een *kordate toepassing* van voor deugdelijk gehouden middelen, wél overdachte plannen.

's Bonds vijanden — die vooral vijanden zijn, althans geen vrienden, omdat ze voelen dat zij in gebreke waren of niet schander genoeg om te ontdekken wat de Bond zag — ze zijn handig genoeg om zwakheden op te merken en zullen er munt uit weten te slaan.

Men zie toch ook niet voorbij dat onze tijd van oppervlakkigheid zooveel te aan-

schouwen gaf en geeft, 't welk het gemoedelijkste vertrouwen schokt; — dat zooveel reeds bedrogen uitkwamen door de ondervinding, dat wat voor goed aangeprezen en gehouden werd, toch eigenlijk weinig deugde.

Laat de O. v. O. het getal dier sceptici toch niet vermeerderen, door **te spoedig** — ik kies hier het zachtste woord — een beginsel los te laten, dat door de geschiedenis van eeuwen werd geijkt, dat met de eenvoudige menschelijke natuur strookt, dat niet alleen door de beste denkers der oudheid en van onzen tijd, maar ook door de meest practische voorgangers voor *goed* werd en wordt gehouden: het beginsel van *persoonlijken eigendom*.

Dat dit beginsel geleden heeft, verklaart zich voldoende, door 't *ónnatuurlijke* 't welk in den laatsten tijd veld wint bij het individu en in de maatschappij — of, wil men liever, door het *kunstmatige*, waardoor soms *spoedig* maar *kortstondig* wordt verkregen wat goed *schijnt*.

Waardiger en meer passend bij 't karakter van den O. v. O. acht ik het, den ietwat trageren, maar meer natuurlijken gang te volgen; om — zij 't dan ook minder spoedig — te verkrijgen wat goed *is* en *blijvend*.

De oude waarheid geldt immers ook hier nog:

Slechte maatschappelijke toestanden worden slechts verbeterd *door de herscheppende kracht van steeds geldende beginselen*; terwijl elke verbetering beginnen moet bij het individu in het gezin.

De Bond nu wil maatschappelijke toestanden die hij, met alle weldenkenden, voor slecht houdt, verbeteren.

De geschiedenis leert den objectieven beoordeelaar o. a. dat die slechte toestanden voor een goed deel aldus zijn geworden *door gemis van bezit*. En, hoe bespiegeld de staathuishoudkunde en sociologie ook vaak behandeld worden, de waarnemer, de man van praktijk, weet hare stellingen te toetsen; en ervaart dan, dat ze op waargenomen feiten zich gronden, die, trots het vaak nieuwe er van, niet te loochenen zijn; althans niet mogen worden miskend of geringschat; daar ze, op zich zelf en in onderling verband, hun waarde behielden en behouden, voor zoover ze **natuurlijk** en **ongekunsteld** zijn; *menschelijk* en *maatschappelijk* dus bij uitnemendheid.

En nu ten slotte nog dit:

De Bond stelt zich vierkant tegenover de Sociaal-Democratie, die het *privaat bezit* veroordeelt en wil opheffen.

Zou dit alleen, gevoegd bij de beweging voor land-nationalisatie, niet reeds reden genoeg zijn om *persoonlijken eigendom* van onroerend goed te bevorderen?

Uit overweging van een en ander meen ik mijn stelling te moeten handhaven, dat **eigen huis** en **hof** — klein grondbezit — het zekerst werkend middel is om het doel dat de O. v. O. zich stelde te bereiken, en de uitkomsten van zijn streven zoo duurzaam mogelijk te doen zijn.

Ik liet hier opzettelijk *coöperatie* en *gemeenschappelijk* bezit onbesproken, al zag ik niet voorbij, wat voor de eerste te zeggen is, én dat er voor het laatste, om goede redenen, ook nog voorstanders, ja ijveraars zijn.

Voor de *coöperatie*, onderwerpelijk bedoeld, wordt een veel hogere graad van zedelijke en intellectuele ontwikkeling geeischt dan vrij algemeen wordt gedacht. Wie, zooals ik, zich vele jaren met coöperatie bezig hield, zal wel kunnen erkennen, dat bij hen, op wie de Bond bij woningverbetering het oog heeft, in de naaste toekomst althans nog wel niet zullen worden aangetroffen de eigenschappen, voor andere dan consumtieve coöperatie onmisbaar. Dit is de schuld van onze volksopvoeding; de volksschool leert niet *denken*, *opmerken*, *waarnemen* en *zelfstandig oordeelen*; de volksschool *voedt niet op*.

Gemeenschappelijk bezit is uit den tijd; en kan ook nooit de bevrediging en de uitkomsten geven van persoonlijke eigendom. Het is een teruggang, in de ontwikkeling

der menschheid. die — bij het onmisbaar gemeenschapsgevoel — naar een krachtige *individualiteit*, naar *zelfstandigheid* en economische *onafhankelijkheid* moet leiden.

De waarheid dat onder machtige collectieve invloeden het individu te gronde gaat, moet moedig onder de oogen worden gezien door hen, die in dezen tijd — waarin de éénheid in de gemeenschap dreigt op te gaan — de maatschappij willen verbeteren door de samenstellende deelen er van: het *individu* en 't *gezin*.

En wanneer ik hier nu nog aanstip dat ik mij onderwerpelijk, ter juister waardeering van hunne bedoelingen, in correspondentie stelde met Mr. LEVY en Dr. SCHAEPMAN; dat ik een onderhoud ter zake had met Mr. BERGSMAN (den verdienstelijken bewerker van 't Eind-resumé); dat ik reeds te voren, na eene openbare polemiek met Mr. ENGELN — wiens bekende meening zeker niet zonder invloed was op 't rapport der Nutscommissie — met dezen over eigendom bij monde van gedachten wisselde; en, dat vooral een onderhoud met den Noorweegschen predikant JACOB R. S. WALNUM, die in Sept. a. p. 't Hofveld bezocht, mij sterkte in de overtuiging dat wij met die stichting op den besten weg naar ons doel zijn, dan meen ik den inhoud van deze memorie veilig aan 't oordeel mijner medebestuurders te kunnen onderwerpen.

APELDOORN, Juli 1896.

*De afgetreden Beheerder van 't Hofveld, Bestuurslid
en Eerevoorzitter van den O. v. O.*

P. B. BRUIJN VAN ROZENBURG.

1^e NASCHRIFT.

In het Utrechtsch Dagblad van 30 Augustus j.l., 1^e bld., komt een hoofdartikel voor: getiteld: **Naar de Heide?**

Daarin wordt geoordeeld over stichtingen als ons Hofveld, n.l.:

„Vestiging van individuen op *eigen* erf Menschen die door hun *eigen* inspanning hun *eigen* grond in waarde doen toenemen; menschen die men in staat wil stellen geheel op *eigen* beenen te staan.”

De schrijver denkt zich die stichting aldus:

„Als iemand, die met werken zijn brood geheel of ten deele verdient, in de nabijheid der plaats waar hij werkt een woning met een stukje heide of anderen woesten grond krijgt, kan hij dat, *onder verstandige leiding*, gemakkelijk in cultuur brengen, en daarop aard-appelen en wat koren en eenige groenten teelen voor zijn gezin, en misschien ook voor eenig vee.

„Op die wijze kan dat gezin in beter doen komen. Maar om dat doel te bereiken is veel noodig: inspanning van alle krachten, en vooral ook vastheid van karakter en algeheele toewijding.

„Daartoe wordt samenwerking van het geheele gezin vereischt.”

Hij toont dan verder — over heidekolonien sprekende — aan, dat men geen *grootte* kolonien moet stichten en dat deze een *opvoedend*, een *vormend* karakter moeten hebben.

Eén man moet ze kunnen overzien, beheeren en drijven; — dat die man niet zoozeer de *administreerende* — maar de *drijvende*, de *bezielende* kracht moet zijn; — dat hij *allen* van zijn geest moet doordringen, *allen* moet kennen. en moet weten wat er met hen te doen is, wat er van hen is te maken.

En erkent de schrijver dan ten slotte dat men niet veel mannen vindt, die bij de noodige geschiktheid en het juiste inzicht ook hart voor de zaak hebben. hij erkent ook,

dat men wel niet met *allen* die op zoo 'n stichting worden geplaatst, het voorgestelde doel zal bereiken.

„En toch — zoo zegt hij woordelijk — is het een doel, waardig om nagejaagd te worden. Want, ieder die op deze wijze op den goeden weg gebracht wordt, wordt onttrokken aan de macht dergenen, die leven ten koste van 't algemeen, en teruggegeven aan de maatschappij, waarvan hij een nuttig en zelfstandig lid kan worden, mede arbeidend aan de welvaart van het geheel, waarvan hij vroeger een kankerend deel uitmaakte.”

B. v. R.

2^e NASCHRIFT.

Het Handelsblad van 27 Sept. (avondblad 2^e bl.) zegt tot slot van een zeer waardeerend opstel over onze stichtingen:

„De Bond verdient in ruimen kring bekend te worden en daarbij den steun van allen die met de bestuurders van meening zijn, dat in ons land het groote sociale vraagstuk van den dag kan worden opgelost, door het in 't leven roepen, bevorderen en beschermen van het individueel klein grondbezit, dat Frankrijks rijkdom uitmaakt.”

B. v. R.

Beschouwingen en tegenwerpingen van het Dagelijksch Bestuur.

Aan het Algemeen Bestuur van den
„Oranjabond van Orde.”

INLEIDING.

Mijne Heeren!

Het Dagelijksch Bestuur van den *Oranjabond van Orde* heeft het van overwegend belang geacht de hiervoren afgedrukte *Memorie* van 's Bonds Eere-voorzitter over *persoonlijken eigendom* aan Uwe belangstellende aandacht te onderwerpen in zoodanigen vorm, dat de kennismeming zijner gewichtige beschouwingen U gemakkelijk worde gemaakt en tegelijk het volle licht valle op de tegenwerpingen, die het aan de inzichten van den geëerden stichter van *Bescheiden Heidegeluk* meent te moeten tegenoverstellen.

Behoeft het aan den eenen kant waarlijk geen betoog, dat ons Dag. Bestuur het bestaan van het zeer ingrijpend meningsverschil oprecht betreurt, niet het minst omdat het grooten eerbied heeft voor den stichter en, trots hetgeen er dezerzijds in afgekeurd wordt, machtig veel goeds ziet in de stichting, — aan den anderen kant meende het, nu eenmaal de groote strijdzaak, die reeds tot zooveel wisseling van gedachten aanleiding gaf, aan Uw oordeel onderworpen stond te worden, toch niet te mogen verzuimen voor de vorming Uwer conclusiën al die bouwstoffen aan te brengen, die U in staat kunnen stellen het *pro* en *contra* rijpelijk te overwegen.

Allereerst zij dan opgemerkt, dat ons Dag. Bestuur zich wel ter dege overtuigd houdt, dat aan stichter en stichting *a fair chance* gegeven moest worden; dat het volkomen begrijpt, hoe het den stichter aan het hart moet gaan, dat niettemin in den loop der jaren door inbreuken op zijn stelsel, die hij praematuur oordeelt, doch dezerzijds door de omstandigheden geboden schenen, aan zijne schepping geweld is aangedaan; dat — wat goed te begrijpen is — het ons D. B. dan ook zeer moeilijk gevallen is aan deze schepping, oorspronkelijk door het Bondsbestuur (gelijk het met vele dingen gaat, over welke de ervaring haar licht nog niet ontstak) in opzet en uitwerking toegejuicht, langzamerhand gebreken te moeten toekennen, welker ernstig karakter aan ons Dag. Bestuur niet kon, maar ook niet mocht ontgaan; dat het intusschen, in het volle bewustzijn zijner verantwoordelijkheid, gemeend heeft de ernstige bedenkingen der opvolgende Beheerders, wier diagnose gaandeweg meer en meer samenstemde met den indruk, dien het Bestuur zich ook zelfstandig vormde, niet te mogen in den wind slaan.

En wel voornamelijk om deze reden: De stichtingen van *Bescheiden Heidegeluk* zijn reeds sedert jaren door den stichter ontworpen, doch eerst tot stand gekomen, nadat de Bond de daarover noodige geldmiddelen heeft weten bijeen te brengen. Zij zijn dus in de eerste plaats **Bonds-Stichtingen**. Hangt aan haar meerdere of mindere deugdelijkheid

voor den stichter, om het recht te zeggen, een zekere eer, een zekere reputatie als econoom (een eer en een reputatie, bij welke de vermeende zwakke zijden van den arbeid nooit in staat zullen kunnen zijn de groote daad, de betoonde wilskracht, het hoog bedoelen, de zeldzame toewijding te overschaduwen), voor den Bond hangt er aan zijn naam als credietwaardige instelling, zijn betekenis als sociaal-economisch pionnier op een fonkelnieuw veld, zijn toekomst als hulpkracht voor het welzijn des vaderlands.

Door deze stichtingen heeft de Bond een naam gekregen. Hij dankt het den stichter. Op diens weg moge het nu ook liggen in te zien, dat die naam een goeden klank behouden moet. Kan dit goede slechts bereikt worden door iets wat voor den eerwaardigen man uitteraard pijnlijk is, toch moet het niet kunnen missen of hij zal zich met zelfverloochening en een opoffering van idealen, die den inzet waard is, willen nederleggen bij een critiek, die slechts het goede zoekt, die uitgaat om op te bouwen en aan dankbare waardeering volstrekt niets te kort doet.

De stichting: het *Hofveld*, kwam, volgens uitdrukkelijken wil van het toenmalige Bondsbestuur, tot stand als *proef*. Voorop stond, dat de uitkomsten der proefneming gewogen zouden worden. Tegen dit wegen op zich zelf heeft de stichter geen bezwaar. Hij meent nochtans, dat het niet aangaat die uitkomsten te schatten na zoo korte ervaring en naar de ziekten der jeugd. Deze opvatting zou zeker gedeeld kunnen worden, indien niet tweeërlei vooropstond: 1°, dat niet de ziekten der jeugd in het geding worden gebracht maar de aangeboren kwalen; 2°, dat 's Bonds verplichtingen en de nakoming er van, ten nauwste betrokken zijn bij de deugdelijkheid der basis. Ons Dag. Bestuur is van meening, dat de geregelde rentebetaling op de hypothecaire vorderingen gevaar loopt en dat ook het hypotheclair onderpand dreigt door zelfonderminning krachteloos te worden. Aangenomen dat dit zoo zij, wat het zal trachten hieronder te bewijzen, gaat het dan aan (het geldt hier *après tout* niet den stichter ter wille te zijn, maar de stichting te bewaren) gaat het dan aan eerst een tal van jaren het vermeende kwaad te laten voortwoekeren? Indien ons Dag. Bestuur er zoo over dacht, indien het de stichting niet tegen de misschien te ver gedreven liefde van den stichter in bescherming nam, zou het zijn plicht verzaken en straks moeten schromen voor de vierschaar van den Bond te komen.

Dus maar al te zeer beseffend, dat in deze beschouwingen en tegenwerpingen pijnlijk werk wordt verricht; zoo mogelijk nog beter beseffend, dat objectiviteit bij uiteenzetting een eereplicht is tegenover den man, die niet voor niets tot des Eerevoorzitters-zetel genoodigd werd, aanvaardt ons Dag. Bestuur de hem opgelegde taak met verantwoordelijkheidsbesef en met de vriendelijkste gevoelens. Maar met opgewektheid ook. Want zijn de stichtingen aan haar schepper dierbaar, ze zijn dit niet minder den mannen, die ze beheeren, den mannen, die hier uwe aandacht inroepen en wier hartelijke wensch het is, dat uwe wijsheid de materialen moge vinden om een brug te bouwen over een kloof, die breed genoeg schijnt om er den Bond in te kunnen doen vergaan.

En met het oog op dit laatste vooral, wordt gemeend, dat de gerezen moeilijkheden voorshands, moge het zijn voor altijd, worden onttrokken aan de inmenging en de scheeve beoordeeling der buitenwereld, der niet tot oordeelvelling bevoegde Bondsleden ook. Van daar — en ook omdat zeer vrijmoedig over tal van personen gesproken zal worden, — dat aan deze wederzijdsche beschouwingen dat streng vertrouwelijk karakter gegeven wordt, 't welk waarborgt, dat van den strijd niets uitlekke, opdat men straks en in de verre toekomst den innerlijken Bondsvrede ziende, zal kunnen denken: *Immer dagewesen*.

.

Tot recht verstand worde inmiddels verklaard, dat des Eerevoorzitters opvatting niet juist is, dat de door hem aangeboden motiveering zijner onthouding van stemming in Uwe Vergadering van 29 Juli niet werd gewenscht. Ware dit zoo, terwijl die wensch door zijn zachte uiting ontsnapt moest zijn aan Uwe aandacht, het zou Uwen Voorzitter tot oneer zijn geweest. Daarom zij medegedeeld, dat toen op het vergevorderde uur de

stemming over *Huis en Hof* geschiedde en aan den Eerevoorzitter, op diens beurt, gevraagd werd zich te verklaren, hij, bij de mededeeling zijner buiten stemming blijving, **dus in zake „Huis en Hof”**, de vraag uitte: „Mijnheer de Voorzitter, wenscht U dat ik deze onthouding zal motiveeren”? waarop het antwoord luidde: „Dank U, Mijnheer.” Het scheen den Voorzitter toe niet aan te gaan de debatten tijdens de stemming te heropenen en hij was er zich niet flauw van bewust, dat met de vraag bedoeld werd, of motiveering van des Eerevoorzitters voorkeur voor persoonlijken eigendom werd gewenscht.

HOOFDSTUK I.

DE STICHTINGEN VAN BESCHEIDEN HEIDEGELUK.

Het was in den zomer van 1893, dat 's Bonds toenmalig Permanent Comité uit de dagbladen vernam, welke denkbeelden reeds sedert tal van jaren den heer B. v. R. bezielden opzichtsens de mogelijkheid om den weinig gewaardeerden heidegrond, om bewoonde plaatsen gelegen, dienstbaar te maken aan het tegengaan van den trek der arbeiders naar de steden, aan de bescheiden welvaart der minbedeelde plattelandsbewoners, aan de verhooging van de nationale welvaart ook. Door lang voortgezette proefnemingen bleek de heer B. v. R. de sterkste overtuiging verkregen te hebben, dat de cultuur van den hooggelegen heidegrond, mits met zaakkennis en behoorlijk overleg toegepast, ontegensprekelijk loonend geacht moest worden. Hij wenschte, dat van zijne ervaringen ten deze voortaan meer partij mocht worden getrokken en wilde van de gemeentebesturen, dat zij de onwifelaarlijk gunstige uitkomsten zouden ten goede brengen aan den kleinen man. Het gemak, waarmede zij tegen lagen interest groote kapitalen kunnen negociëren, scheen hem niet minder op de wenschelijkheid van hun intermediair te wijzen, dan het belang, dat zij er bij hebben een welvarende bevolking van „kleine luyden” te kweeken en daardoor aan de toeneming van het pauperisme, dus aan de taak der armverzorging, perken te stellen.

Maar zijn stem vond geen echo, niet bij de gemeentebesturen, niet bij landbouw-genootschappen, niet bij particuliere personen. Misschien wel te minder, omdat hij niet alleen streed voor de aangeduide benutting der heide, maar ook voor het denkbeeld, dat een zekere uitgestrektheid gronds, bijv. 1 Hectare, met een daarop gebouwde woning, aan die minbedeelde onder hypotheccair verband in eigendom moest worden gegeven, en wel in dadelijk ingaanden eigendom. Zie, dit was der publieke meening te kras. Of hij al wees op het groote economisch nut, uit de bevordering van den kleinen eigendom te behalen; of hij al betoogde, welke kracht uit den maatregel zou kunnen worden getrokken ter versterking der sociale orde, ter bestrijding van de sociaal-democratie, het mocht niet baten. Men vond de heide weinig beter dan *good for nothing*, gevoelde zeer weinig voor die theorie van den kleinen eigendom en zag in z'n verbeelding niet een bestrijding, maar integendeel een groot accres van het pauperisme, een zeer onwenselijke uitbreiding van gemeentelijke uitgaven voor onderwijs, politie-zorg, enz. enz., uit de verwezenlijking der denkbeelden tegemoet.

Het Bondsbestuur begroette ze echter met sympathie; zag er, wel verre van een reis naar Utopia, een ander ei van Columbus in en stelde zich met den heer B. v. R. in betrekking, hetgeen er toe leidde dat op 31 Augustus 1893 een overeenkomst beklonken werd, strekkende: dat de heer B. v. R. voor 's Bonds rekening in de buurt van Apeldoorn een stuk goed gelegen heidegrond van behoorlijke qualiteit, ter grootte van 6 Hectare, zoude aankooopen en daarop naar zijne plannen 6 arbeiderswoningen zoude stichten. De Bond zou beproeven de middelen hiervoor te vinden. Het Permanent Comité droeg de geheele leiding aan den heer B. v. R. op, maar conditioneerde, dat de stichting zoude

worden aangemerkt als er eene te zijn van den Bond en dat zij geheel het karakter zoude dragen van een proef. Reeds toen werd ingezien, dat uitbreiding der stichting wenschelijk zou kunnen blijken en daarop werd dan ook bij den aankoop van den grond gelet. De grond werd gekocht voor f 100.— per Hectare en de eigenaar, het Markbestuur, verklaarde zich bereid voor denzelfden prijs het eventueel meer benoodigde terrein te leveren.

In hoofdzaak werd verder overeengekomen, dat huis en grond, perceel voor perceel, zouden worden gegeven in dadelijk ingaanden eigendom en toegewezen aan aanbevelingswaardige personen; dat voor elk perceel f 1000.— zou worden geleend en dat het voor dit volle bedrag hypothecair zou worden verbonden; dat de Bond zijn moreele medewerking zoude verleenen, doch financieel buiten de operatie zoude staan, slechts — voor den duur van zijn (toen nog zeer précair) bestaan — zijn bemiddeling tusschen eigenaar en hypotheekhouder zoude ten beste geven; dat de gelden zouden worden geleend voor hoogstens $3\frac{1}{2}$ en verstrekt voor hoogstens 4 procent; dat het verschil zoude gestort worden in een Fonds van Beheer, 't welk ook door eventuele giften gebeneficieerd zoude worden en zou moeten dienen ter bekostiging der administratie en voorts van alle uitgaven ten behoeve van het belang der stichting in haar geheel; dat de Beheerder zijne goede diensten kosteloos zoude presteeren; dat geen bewoner zou worden aangenomen, die niet sinds minstens 2 jaar in Apeldoorn gewoond had en er zijn (zij het schraal) bestaan uit eigen arbeid had gevonden, waarbij een uitzondering zou kunnen gelden voor niet ter plaatse woonachtige kleine gepensioneerden; dat wat na bekostiging van grond en huis van de f 1000 — zoude overblijven, zoude dienen 1° om een klein gedeelte van den grond te bemesten en te bewerken, 2° om de kosten der notarieele acten te bestrijden (de heer notaris W. WALTER bleek vriendelijk bereid slechts de kosten, dus geen salaris, in rekening te brengen), 3° om het dán nog overblijvende te besteden voor den aankoop van klein vee, pluimgedierte, gereedschappen, zaaikoorn, pootaardappelen, enz. enz., alles ter keuze van den bewoner, en het eventueel saldo aan den man in contanten zoude worden uitbetaald, des, dat hij de volle f 1000.— in waarde zoude hebben genoten; eindelijk, dat de door den eigenaar verschuldigde rente (met inbegrip van grondbelasting en assurantiepremie) zoude worden betaald in wekelijksche gelijke termijnen van $\pm f$ 0.80, dus schijnbaar als weekhuur en dat schuld-aflossingen bij geen mindere bedragen dan f 100.— zouden worden toegelaten; dat de hypotheek-acte (zie bijlage A) eenige bepalingen, strekkende tot bevoegdheidsbeperking zoude inhouden en dat de eigenaar-bewoner ten opzichte van het installatiegeld (voor dit doel begroot op het montant van rond f 100.—) eene schuldbekentenis aan den Bond zoude afgeven (zie bijlage B) waarop hij geacht zoude worden telken jare stilzwijgend en dus onbetaald f 10.— te hebben afgelost, zoodat deze schuld in den tijd van 10 jaar zoude zijn gedelgd, maar, bij eerder verlaten van het pand, aan den Bond, ten behoeve der installatie van den opvolgenden eigenaar, voor het resterend deel zou worden gerestitueerd.

En nu stak het scheepje in zee, dat is te zeggen de grond werd aangekocht. Inmiddels trachtte het P. C. de noodige fondsen bijeen te brengen. Dit ging zeer moeilijk. De eerste poging mislukte geheel. Van de 80 in zee gezonden circulaires werden er 40 ongunstig, zijn er 40 nog niet beantwoord. Ondershands werden nieuwe stappen gedaan. H. M. de Regentes trad zoo spoedig in de rij dergenen, die den Bond bij dezen gewichtigen arbeid wilden steunen, dat ten behoeve van Hare Majesteit de eerste drie der woningen hypothecair konden worden ingeschreven. Op 31 October werd de eerste spade in den grond gestoken. En eer de winter goed en wel voorbij was, zag men het geheele **Hofveld** volgebouwd, 14 woningen staande op 1, 4 woningen staande op $\frac{1}{2}$ Hectare. Flinke wegen, deels beplant, doorsneden de stichting. Het geheel zag er aantrekkelijk uit. De stichter had zich in zijn volle kracht, zijn volle energie getoond. En het was een gebeurtenis, die niet naliet door geheel het land indruk te maken, toen op Pinkster drie van 1894 het Hofveld werd ingewijd met het hijschen van de Nederlandsche vlag. Op dat moment

waren de 18 woningen door evenvele eigenaren betrokken en niemand dacht er toen aan, dat over het systeem der stichting, die met den toenaam van **Bescheiden Heidegeluk** gedoopt en met de zinspreuk *Charitate et Industria* begiftigd was, na weinig tijds zulk ingrijpend meeningsverschil aan den dag zou treden.

Dat verschil komt hierop neder, dat de heer B. v. R. elk pand aan den bewoner in eigendom, dadelijk ingaande, wil geven, terwijl ons Dag. Bestuur van oordeel is, dat dit verkeerd is. Om twee redenen, 1° om de algemeene reden, dat de Bond over een in eigendom geschonken pand niets meer te zeggen heeft. Wat nu een mooie stichting is, waarover de Bond nog eenigermate waken kan, zoolang de hypotheek-acte haar belemmerende werking nog min of meer kan doen gelden, waar nu geen kroeg gehouden, geen krot gebouwd kan worden — heeft kans zeer leelijk gevlekt te worden, zoodra door overlijden of om andere redenen, het perceel van eigenaar verwisselt. De hypotheecaire waarborg reikt niet verder dan hij doet. Niemand kan er voor instaan, dat niet op een kwaden dag plotseling vernomen wordt, dat een eigenaar zijn pand voor de f 1000 — hypotheek plus de winst van een schotel linzen aan een speculant, een herbergier of een uit eenigerlei hoofde ongewenschten „vreemden étranger van buiten, die daar niet thuis hoort,” heeft verkocht. Dán, arme stichting! Ja, als het Bondsbestuur er dan als de kippen bij is en over geld disponeert, is misschien, zóér misschien, nog een groot onheil te keeren. Maar gebeurt het voor de tweede, derde, vierde maal, dan past op de stichting dat gevleugelde woord van Minister HEEMSKERK: „Het mooie is er af.”

Te dezen aanzien zegt de heer B. v. R. gaarne, dat men zich ook van het eigenlijke begrip: stichting moet losmaken. Laat het zijn. Past daarom meer een clandestiene tapperij of een landelijk bordeel op deze plek van sociaal goedbedoelen? Zal het daarom minder leelijk staan indien het nu frissche complex door onmenschaardige woningen ontsierd wordt? Zal het daarom minder onuitstaanbaar wezen, als de huisjesmelker er zijn schepter zwaait, antwoord gevend op het „*Chassez le naturel, il revient au galop?*”

„Maar dat alles zal niet gebeuren,” zal de heer B. v. R. aanvoeren, „want de goede mensen, die zoo aardig in hun wasch gezet zijn, zullen hun eigendom zóó lief hebben, dat ze bij leven en dood wel oppassen zullen tegen al die pessimistische gebeurlijkheden. Dit is het nu juist, wat ons Dag. Bestuur wraakt en wel omdat 2° bij dit systeem, zal het goed werken, alles afhangt van de vraag of de eigenaar hoog staat of laag. Staat hij hoog en weet hij vóór zijn overlijden er iets op te vinden, dat bij de deeling der nalatenschap niet behoeft te worden overgegaan tot in eenig opzicht onéreuse maatregelen, dan loopt de zaak rond. Doch staat hij laag, dan is er gevaar van af het oogenblik, dat hij het eigendom aanvaardt.

Welnu, ons Dag. Bestuur kan zich zeer wel een tamelijk hoogstaanden eigenaar denken, want er zijn er enkelen op 's Bonds stichtingen. Doch zeer enkelen. De meesten staan laag. Aan hen is de meeste eer te behalen. Da's waar, maar met hen wordt ook een gevaar gelopen, dat niet gering is en zeer dikwijls reeds in een ramp of een slechts ter nauwernood afgewende ramp is overgegaan. „Ze moeten opgevoed worden, die mensen,” zegt de heer B. v. R. Goed, maar moet dit geschieden door middel van doctrinaire paedagogie? Moet men in het kamp der deugdzamen den demon binnenvoeren, om eens te zien of hij iets op hen vermag? Maar ze zijn niet eenmaal economisch deugdzaam, de meesten onzer luidjes. Ze staan zeer laag. Ze hebben hoegenaamd geen begrip van eigendom, ze hebben het amper van bezit. Ze hebben nooit *gestreefd* naar de heerlijkheid van een eigen haard en nu ze dien hebben, weten ze hem niet te waardeeren. Naar goede bewoners is gezocht. Natuurlijk. Doch op de getuigenissen is afgegaan en wie, die niet weet, wat testimonia waard zijn. Op de meesten der bewoners heeft men zich verkeken. Ze passen ons niet. Ze hebben geen energie, geen plichtbesef, geen doorzicht, geen verantwoordelijkheidsgevoel. 't Is een mirakel gelijk, dat het nog gaat, zooals het gaat. Het bewijst, dat er toch ook in dat *Bescheiden Heidegeluk* zoo ontzettend veel goeds zit,

dat het dood-jammer zoude wezen, indien de stichter alleen baas geweest ware. Want geeft men hem zijn zin, dan loopt de boel spaak. Dit is daarvan het gevolg, dat ideëele dingen alleen bruikbaar zijn voor ideale menschen en niet voor menschen, die met één been, zoo niet met beide beenen, in het proletariaat staan en die — we behoeven ons niets wijs te maken — meerendeels alleen zijn afgekomen op de goedkoope en mooie woning, vooral op dat lachende installatiegeld, maar niet op . . . eigendom.

Wat zou er tegen wezen, dien lieden niet alles op eens te geven, niet het materieele en het ideëele tegelijk? Wat er tegen om de huizen eerst eens te verhuren, opdat de Beheerder een paar jaar lang het kalm kon aanzien of de bewoners hun huis en erf liefhebben, waard zijn voortgeholpen te worden en den eigendom begeeren, den eigendom, die dan, in het algemeen belang goed verzekerd, door de noodige servituten gedekt moest worden en wellicht beter door erfpacht te vervangen ware? Indien men den bewoners al de vruchten van hun zorg en hun vlijt ten goede wil laten komen — en dit wil men — zijn ze dan slechter af met erfpacht dan met eigendom? Nog eens, wat zou er tegen zijn? Wel, er is alleen dit tegen, dat het nu eenmaal het systeem niet is.

Toen het Hofveld werd ingewijd, was de geld-stroom nog zóó werkzaam, dat aan een tweede stichting moest worden gedacht. Nergens, buiten Apeldoorn, bleek een plaatsje te vinden, daarvoor geschikt, met een candidaat-Beheerder, daarvoor geschikt. Maar tegenover het Hofveld lag het **Hattemsche veld** en de heer B. v. R. kende den heer Majoor J. A. A. IN 'T VELT, dien hij het Permanent Comité als Beheerder voor de aldaar te vestigen nieuwe stichting aanbeval. Dat ging aan en een jaar na dato had het Hofveld een overbuur, die 14 woningen telde en er nu 15 heeft. En nog een jaar later werd ten dienste van beide stichtingen het gezellige middelpunt van onderling verkeer en sociaal nut gesticht, dat, als **Ons Huis** bekend, in breeden zin een zegen voor de bewoners der velden is.

Thans staan de drie stichtingen onder het beheer van den heer L. W. TH. SCHMIDT. Een vader kan zijn kinderen niet meer liefhebben, dan hij de aan zijn zorg toevertrouwde velden en hun bewoners. En hij doet, wat Schiller van de liefelijke huisvrouw zegt: Hij „*wallet weise*“. Maar hij is tegen het eigendoms-systeem van den heer B. v. R., die om redenen van gezondheid het beheer zijner creatie moest laten varen en nu niet kwalijk moet nemen, dat zij opvolger door de fouten van het stelsel sterker getroffen wordt, dan David door die van Absalon, zijn zoon. En ook de heer IN 'T VELT is er tegen. Hij had gelegenheid genoeg de fouten te ontdekken, maar hij voelde ze zelfs reeds bij intuïtie.

De heer B. v. R. stelt hunne meeningen niet hoog, althans ver beneden de zijne. „omdat ze zich vormden door veel te kortstondige waarneming en te weinig ervaring en praktijk. Bij de scherpzinnigste opmerkingsgave toch, bij de geniaalste vaardigheid in 't beoordeelen van menschen, zaken en toestanden, kan men in zoo'n korten tijd niet objectief genoeg worden, om aan mistasting te ontkomen. Vooral wanneer die kortstondige waarneming en ervaring niet zijn voorafgegaan door een gezette studie van 't onderwerp, die de oogen opent voor veel wat anders de aandacht ontsnapt.“ Gaan de ervaring en de praktijk, door een stichting van 18 woningen en wat daarbij behoort, die, verkregen door een stichting van 14 woningen, zooverre te boven? En kan het niet wezen, dat de scherpzinnigste opmerkingsgave niet beletten zal, dat men zich op één punt blind staart? En waar gezette studie zich slechts op theoretisch gebied vermeien kon, is het daar onmogelijk, dat zij te subjectief van aard werd om later objectief te kunnen staan tegenover de ervaring en de praktijk?

Doch wij treden hier op het gebied der Memorie en willen hieraan liever een afzonderlijk hoofdstuk wijden.

HOOFDSTUK II.

DE ONTLEDING DER MEMORIE-B. v. R.

Het is voor hem, die den aanhangigen strijd met aandacht volgt, en vooral voor hen, die hem mede doorleefden, zeer belangwekkend om op te merken, dat de heer B. v. R. altijd gezag toekent aan hen, die zijn *pièce de resistance* voorstaan, en gewicht aan hun beschouwingen, ook al is het hem volkomen onbekend of hunne uitspraken wel getoetst zijn aan praktische ervaringen en dus iets meer zijn dan catheder-waarheden; en dat, daarentegen, de tegenovergestelde meeningen, die 't zij al, 't zij niet op wezenlijke onder-vindingen uit het volle leven berusten, voor hem niet de minste waarde vertegenwoordigen.

Hij beschikt over een ongemeen krachtig compileerend vermogen en even talloos zijn de bronnen, waaruit hij put, als ter zake dienend de excerpten, die hij bijbrengt. Pleit dit voor zijn veelomvattende kennis, de wijze waarop hij zich van deze bedient om het goed recht zijner stellingen te bewijzen, pleit niet voor zijn objectiviteit. Men mag vragen: Waarom *is* (niet waarom schijnt hem, maar waarom *is*) het in de inleiding aangehaalde hoofdartikel van het *Utrechtsch Dagblad* van 30 Aug. j. l. „met zooveel zaakkennis geschreven en getuigt het van goed oordeel”? Waarom was het „goed gedacht” wat Mr. J. A. LEVY op 26 April j. l. in het *Alg. Handelsbl.* tegen het jongst gepubliceerde Nutsrapport omtrent Volkshuisvesting aanvoerde, en was dus het pleidooi tegen individueelen eigendom van de niet minder geleerde heeren, Mrs. DRUCKER, GREEVE en KRUSEMAN, niet goed gedacht? Waarom anders, dan omdat van de wederzijdsche theoretische beschouwingen de eene zich wel, de andere zich niet met des heeren B. v. R's opinie verdragen? Waarom wordt de uitspraak van den Chinees Meng-Tseu, die drie en een halve eeuw vóór Chr. leefde, als valabel bewijs-materiaal aangevoerd, waar het een vraagstuk niet van Oud-China maar van het Nederland van 1896 geldt en waarbij geen sprake mag zijn van de oratorische handigheden eener *debating-club*, maar alleen sprake mag wezen van zuivere argumentatie? Een vergelijking tusschen Chineesche toestanden van vóór 22 eeuwen en van Nederlandsche toestanden van heden, schijnt ons in het ernstig conflict van inzichten, dat ons thans bezighoudt, om 1001 redenen volstrekt misplaatst, al ware het ook, dat ten slotte de filosofie van dien Chinees de 't best bevonden systemen van hedendaagsche economie mocht kunnen dekken. En dit geldt niet minder van de studiën van een MAURICE PALÉOLOGUE over het Peking van nu. Allermint wêersproken wordt dezerzijds, dat het klein grondbezit in Frankrijk terecht mag worden geacht aldaar te zijn het palladium van staat en maatschappij. Maar geen ernstig Fransch econoom zal het in het hoofd krijgen — omdat op dit punt China en Frankrijk toevallig misschien eenige staathuishoudkundige overeenkomst aanbieden — op die toevalligheid de fundamenteen van een economisch stelsel te bouwen. Trouwens, de heer B. v. R. kan weten, dat ons Dag. Best. niet het klein grondbezit, als groote paedagogisch-economische kracht, verwerpt. Het is er ver van daan. Zoo dikwijls dergelijk klein grondbezit zich harmonisch uit de gewoonten en begeerten der bevolking ontwikkelt, langs den regelmatigigen, autopathischen weg, wordt zijn waarde wel degelijk erkend. Geheel iets anders is het om langs suggestieven weg aan zeer weinig ontwikkelde en van eigendom nooit gedroomd hebbende menschen, die waarde op te dringen. Het is er mede als met het speelgoed van het kind. Het kostbaarste geschenk heeft voor het kind op geen voeten of vademmen na de waarde van het zelf-verzonnen speelgoed, dat het zich samenstelde uit een houtje, een touwtje en een knoop. Doch afgescheiden hiervan, is het zeer opvallend, dat de heer B. v. R. nog nimmer toegankelijk gebleken is voor de overweging, dat het bezit van iets een goeden invloed op den bezitter en de *eigendom* van hetzelfde iets een schadelijken invloed op den

eigenaar kan uitoefenen. Steeds is hij in gebreke gebleven te bewijzen, dat de heeren LEVEILLÉ, HUBBARD en LEMIRE, waar zij het klein grondbezit propageeren, **hetzelfde** voorstaan als hij met den persoonlijken eigendom van huis en hof. Het kan zeer wel wezen (en de jongste redevoering van den Belgischen collectivist, Dr. EMILE VANDEVELDE, heeft ons in deze meening versterkt) dat de Fransche taal, minder rijk dan de onze, de beide, waarlijk niet synonieme (ook volgens het Nederlandsche burgerlijk recht geheel van elkander onderscheiden) begrippen: *Eigendom* en *Bezit*, door één en hetzelfde woord *Propriété* moet aanduiden, namelijk de **begrippen**. Het woord *possession* heeft op zich-zelf niet de beteekenis van een begrip in den hier bedoelden zin. Maar ook al ware dit anders, wat constitueert eigenlijk de feitelijke (niet de denkbeeldige) waarde van een eigendom, dat op het moment zijner verkrijging wordt geëquivaaleerd door een aangegane schuld, een schuld, die uit zich-zelve niet vermindert, tegenover een eigendom, dat in waarde vermeerderen kan, maar ook in waarde kan afnemen en al dadelijk gesplitst wordt in een blijvend onroerend gedeelte ad rond *f* 900.— en een vlottend roerend gedeelte (installatie-geld) ad *f* 100.—? Is het wonder, dat de eigenaar z'n gedachten maar moeilijk verheffen kan tot de hoogte van het begrip, dat hij naar het gewone spraakgebruik iets bezit, dat hij van iets eigenaar is, terwijl hij weet, dat hij in de te gelde making van dat eigendom wordt belemmerd door de schuldbekentenis van *f* 100.—, welke schuld zonder vorm van proces op hem kan worden verhaald, reden waarom hem slechts overschiet om met de Noorderzon te vertrekken?

En nu kan men wel willen beredeneeren, dat ook langs autopathischen weg verworven eigendom menigmaal tot ver boven de waarde is bezwaard. Dit is helaas het geval. Maar juist de in dit pijnlijk geval verkeerende eigenaren, hechten zich dientengevolge te sterker aan hun eenmaal òf niet òf niet overmatig bezwaard eigendom, krijgen het des te meer lief. Doch van meet af aan slecht gebalanceerd, dus slechts schuld opleggend eigendom, kan slechts waarde hebben voor meer ontwikkelde en energieke mensen, die zich ernstig voornemen allengs den evenaar in het huisje, straks aan gene zijde buiten het huisje te brengen. Van deze laatste categorie menschen wonen er op de Apeldoornsche velden van *Bescheiden Heidegeluk* gelukkig enkelen. De meeste bewoners zijn zoo niet. En die enkelen zouden niet minder gebaat zijn bij een ingevoerd stelsel van geen-eigendom-constitueerend-bezit. Maar die meesten verwaarloozden het bezit juist ten gevolge van dien fictieven eigendom, die alleen hoog geschat kan worden door een idealisme, dat helderziendheid buitensluit.

De heer B. v. R. haalt in zijne Memorie het voorbeeld aan, dat de Noorweegsche Storting een miljoen kronen beschikbaar stelde om onbemiddelden, door voorschotten, in staat te stellen grond en eigen woningen aan te koopen. Hoe is het mogelijk, dat hij het verschil in *casus* niet opmerkt. Wat een Staat kan doen met het oog op groote indirecte voordeelen, gelooft hij wezenlijk, dat op eenigszins groote schaal particulieren dit zullen doen, en dat de *Oranjesbond van Orde*, die er in goed vertrouwen de hypothecaire geldschietters toe bracht, en moreel verantwoordelijk is voor de uitkomsten, dit **mag** doen? En gelooft hij, dat die Noorweegsche onbemiddelden, *f* 1000.— voorschot verkrijgend, daarvoor iets koopen zullen ver boven de stabiele waarde en dat — als ze dit al wilden — het Noorweegsche gouvernement daarop „Amen” zoude zeggen? Indien bij het door hem gerelateerde feit „elke redeneering overbodig is”, toont hij klaarder aan, dan waartoe ons Dag. Bestuur zich in staat acht, dat de basis van zijn stelsel iets anders dan hardsteen is, namelijk molm.

Zeër zeker, het is de taak van den *Oranjesbond van Orde*, om — eenerzijds tot het breken, althans breidelen van den invloed der sociaal-democratie, anderzijds tot het verhoogen van den standaard des volksgeluks — te streven naar een verbetering der maatschappelijke toestanden ook in dezen zin, dat de arbeider gehecht worde aan zijne woning en den grond, waarop deze staat; dat hem gewaarborgd worde het genot der vruchten,

die hij teelde, dank zij geestkracht en vlijt; dat hij dus leere zich te vereenzelvigen met de gedachte, dat zijn inspanning, dat elke druppel van zijn zweet, komen zullen ten zijnen bate en eens tot voordeel van zijn kinderen. Aan die taak is ons Dag. Bestuur noch door zijn daden, noch door zijn bedoelingen ook slechts één oogeblik ontrouw geworden. En daarom verdient het ook niet het verwijt, dat het nu bestrijdt, wat het vroeger (als Permanent Comité) met zooveel instemming begroette. Hoogstens zou hem verweten kunnen worden, dat het vroeger niet wist, wat het toejuichte; maar van welke zijde deze steen dan ook geworpen moge worden, zeker niet van de zijde van den heer B. v. R., die het Bondsbestuur toenmaals gebracht heeft onder de bekoring van zijn stelsel. Het is eigen aan idealen, dat zij bij sommige naturen evenveel bekoring, als bij anderen ongeloof wekken. Daar zijn ze niet minder om. Maar *la déesse enchantresse* mag in haar eischen niet te ver gaan. De impulsie mag zij wekken, slaafsche aanbidding niet. En zij moet in 't algemeen voorzichtig wezen — mits zij het goede wil — dat haar bekoorlijkheid niet oversla tot coquetterie, zullen haar aanbidders even koel van hoofd blijven, als zij warm van hart zijn. En als Mr. LEVY het der Nuts-Commissie verwijt, dat „zij onderschat de psychologische bekoring, zoowel als het economisch weerstandsvermogen, gewekt en gevestigd door individueel bezit van onroerend goed”, dan geeft hij ons het recht te vragen, of hij psychologische bekoring wel een ijzersterke en duurzame hervormings-hefboom vindt en of hij van dat economisch weerstandsvermogen inderdaad wel genoeg levende ervaring heeft opgedaan.

Het zijn ook weder de Belgische hoogleeraar COLIN en de Fransche staathuishoudkunnige GEORGES PICOTS, wier adviezen men goed zal doen onder benefice van inventaris te aanvaarden. Bij geen van beiden blijkt, dat zij practisch hebben waar gemaakt, wat zij theoretisch verkondigen. Ook Belgisch en Fransch papier is zeer geduldig. Maar wat zij zeggen (wij refereeren ons aan de gedane aanhalingen) is niet hetzelfde als wat de heer B. v. R. voorstaat. COLIN beweert, dat „het bebouwen van den grond door den eigenaar zelf verkiesbaar is boven alle verpachtingsvormen.” Dit geven wij tot zekere hoogte toe. Het komt er maar op aan of de eigenaar hetzelfde *stimulus* heeft om zich in te spannen, als de pachter, die tot inspanning gedwongen wordt. Wij stellen voor de gemeenschap een groep werkzame pachters boven een groep indolente eigenaren. Maar wij stellen ook een groep werkzame en verstandige eigenaren, uit een sociaal en economisch opzicht, ver boven dito pachters. 't Is maar de vraag of die eigenaren hun plicht doen. En nu zal het toch bezwaarlijk betwist worden, dat zij om hun plicht te doen, eerst moeten beginnen dien plicht te begrijpen. Het ware luk-raak, dat zij dien plicht begrepen, uit de openbaring alleen, dat stelselmannen op een goeden dag met huis en erf tot hen kwamen onder het uitspreken der tooverwoorden: „Aanziet uw eigendom! Het is alles het uwe. Ge moet weten, wij zijn aan 't hervormen. Van daar, gelooft uw oogen, brengen wij U dit geschenk. Maar, *à propos*, 't is ver boven *pari* bezwaard. Als ge dit maar begrijpt, zijt ge de beste en is de hervorming kant en klaar. Opvoeden voor, inleiden in die nieuwe levenstaak, het zou niet mogen, want het ware niet doctrinair. Men moet een stelsel willen of het niet willen. Een tusschending is er niet. Een getrapd stelsel wordt wel aanbevolen, maar dat keuren wij af. Niet omdat het niet goed *zou* wezen, maar omdat het niet goed *mag* wezen. Nu, gegroet, weest of wordt zelfstandig. Vaartwel!” En PICOTS, die eigendom voor boer en arbeider de grootste prikkel tot werkzaamheid noemt en beweert: *La propriété est leur passion*, heeft groot gelijk met op dien grond aan te dringen op bevordering en bescherming van het persoonlijk bezit. Maar als hij over den persoonlijken eigendom de loftrumpet steekt, en dan bedoelen mocht dien fictieven eigendom, fictief in geldelijken, fictief in psychologischen zin, die door den stichter van *Bescheiden Heidegeluk* wordt hoog gehouden, maar naar beleid en voorzichtigheid en menschenkennis niet vraagt, niet naar gebleken geschiktheid, niet naar waarborgen, niet naar eventualiteiten, niet naar andere maatschappelijke belangen, die met dien toover-eigendom in botsing kunnen komen, dan

is hij ook voor ons een geleerde, onder wiens leiding wij ons zouden gevoelen, als zonk alle grond ons onder de voeten weg.

Wij laten Indië hier rusten, niet omdat wij niet genoeg voor Indië gevoelen, maar omdat de „gordel van smaragd” in de buurt van China ligt in dezen zin, dat de daar heerschende toestanden niet in aanmerking komen voor een vergelijking met de Nederlandsche, die hier in debat zijn. Maar ingaande op de aanhaling uit Mr. S. VAN HOUTEN's artikelen, doen wij opmerken, dat zij zeer sterk bewijzen, dat deze geleerde staatsman een open oog heeft voor de wezenlijke behoeften der nederige plattelandsbevolking en volkomen juist inziet, dat tal van kleine lieden zich geen grooter geluk kunnen denken, dan gelegen is in het verkrijgen van een, zij het slechts zeer klein eigendom; doch dat zijn perspicaciteit zeker grootelijks zou worden onderschat, indien wij uit zijne adviezen wilden opmaken, dat hij het goed en nuttig vindt aan lieden van zeer lage orde, *de but en blanc*, *Mir Nichts*, *Dir Nichts*, een overbezwaard eigendom zonder eenige reserve in handen te spelen. Indien iemand, dan is hij de man met het koele hoofd, die tegen elke gewaagde proefneming protest zou aantekenen. Het is geheel iets anders een gegeven toestand te loven, dan het forceeren van een overeenkomstigen toestand (en ware het slechts in allen deele een overeenkomstige!) te prijzen.

Het is van den heer EDO BERGSMAN zeker zeer oordeelkundig geredeneerd, dat hij bij zijne vergelijking tusschen de toestanden in Friesland en die in Overijssel, aan de laatste den hoogsten lof toezwaait. Mocht Friesland langs ongedwongen wegen een tweede Overijssel kunnen worden, door vermeerdering van het aantal kleine bezitters onder den arbeidenden stand, wij zouden het een waar geluk achten. En dan zouden wij vergeten, dat de heer EDO BERGSMAN de man is, die de landnationalisatie van de gronden in de gemeente Het Bildt, waarover hij Burgemeester was, zóó krachtig heeft voorbereid, dat de Vereeniging, die zich aldaar gevestigd heeft met het doel, om alle Bildtsche gronden langzamerhand aan die gemeente in eigendom te brengen, hoofdzakelijk aan zijn werkzaamheid is te danken en, ware hij niet naar Enschedé verplaatst, voor de eerste maal onder zijn presidium zou hebben gestaan. Wij keuren deze poging niet af. Wij gevoelen veel voor het praktisch onderzoek ook van dat stelsel. Maar wij constateeren, dat er breede wegen liggen tusschen de propaganda voor den individueelen en die voor den collectivistischen eigendom en dat de aanhaling-BERGSMAN voor het geding, dat ons bezighoudt, hoegenaamd geen bouwstoffen ter beslechting bijbrengt.

Aldus de Memorie op den voet volgend, staan wij weer voor de vraag waarom de mannen, die de heer B. v. R. aan zijne zijde meent te zien, vooral in Frankrijk, door hem worden ingedeeld bij de kloekste en bezadigste. Is het inderdaad zóó kloek geleerde betoogen te voeren en blijkt uit de gegeven aanhalingen iets van bezadigdheid? 't Mag met die bezadigdheid zoo wezen, maar argumenteeren die qualificatiën? Argumenteert het, dat, wat verteld wordt als in Engeland voor te vallen, te merkwaardiger is omdat het geschiedt onder een conservatief ministerie? Indien het iets bewees, zou het niet het merkwaardige maar het natuurlijke bewijzen. De staatkunde onzer dagen avanceert meer en meer in de richting, die den Staat tot universeelen eigenaar van alle monopolies, alle grond, alle industrie wil maken, die naast den Staat-*Gendarme* den Staat-*Gérant* wil plaatsen. Daar kan het niet opvallend genoemd worden, dat een conservatief ministerie zijn steun geeft aan een voorstel, „om de gemeentebesturen wettelijk te machtigen, onder zekere voorwaarden, geld te verstrekken aan werklieden, die zich een eigen woning willen bouwen of koopen.” De heer B. v. R. kent niet de considerans van dit voorstel. Kent hij er dan wel de subtiële details van? Weet hij zóó zeker, dat de Engelsche wetgever doen wil, wat ons Dag. Bestuur door de ervaring geleerd heeft te wraken, namelijk het ploegen van zeezand, het zaaien op rotsen? Niet tegen het bevorderen van eigendom hebben wij bezwaar, al dringt zich, hoe meer wij er over nadenken, de overtuiging bij ons op, dat daarbij niet genoeg gelet kan worden op de veel gevaar aanwijzende keerzijde

der médaille; maar tegen het Generaal Boem-systeem van het plotseling tot eigenaar gradueeren van den man, die het vorig oogenblik nog niet het geringste het zijne kon noemen en nu op eens rentmeester wordt gemaakt over $f 1000$.—, secuur geteld, daar tegen is het, dat wij ons kanten.

En nu de heer B. v. R. eenmaal aan het ontmoeten van medestanders is, worden ze ontelbaar. Daar zijn de mannen van *Boaz* met hun proces-verbaal der 2^e jaarvergadering. Ook met practische ervaring? Daar is Dr. SCHAEPMAN, die, in zijn eloquentie groot, vandaag de Zuiderzee drooglegt en morgen de heide bevolkt, alles met geestdrift, maar wien de handen wel scheef zouden staan bij de allerminste toepassing van wat zijn theorie betoogt. Daar heet ook te zijn de heer Dr. A. M. PRINS, wiens aangehaald artikel wij niet kennen, doch die bij het doorlezen van deze memorie en onze beschouwingen en tegenwerpingen zelf het best zal kunnen weten, of hij ten deze *à charge* of *à décharge* opgeroepen is. Daar zijn Prof. FABIUS, van wien we niets weten, zeker geen practijk; Mr. A. KERDIJK, die ons een weinig betrouwbaar geleide toeschijnt op denzelfden weg, dien een conservatief Engelsch minister tot den zijne kiest; notaris HUENDER te Steenwijk, die omdat hij terecht veel heeft aan te merken op het beleid, dat bij de *Maatschappij van Weldadigheid* voorzit, nog niet gezegd kan worden op het systeem B. v. R. te reageeren. Daar is „het bij uitnemendheid practische Enschedé, waar de R. K. arbeiders-vereeniging zéér onlangs besloot huizen met grond, direct in eigendom, aan hare leden te geven . . . „merkwaardige overeenkomst alweêr met 't oorspronkelijk ontwerp-Hofveld!“ . . . welke vereeniging, op het voor onze polemieek meest essentiële punt, juist het omgekeerde wil van hetgeen de heer B. v. R. wil, want zij laat niemand als eigenaar toe, die niet $f 100$.— vooruitbetaald, dat is dus iets anders dan $f 100$.— installatiegeld vooruit gekregen heeft; $f 100$.— vooruitbetaald, omdat men zeker wil wezen, dat de bewoners hun groot belang bij hun eigendom gevoelen; en voert den interest zoo hoog op, dat de perceelen binnen 10 jaar het onbezwaard eigendom der bewoners zullen wezen. Heel groot is de merkwaardige overeenkomst hier niet. Evenmin als zij groot is bij de plannen van het Nuts-departement Oude Pekela, welks huizen „binnen een niet al te lang tijdsverloop het eigendom der bewoners zullen zijn,” of bij die van den heer HUBSCHER te Groningen, welks projecten „den huurder na 20 jaar eigenaar maken,” of bij de New-Yorksche *Buy your own home*-Maatschappij, die voor haar leden huizen bouwt, welke na het elfde jaar schuldvrj eigendom worden.”

Inderdaad, ons Dag. Bestuur is in hooge mate verrast, nu het ontwaart, dat de heer B. v. R., trots alle over het geschil gevoerde correspondentie en de meer dan ampele besprekingen, nog zóó weinig gevoelt waar de schoen wringt, dat hij zich ook verweert met voorbeelden, die het inzicht van ons Dag. Bestuur waarlijk zeer in 't gevele komen! „Verrast in anderen zin zijn wij bij het lezen, dat de heer B. v. R. de circulaire (zie Bijlage C) van het Permanent Comité d.d. October 1893 tegen ons uitspeelt. Hoe nu? Was het P. C. toemaals niet het ervaringlooze, onder de bekoring geraakte? Hebben dan wellicht de bewoners van *Bescheiden Heidegeluk* iets gevoeld (enkele uitzonderingen daargelaten) voor dat „geruststellend, verheffend bezit”? Hebben zij getoond, dat zij aan hun „verplichtingen” wilden voldoen? Bleek hun „de behartiging hunner zaak”, als eigenaren, „het best toevertrouwd”?

Het is mogelijk, dat „voor den Bond uit deze circulaire niet slechts voortvloeit de plicht om het geld, dat naar aanleiding er van inkwam, te besteden zooals vrager en geveer bedoelden; maar ook de verantwoordelijkheid voor de instandhouding van het beginsel, dat er in was neêrgelegd.” Het is mogelijk, dat „men niet ver mistast door te meenen, dat juist 't beginsel eigendom 't aantrekkelijk was.” Als dit een en ander juist is ingezien, dan heeft het Bondsbestuur zijn plicht verzaakt . . . met lijdelijke medewerking van den Heer B. v. R., die, toen hij op 26 Februari 1895 verklaarde niets tegen de wijzigingen in te brengen te hebben, als zich daartegen geen (lang vóór het publiceeren van zijn plan) wel-overwogen bezwaren hadden opgedrongen”, de plichtverzakings-

pijl had behooren af te schieten, die hij nu voor het eerst uit den koker haalt. Ja, dan heeft het Bondsbestuur zijn plicht verzaakt. Vrage intusschen of het Bondsbestuur het zóó mis heeft gehad, dat de hypothecaire crediteuren, hun steun schenkend, inderdaad veel meer bedoelden, dat het Bestuur — gelijk het een goed huisvader betaamt te doen — zooveel in zijn vermogen zoude zijn, voor de instandblijving van het geleende kapitaal zoude zorgen. Is deze laatste opvatting juist, dan aanvaardt ons Dag. Bestuur met gerustheid de gevolgen van zijn opvatting der op hem rustende verplichtingen, overtuigd, dat de hypotheekhouders slechts bedoelden hun geld op te dragen aan die prudentie van het vragende Bondsbestuur, die aan vriendelijk geboden hulp een waarborg voor duurzaam nut zou weten te verbinden.

Zooals de heer B. v. R. terecht opmerkt, „vindt men bij het doorbladeren der eerste jaargangen van „*Sta Pal!*” niets, waaruit kan blijken, dat het H. B. de in zijne circulaire uitgesproken overtuiging heeft losgelaten.” Ook in de latere jaargangen niet. Eensdeels werd hierover gezwegen uit deferentie voor den heer B. v. R., anderdeels uit overweging, dat de zeer subtiële strijdvrage niet behoorde gebracht te worden voor de tot oordeelen incompetenten buitenwacht. Het is bekend, dat de heer B. v. R. er zelf anders over dacht. Hij heeft bijv. den heer BARON (ERICUS) den twistappel ter bezichtiging gegeven en deze heeft zich openlijk aan zijne zijde geplaatst. Toch hebben en het Dag. Bestuur en de Redactie van „*Sta Pal!*” bij hunne zwijg-diplomatie volhard. Alleen is ERICUS mondeling anders door ons ingelicht, met verzoek de zaak nu verder niet in het publiek te bespreken.

Of er voor ons Dag. Bestuur geene aanleiding toe was, om de in de genoemde circulaire uitgesproken overtuiging los te laten? Of die aanleiding alleen ontstond uit de afwijkende meeningen der latere Beheerders?

Laat het hier met alle bescheidenheid gezegd mogen zijn, dat en het Permanent Comité en bij opvolging het Dag. Bestuur, gaarne voor zich wenschen te vindiceeren de eer, dat zij uit eigen oogen zagen en een zelfstandig oordeel stelden tegenover de rapporten der Beheerders. Maar laat het ook ruitelijk erkend worden, dat zij, bij het vormen hunner gewijzigde overtuiging, een dankbaar gebruik gemaakt hebben van de wenken en raadgevingen en waarschuwingen der heeren J. A. A. IN 'T VELT en L. W. TH. SCHMIDT. Hunne meening moge „zich gevormd hebben na veel te kortstondige waarneming en op te weinig ervaring en practijk” — ons Dag. Bestuur mag het niet laten zeggen, dat zij in zoo'n korten tijd niet objectief genoeg konden worden . . . om aan mistasting te ontkomen.” Toch, dit allerlaatste moge vrij gezegd. De heeren zullen zich niet onfeilbaar achten. Maar objectief waren ze wel. En het lijdt geen twijfel of zij hebben, meer dan de heer B. v. R., zich in al hun doen en laten doordrongen gevoeld van CAMILLE MÉLINAND's menschkundig advies: „Onze meeningen, onze theoriën zijn alleen iets waard door de ervaring op welke zij berusten.”

Kon de heer B. v. R. maar zoover komen, om dit op eigen inzicht toe te passen! Hij deed zeer rijke ervaring op het veld van zijn stichting op. Doch te zeer geketend aan de kluisters van zijn idealisme, heeft hij die ervaring niet op zich laten inwerken.

Ten einde deze bewering te staven, geven wij hieronder eerst een soort van dagboek, zijnde een hier en daar met beschouwingen aangevuld overzicht (fragments- en excerpts-gewijze) van de briefwisseling, die het Bondsbestuur (hierbij als regel vertegenwoordigd door JHR. HORA SICCAMA, die gemakshalve in den eersten persoon, enkelvoud, correspondeerde) de eer had met de diverse heeren Beheerders te voeren en daarna een afschrift van het rapport van den heer L. W. TH. SCHMIDT, den tegenwoordigen Beheerder van het Hofveld, het Hattensche veld en *Ons Huis*.

Hierbij zij opgemerkt, dat als regel niet gerept zal worden van de teleurstellingen, die werden opgedaan met betrekking tot personen, die eerst solliciteerden voor een huis en erf, daarna begiftigd werden, maar om allerlei redenen en onder allerlei invloeden

weder bedankten; dat niet alleen de eigendoms-quaestie tot verschil van inzicht aanleiding gaf, maar dat vooral ook het installatiegeld dit deed en de werking van het **Fonds van Beheer** en het **Onderhoudsfonds** (zie Bijlage D).

Het Fonds van Beheer, gevormd uit enkele giften, grootendeels uit het verschil tusschen de van de eigenaren ontvangen en aan de hypotheekhouders verschuldigde rente-bedragen, — welk fonds nimmer speciaal geregulemeerd is — behoort te dienen tot bestrijding der kosten van administratie en tot bekostiging van al datgene, wat bijv. in zake aanleg van wegen, beplanting, afwatering, enz. ten algemeenen nutte der stichtingen wordt uitgegeven; alsmede werd het bestemd, om *casu quo* een enkele maal, een tot rentebetaling door ziekte of onspoed onmachtige bewoner, een weinig voort te helpen. De heer B. v. R. heeft er intusschen zekere voorliefde voor gehad het ook te doen dienen als voorschotkas. Het Bondsbestuur heeft hem op dit stuk niet altijd willen contrarieeren, het geven van voorschotten overlatend aan zijne prudentie, doch steeds op den voorgrond gesteld, dat de restitutiën (en inmiddels de rente) stipt moesten worden betaald. Principeel werd het gaandeweg tegen deze hulpverleening gekant, omdat de geholpenen ergerlijk in gebreke bleven, het gelijke monniken, gelijke kappen, niet in het oog gehouden kon worden en daardoor jaloezie moest ontstaan; maar vooral omdat een van des heeren B. v. R.'s voornaamste stellingen deze was, dat de lieden alleen aan huis en hof geholpen en — waar gewischt — met voorlichting gesteund moesten worden, maar dan voor het overige ook leeren moesten zelfstandig te worden en dus verdere hulp te ontberen. Dan, zooals gezegd, de heer B. v. R. week van deze stelling herhaaldelijk af en het Bestuur gaf meestal toe.

Wat het Onderhoudsfonds betreft, bij het in werking treden der stichting het Hofveld, bestond het niet. Er was niet aan gedacht. Spoedig bleek, dat het in 't belang van het hypothecaire onderpand noodig was deze materie te regelen. De heer B. v. R. concipieerde het Reglement en riep de bewoners in vergadering bijeen. Men zou minstens één cent daags storten en dan naar omstandigheden f 10.— of f 5.— als eerste inleg uit het Fonds van Beheer ontvangen. Op ieder hoofd zou een rekening geopend worden. In geval van noodzakelijk onderhoud, zou dit uit ieders respectief tegoed bekostigd worden, doch slechts voor $\frac{2}{3}$. Dit om den lieden te weerhouden van roekeloosheid en slordige bewoning. Goed bedoeld, als het was, werkte deze bepaling tot dusver zeer verkeerd. Want of zag men tegen betaling van het $\frac{1}{3}$ op en onderhield dus niet; of, gelijk voorgekomen is, liet men den timmerman zijne nota zóó flatteren, dat $\frac{2}{3}$ er van gelijkstond met wat hem feitelijk toekwam; of, gelijk ook voorgekomen is, werd het $\frac{1}{3}$ uit het Fonds van Beheer voorgeschoten en . . . niet terugbetaald. Onlangs zijn de mannen weder bijeengeroepen om deze bepaling van het Reglement door eene andere te vervangen. Men heeft dit afgestemd. Tot dit Onderhoudsfonds traden dadelijk of reeds spoedig 10 bewoners toe. Later voegde een enkele zich er bij. Anderen traden weder uit. Het was voortdurend een gebrekkige toestand. De deelnemers zouden onderling een Bestuur benoemen, wat nimmer geschied is. Met de tot standkoming der stichting op het Hattemsche veld werd de verplichting tot deelneming voor de bewoners dezer stichting ingesteld. Maar ook dit heeft practisch weinig gebaat. Men onderhoudt niet, wel wetend, dat als de woning te zeer in verval geraakt of de ruiten breken, de Bond wel voor de reparatie zal zorgen „voor z'n fatsoen.” Hoogst noodzakelijk moesten alle huizen geverfd worden. Als dit per woning f 15.— kost, moet ieders Onderhoudsfonds f 10.— fourneeren en ieder vrijwillig of gedwongen deelnemer f 5.— uit eigen zak. Is het niet goed te begrijpen, dat de bewoners hierin geen lust hebben? De eigenlijke reden zit hierin, dat dergelijke détail-regelingen goed zijn voor hoogstaande menschen, vervuld van eergevoel en plichtsbef, maar veel te subtiel voor zulke lieden als (in doorslag) de stichtingen bewonen. De grondoorzaak is dezelfde, als die pleit tegen de eigendomstheorie en tegen het installatiegeld: De onontwikkelde, hun belang niet begrijpende menschen, zijn niet rijp voor de toepassing

van het theoretisch voortreffelijke. Ze moeten er voor opgevoed worden. Volkomen juist. Maar in den loop van dat paedagogisch proces vermolmt het huis en slinkt het kapitaal weg. Alle hoop blijft dan gebouwd op de waardetoeëneming, de latente en de patente, van den grond. Maar . . . de energie van de meeste bewoners is zóó treffend klein, dat het met die patente geen vaart loopt. Dus moet de latente het hem doen. Welnu, dát is dan de tuitelige schraag voor het hypothecaire onderpand.

En nu overgaande tot de rangschikking der gegevens, noodigen wij de heeren uit om de opinie, die zij zich vormen zullen, te toetsen aan de optimistische percentsgewijze succes-becijfering van den heer B. v. R.

HOOFDSTUK III.

UIT HET DAGBOEK.

Niet zoodra was tot de stichting op het Hofveld besloten, of het Permanent Comité gevoelde toch wel eenige aarzeling om op het hoofddenkbeeld: Dadelijke in eigendomsgeving in te gaan. Het was zóó geheel nieuw, zóó ingrijpend tegelijk en vooral voor het vervolg zóó beslissend. Het werd niet overbodig geacht nog eenige juridische voorlichting in te winnen. Hiertoe overgegaan zijnde, schreef het Bonds-Bestuur aan den heer B. v. R. den 3 September 1893: „Voorts zij U medegedeeld, dat wij gister juridische voorlichting ingewonnen hebben nopens de verdere uitvoering der plannen met betrekking tot de in gebruik-geving en voorgestelde ontginning, waarbij ons beslist is afgeraden het stelsel van in eigendom-geving te volgen, op grond van de tallooze juridische, economische en practische moeilijkheden, die zich bij de toepassing van dit stelsel zullen voordoen. Ten sterkste aanbevolen werd het systeem van in gebruik-geving (wil men verhuring) op korten termijn. Dit denkbeeld ligt trouwens geheel in de lijn van het hoofddoel, aangezien toch eigenlijk beoogd wordt, eensdeels de heidegronden ontginnen, anderdeels hen, die hunne krachten hiertoe leenen, tot zekeren welstand te brengen. Eigendomsverkrijging moet einddoel wezen en kan ook slechts als einddoel gunstig werken.”

Daarop antwoordde de heer B. v. R. bij brief van 14 Sept. 1893: „Wat het derde punt betreft, nl. het niet in *eigendom* maar in *huur* geven, daartegen heb ik principieele bedenkingen en werd daarin gesterkt door een betoog van Ds. HELDRING uit Hoenderloo, op de jongste Landbouw-vergadering.

„Ik blijf bij mijne meening — wat ook de gevolgen daarvan bij enkelen mogen zijn — dat *bezit*, d. i. *onmiddellijke* aanvaarding in eigendom, een hoofdfactor is, niet slechts van de zedelijke maar ook van de stoffelijke resultaten, die beoogd en verwacht kunnen worden.

„Ik consulteerde daarover een man van ervaring en deze adviseerde ónvoorwaardelijk voor *eigendom*, met 1^e hypotheek voor 't geheele bedrag.

„Het zou van geen hoogen dunk van uw nadenken getuigen, als ik ging trachten de overwegingen te ontvouwen, die mij, na hinken en schommelen en verandering van meening, sedert eenigen tijd de overtuiging schonken, dat elke andere vorm van eigendom (of althijddurende erfpacht) minder goed is.”

Na ontvangst van dit schrijven trad de bekoring in, de gekoesterde vrees op den achtergrond en schreef het Bestuur op den 26 September 1893 aan den heer B. v. R.: „Sedert wij het genoegen hadden mondeling met U van gedachten te wisselen, rezen nog enkele vragen bij ons op.

„Gesteld, dat de eigenaar van het pand er voordeel in mocht zien het aan derden in huur of in gebruik te geven, wat zeer goed denkbaar ware, hoe zullen wij hem dit dan beletten? UHedGe. zal misschien van oordeel wezen, dat wij hem dit niet moeten

beletten, dat hij vrij moet blijven, dat de hypotheekhouder dadelijk opzegging kan doen, enz. Toch komt het ons voor, dat de belangen van laatstgenoemde dan toch wel op wat losse schroeven komen te staan. Is eenige beperkende bepaling wenschelijk en mogelijk?"

Waarop de heer B. v. R. in dato 27 Sept. 1893 antwoordde: „Daarin moet hij vrij blijven evenals elk ander eigenaar.

„In verband nu echter met andere reeds geopperde bezwaren ware het doenlijk (althans ik geloof niet, dat de wet er zich tegen verzet) in de hypotheek-acte te stipuleeren, dat de hypotheek zal worden opgezegd zoodra de eigenaar het pand verhuurt of in bruikleen geeft; m. a. w. het niet zelf bewoont, onderhoudt en bewerkt. Ik geloof echter niet, dat dit behoeft, want de geldschietter kan ten allen tijde, zonder daarvan rekenschap te geven, opzeggen.”

In de week van 11 Februari 1894 werden de woningen 1. 2. 3. 5. 8 en 10 op het Hofveld betrokken. De bewoners van deze en der andere huizen kregen ze toegewezen, nadat ten aanzien van ieder hunner door den Beheerder aan het Bestuur een voordracht gedaan en deze geapprobeerd geworden was. Van die voordrachten blijkt in het volgende hoofdstuk, alleen hier van die voor n°. 17.

Brief B. v. R. van 16 Febr. 1894. „Ik stel U voor om voor n^{is} 17 en 18 aan te wijzen resp. MARINUS SANGERS, opperman en veldarbeider, 27 jaar, vrouw en 1 kind en NARDUS DEKKER, tuinman en groentehandelaar, 31 jaar, vrouw en 2 kinderen. Er waren nog meer sollicitanten, doch uit verschillende informatiën willen mij deze beide als de beste voorkomen.”

Aan dezen MARINUS SANGERS is geluk gegeven. Maar ofschoon hij f 65.— genoten heeft voor mest, een geit, enz., heeft hij het huis niet betrokken. Hij is trots alle gedane moeite niet komen opdagen om de koopacte te onderteekenen. Daarop is den 29 Maart 1894 voorgedragen zekere HENDRIK RUTGERS, jong gehuwd, nog geen kinderen, veldarbeider (die waarschijnlijk spoedig vaste arbeider bij den Waterstaat zoude worden). Op 4 April meldde de heer B. v. R., dat deze man ook al niet bij den notaris compareerde voor het onderteekenen der hypothecaire acte en weten liet, dat hij er van afzag. Dit liep zonder groote schade af. (De koop moest vernietigd worden en de man de kosten dragen der reeds geregistreerde koopacte en de kosten, die onnoodig voor de hypotheek werden gemaakt.) Met SANGERS niet. De heer B. v. R. heeft hem doen aanzeggen, dat hij het genotene moest terugbetalen en inmiddels beslag gelegd op een hem toebehoorende mestpluis ter waarde van f 20.—.

Op 12 April 1894 is besloten langs minnelijken weg tegen M. SANGERS te ageeren. Op 6 Juni 1894 schreef de heer B. v. R.: „De Burgemeester deelde (als hulp-Officier van Justitie) mij mede, dat van mijn aanklacht-SANGERS niets kon komen, als zijnde een geheel civiele zaak. Op mijn betoog, dat ik had aangeklaagd wegens oplichting, zeide hij, dat de mededeeling van de Rechtbank te Zutphen kwam. Zoodra ik officieel dat bericht heb, stel ik voor civiel te vervolgen.”

Bondsbestuur (Penningm.) antwoordde 9 Juni 1894: „Ik vereenig mij met uw voorstel om M. SANGERS civiel te vervolgen, indien de Officier van Justitie dit niet kan doen wegens oplichting. Mij dunkt, als U niets naders dienaangaande van mij verneemt, moeten wij 't maar voor afgesproken houden, dat wij U daartoe machtigen.”

Nog schreef de heer B. v. R. over deze zaak op 13 Juni 1894: „Ten slotte de mededeeling, dat SANGERS (dien ik persoonlijk gesproken en ontboden heb en die gister avond bij mij zou komen) niet is verschenen en dus geen gehoor gaf aan mijn ernstig betoog.”

Reeds de tweede van Majoor IN 't VELT ontvangen brief, van 24 Mei 1894, houdt in een opmerking over de installatiegelden, waarvan o.a. gezegd wordt: „Als zeker kan worden aangenomen, dat die voor installatie verstrekte gelden niet door alle bewoners van het Hofveld geheel en al zijn aangewend voor het doel, waarvoor zij bestemd waren. Hierover sprak ik nog onlangs met den heer B. v. R., die dit met mij eens was, doch

die wars is van alle voogdijschap en van oordeel is, dat bij de menschen in kwestie zelfstandigheid moet aangekweekt worden. Een strenge en nauwkeurige contrôle op die installatiegelden acht de heer B. v. R. daarom niet goed."

Majoor IN 'T VELT schrijft dan dit inzicht te eerbiedigen maar toch te moeten waarschuwen voor voorzichtigheid, opdat teleurstelling niet volge. Hij verzoekt niet te vergeten, dat wij de menschen niet kennen en hen daarom niet te vlug ons vertrouwen moeten schenken. Het komt hem voor, dat het hoofdzakelijk de installatiegelden zijn, die de menschen naar bewoning van 's Bonds huizen doen inclineeren, maar bepaalde bewijzen voor deze meening heeft hij nog niet. Hij stelt voor den sollicitanten voor het Hattemsche veld geen geld in handen te geven, doch voor ieder perceel f 50.— beschikbaar te stellen voor natuurlijke mest, door den Beheerder te koopen, te betalen en ter plaatse te doen verwerken. Hij is van oordeel, dat de sollicitanten dan zullen afnemen in aantal, maar toenemen in geschiktheid, want zij, die zich dan aanmelden, zullen dit doen voor woning en grond zonder bijbedoelingen en daardoor beter de verwachting waarborgen, dat zij vooruit willen, terwijl zij zich dan wel zullen weten aan te schaffen wat hun nog ontbreekt. Ten slotte schrijft hij: „Ook op die wijze wordt zelfstandigheid aangekweekt zonder voogdijschap."

In dato 28 Mei 1894 antwoordde het Bondsbestuur (Penningm.): dat het installatiegeld geheel moet worden besteed ten nutte van de zaak zelve; dat den candidaten moet worden afgevraagd wat zij meenen voor installatie noodig te hebben; dat zij dit moeten specificeren en het dan ook moeten aankooopen; dat het eventueel saldo besteed moet worden voor mestspeciën en dat een en ander speciaal moet worden gesteld als voorwaarde voor de verkrijging van huis en grond. Tenzij de heer B. v. R. absoluut bezwaar mocht maken tegen deze wijziging, moet zij als vastgesteld worden aangemerkt.

Brief B. v. R. van 29 Mei 1894 aan Bondsbestuur: „En nu nog een kleine mededeeling, waarvan ik geen voorstel durf maken, *pecunia causa*. HONDEVELD (n°. 9) weet geen raad zonder schaaap of geit en ziet geen kans er een te krijgen. Hij zou gaarne f 15.— leenen en vroeg mij om hulp. Ik bepaalde mij er toe hem te beloven zijn verzoek bij u over te brengen.

„DEKKER (n°. 18) vent zijn groenten met een gehuurd karretje, dat hem f —.60 per week kost. Ik deed hem opmerken, dat hij voor f 25.— à f 30.— een goede groentekar kon laten maken en dan, met f —.50 per week afbetalende, binnen 1 1/2 jaar eigenaar was, terwijl hij dan voor die overige 10 cent per week lid van het onderhoudsfonds kon worden. Dit vond hij zóó voortreffelijk, dat hij mij verzocht hem aan f 25.— à f 30.— (naarmate noodig zou blijken) te helpen. . . . Ook dit verdient uwe overweging. Ik teeken er bij aan, dat elke hulp met de door ons aangenomen rentestandaard van 4% zou moeten worden betaald, welke rente natuurlijk aan het fonds van beheer, waaruit de hulp verstrekt wordt, ten goede zou moeten komen."

Antwoord van Bondsbestuur (Penningm.) van 31 Mei 1894: „Wil zoo goed wezen, naar aanleiding van uw voorstel en op aangegeven voorwaarden f 15.— te leenen aan HONDEVELD en f 25.— à f 30.— aan DEKKER uit het fonds van beheer en zulks tegen 4%. Die hulp ligt in de lijn van ons bedoelen."

Brief B. v. R. van 6 Juni 1894: „Aan uw opdracht betreffende HONDEVELD en DEKKER is voldaan. De eerste heeft nu een melkgeit en een jong schaaap. Voor den tweede ben ik in onderhandeling over een wagentje. Beiden toonden zich verrast en dankbaar."

Brief B. v. R. van 13 Juni 1894: „Ten slotte de Jobstijding, dat ik verplicht geweest ben VAN DEN BROM (n°. 3) wegens 6 weken achterstand een dringende waarschuwing te zenden en met opzegging der hypotheek heb gedreigd."

Brief B. v. R. van 24 Juni 1894: „Onder uwe nadere goedkeuring gaf ik deze week aan HURENKAMP f 3.—, die hem nog ontbraken om een biggetje te kunnen koopen. Hij betaalt om de 14 dagen f 1.— af, als hij kan, en daarom heb ik maar niet van rente gesproken.

Brief B. v. R. van 26 Juni 1894: „Wat VAN DEN BROM's achterstand betreft, de man

betaalt wel, maar van den beginne af aan heeft hij per kwartaal willen betalen (als hij pensioen ontvangt). Ik heb dit geweigerd, omdat de algemeene regel ook voor hem moet gelden. Maar opdat hij zich in deze zou kunnen schikken, gaf ik hem (uit zijn f 100.— voor installatie) één kwartaal huishuur voor de woning, die hij verliet (en dat was meer dan van dit huis) en zeide ik hem, om bij de ontvangst van zijn pensioen nu 3 maanden vooruit te betalen of althans 3 maanden huur op zij te leggen en daaruit wekelijks zijn renten te voldoen. Dit heeft hij niet gedaan. 't Is dus zijn schuld. Jammer, dat zijn huis van H(are) M(ajesteit) is. Die zal niet te bewegen zijn."

Brief IN 'T VELT van 26 Juni 1894. In dit schrijven wordt gemeld, dat zekere op 22 Mei 1894, als staande op de lijst-B. v. R., voorgedragen HEIN VAN LOENEN, die vroeger wel eens misbruik van sterken drank maakte, doch den laatsten tijd (gedurende ongeveer een jaar) voorbeeldig goed had opgepast, volgens informatiën, ingewonnen bij zijn werkbaas en bij den Chef-Veldwachter, die hem kende, ook als lid van een geheel-onthouders-vereeniging — dat deze VAN LOENEN sedert eenige dagen van het werk absent gebleven en aan den zwier was geweest; en voorgesteld de hem reeds gedane toezegging weder in te trekken. De man had inmiddels f 5.— genoten voor aankoop van zaad. Gelukkig was dit geld niet weg, want hij had al wat mest op zijn grond gebracht en boekweit gezaaid. De nieuwe bewoner nam dit voor de f 5.— over.

Antwoord Bondsbestuur (Penningm.) van 27 Juni 1894: „Die HEIN VAN LOENEN moest zich effen schamen. Toch heeft hij ons aan hem verplicht, door ons nog op een gelukkig moment te doen zien, welk vleesch wij in de kuip hadden."

Brief B. v. R. van 2 September 1894: „Recht hartelijk dank ik Uw Bestuur voor het telegram op 31 Aug. Ik stel het zeer op prijs, dat U mijn aandeel in de stichting van den Bond hier waardeert, maar gevoel mij aan U in hoogere mate verplicht, omdat U mij de gelegenheid geschonken hebt te belichamen, wat mij reeds zóó lang voor den geest stond. Laten wij blijven samenwerken om er van te maken, dat waartoe het in de practijk verder zal blijken vatbaar te zijn."

Brief IN 'T VELT van 18 September 1894: „Bewoner van n°. 4 teekent Donderdagavond een gezegelde verklaring voor de ontvangst van f 100.— installatiegeld en houdt nog ± f 60.— te goed."

Bij brief van 26 October 1894 draagt Majoor IN 'T VELT als bewoner van n°. 6 een zekere TEUNIS VAN KAMPEN voor. Van dezen man hebben wij niets dan verdriet gehad. Daarom wordt hier de geheele voordracht medegedeeld. „TEUNIS VAN KAMPEN is een jonge man, nog geen 24 jaar oud, die binnenkort gaat trouwen met een dochter van FENNEKES. Toen ik dezer dagen laatstgenoemde, die voorkomt op den staat van sollicitanten, bezocht, deed hij het verzoek zijne aanspraken te mogen overdoen aan zijne dochter, die binnenkort met VAN KAMPEN in het huwelijk zou treden. Zulke jonge mensen als bewoners van een der huizen op het Hattemsche veld, lachte mij toe en daarom ben ik informatiën omtrent hem gaan inwinnen, nadat ik hem eerst bij mij aan huis had laten komen. Het bleek mij, dat hij arbeider is bij den bleeker R. VAN ZEIST, die zeer tevreden over hem is. De politie weet niets mede te deelen wat in zijn nadeel is en daar ik een goeden indruk van hem heb gekregen, heb ik in een en ander aanleiding gevonden om hem voor te dragen."

Brief IN 'T VELT van 12 November 1894: „Ik moet tot mijn spijt mededeelen, dat het gehalte voor hen, die zich komen aanmelden, over het algemeen zeer slecht is. Dit maakt eene keuze en dus het doen eener voordracht zéér moeilijk."

Bij brief van 15 November 1894 wijst Majoor IN 'T VELT er op, dat, waar de geruchten over de qualiteit van den grond der velden zoo slecht zijn, het vertrouwen der goede arbeiders geheel ontbreekt. „Dit is zoo ongeveer, bij gebrek aan energie, aan ondernemingsgeest, aan doorzicht, de gedachtengang van dat soort mensen, die wij op Hof- en Hattemsche veld weinig of niet aantreffen. Een andere catégorië, mensen, die ellende ondervinden, die arm zijn, wat zij meestal aan zich-zelfen te wijten hebben, denkt

er anders over. Zij hebben niets te verliezen en — ze weten, dat de Bond aan iederen bewoner $\pm$ f 75.— uitbetaalt. Wel is dat geld bestemd voor den aankoop van mest, klein vee, enz., maar — daar schiet toch altijd nog wel wat van over. Dat is nu de catègorie van menschen, die zich komen aanmelden voor een woning op het Hattemsche veld, getuige de vele doorhalingen en vraagteekens op de candidatenlijst, na ingewonnen informatiën. Wil men nog een ander bewijs, hoe slecht hun gehalte is, dan wijs ik op hetgeen dezer dagen op het Hofveld plaats greep, waar dankbaarheid, erkenning, plaats maakte voor ontevredenheid, gemor en miskenning. En dat tegenover iemand als den heer B. v. R., aan wien die menschen zooveel te danken hebben!”

Op 16 November 1894 meldde de heer B. v. R. dat VAN DEN BROM (n°. 3) ernstig ziek was en dat hij daarom overwoog wat er gedaan kon worden om moeilijkheden te voorkomen bij invallend overlijden en openvallende erfenis (er waren nl. een vrouw en een oude moeder). De hypotheek was eigen aan H. M. de Regentes. De heer B. v. R. ontwierp het denkbeeld het huis nog bij leven door den Bond te doen koopen, natuurlijk met gesloten beurs, dan konden en de hypotheek en de oude moeder blijven. Aan Hare Majesteit werd voor de overschrijving toestemming gevraagd; deze werd verkregen.

Op 22 November meldde de heer B. v. R., dat zich feiten hadden voorgedaan, die deden verwachten dat er hypotheeken zouden moeten worden opgezegd.

VAN DELFSWIJK (n°. 2), ontevreden over een weigering van geld, door hem gevraagd, om een verbouwing van zijn huis te kunnen tot stand brengen, betoonde zich onwillig de rente zijner hypotheek aan den Bond te betalen. De Bond kon hierin niet lijdelijk berusten; maar Hare Majesteit de Regentes was eigenaresse der hypotheek. Dit schiep een eigenaardige moeilijkheid. Niet te verwachten was hypotheek-opzegging van die zijde. Ze kon dezerzijds niet eens worden gevraagd. Wel kon worden voorgesteld, dat H. M. hare hypothecaire rechten tegen gewone schuldbekentenis aan den Bond mocht willen overdragen. Het was hard noodig. Er waren op het veld veel recalcitranten. In de *N. Apeld. Courant* was een formeele klacht tegen den Beheerder B. v. R. ingezonden. Daarbij was VAN DEN BROM (n°. 3) komen te overlijden. Hare Majesteit stemde toe. Aldus werd de Bond eigenaar der hypotheeken 1, 2 en 3. Nog hing intusschen de vraag of de Bond den eigendom van n°. 3 zou koopen.

Op 26 November telegrafisch bericht: „Moeder en weduwe blijven niet.” Gevolgelijk zocht de heer B. v. R. blijkens brief van dien dag een nieuwen eigenaar op en vond dien in een zekeren ZEVENHUIZEN, die echter meende niet zonder eenig installatiegeld de taak te kunnen aanvaarden. Dit laatste was er natuurlijk niet. Van de door VAN DEN BROM genoten f 100.— was niets over. *Ergo*, de opvolgende eigenaar zou in waarde slechts f 900.— ontvangen en toch met f 1000.— hypothecaire schuld belast worden. In dienzelfden brief werd bericht dat NARDUS DEKKER (de man, die *nota bene* ten laste van het Fonds van Beheer aan een kar van f 30.— geholpen, tegelijk in het Onderhoudsfonds gegaan, maar er ras weer uitgelopen en thans zeer oproerig was) volgens diens vrouw „een voetval voor meneer wou doen en in het onderhoudsfonds terugkeeren” en door vrouw VAN DELFSWIJK belet gevraagd voor haar man, die ook weér wou bijdraaien en dus wou opeten zijn woorden: „Als BRUIN z'n duiten wil hebben, moet hij ze maar zelf komen halen.” Dus dreef de bui voorloopig weér over. Aan het slot van dien brief schreef de heer B. v. R.: „Ik heb in wat voorviel op het Hofveld een nieuw bewijs gezien voor de noodzakelijkheid van dergelijke, het volk *opvoedende* stichtingen. Zoolang school, kerk, gezin en maatschappij niet, ieder op eigen gebied, medewerkers om 't *verstand* der menschen te ontwikkelen, d. i. hen te leeren *denken*, *begrijpen* en *opmerken*, zoolang er niet gewerkt wordt op 't *eergevoel*, het *zedelijk bewustzijn* en op 't *beseff van plicht*, zoolang er niets of te weinig gedaan wordt om de menschen *zelfstandig* te maken, in 't kort, zoolang de volks*opvoeding* zooveel te wenschen laat, zoolang zal het wel overal en bij alles gaan, zooals bij ons nu; wat een zeer gewoon verschijnsel is.”

Hoe juist was de opmerking; maar ook hoe vreemd, dat zij niet leidde tot de toch voor de hand liggende conclusie: Laat ons voor die onrijpe menschen een anderen vorm van helpend weldoen zoeken!

Brief IN 'T VELT van 29 November 1894: „Als een nieuwe stichting, waar ook, tot stand komt, laat men dan het installatiegeld doen vervallen en daarvoor in de plaats stellen het verstrekken van natuurmest, gedurende 2 achtereenvolgende jaren, telkens voor f 40.—. Aan mest bestaat op de heide het meest behoefte.”

Brief IN 'T VELT van 15 Januari 1895: Wat is het op het oog, dus in theorie, niet een goede gedachte om aan de bewoners onzer stichtingen voor installatie f 100.— uit te betalen! En wat leert nu de practijk? Dat juist door die som gelds menschen naar deze velden gelokt worden, die er niet behooren, menschen, die, als het geld verdwenen is, spijt gevoelen, dat zij op de heide wonen en waarvan in de toekomst, omdat zij tot de ontevreden behoren, niet veel goeds is te verwachten. Ik kom telkens op dat installatiegeld terug omdat ik bijna dagelijks ondervind, hoe slecht die maatregel werkt. Een opsomming van alle staaltjes, die ik daarvan zou kunnen aanhalen, wil ik U besparen, alleen wil ik dit nog zeggen, dat het onlangs op het Hofveld voorgevallene, waaruit ontevredenheid, ondankbaarheid en miskenning zoo duidelijk te voorschijn traden, niet zou gebeurd zijn, als er geen geld verstrekt werd. Want dan zou het gehalte der bewoners oneindig veel beter zijn. Moge de toekomst leeren, dat ik ten deze te pessimistisch heb geoordeeld.”

Brief Bondsbestuur (Penningm.) van 18 Januari 1895: „Uwe welmeenende en weloverwogen adviezen in zake de stichtingen van *Bescheiden Heidegeluk*, worden steeds met groote waardeering ontvangen. Zoo ook uwe opinie, dat de installatiegelden verkeerd werken, een opvatting, die ook voor mij nog al klemmt. Maar wij weten voorsnog voor dit bezwaar geen goede oplossing. Het hypothecair geschoten bedrag moet toch een ronde som zijn. U zou voor het restant liever mest gekocht zien. Ik ook, maar de heer B. v. R. acht dit denkbeeld onbestaanbaar met der menschen (bewoners) vrijheid. Dit geeft voor ons Hoofdbestuur een groote moeilijkheid. Wij zouden zoo gaarne de creatie-B. v. R. intact laten, tenzij Z.H.E.G. zelf van meening veranderde Voorloopig echter schijnt het mij van groot belang één stijl, één opvatting te handhaven. En daarbij zou ik dan 't liefst den grondslag-B. v. R. aannemen. Maar hieruit volgt zeker niet, dat ik uw goed oordeel niet appréciëren zoude. Kan uit mijn vorig schrijven iets hiermede strijdigs gelezen worden, wil 't mij dan vergeven?”

Brief IN 'T VELT van 21 Januari 1895: „Uit uwe geëerde letteren van 18 dezer is mij duidelijk geworden, wat de reden is, dat aan mijne ongevraagde adviezen en aan mijne opmerkingen in zake de tweede stichting van den *Oranjabond van Orde* niet meer aandacht kon geschonken worden. Mijnerzijds is over de kwestie: Installatiegeld en inleggeld-Fonds van Beheer, nu natuurlijk het laatste woord gezegd. Het vasthouden aan een beginsel is altijd goed, ook „het handhaven van één stijl, één opvatting,” *zoolang de praktijk geen aanleiding geeft tot wijzigingen*. Als het getij verloopt, verzet men de bakens.”

Brief IN 'T VELT van 25 Januari 1895: „De eerste en tot nu toe ook de eenige bewoner van het Hattensche veld, die achterstallig is in het betalen der rente, is TEUNIS VAN KAMPEN. Sedert deze man daar woont en voor installatie ± f 60.— heeft genoten, waarvoor hij niet veel meer gekocht heeft dan een nijldige geit, die telkens den stalmuur vernielt, hoor ik slechte noten over hem kraken. Werken doet hij de laatste dagen niet. Een week geleden heeft hij de koopacte onderteekend en vermoedelijk is thans de notaris bezig met de hypotheekacte. Ware dit niet het geval, dan deed ik het voorstel hem te laten glippen. Veel goeds is er toch niet van hem te verwachten. Hij was het, die, toen de topgevel van zijn huis was ingestort, tot mij kwam om vergoeding voor een bij die gelegenheid gebroken lamp en toen ik hem zulks weigerde, tevens tot hem de vraag richtende of er niets meer was overgebleven van die f 40.—, die hij een week te voren had

ontvangen en hem er tevens op wijzende, dat hij bij gunst zijne nog niet opgeleverde woning had mogen betrekken, mij vergunning vroeg om zich dan tot den burgemeester te mogen wenden. Hij wilde mij dus gaan verklagen. Een paar maanden te voren liep deze man den drempel van mijn huis plat, altijd even beleefd, met de pet in de hand; maar nauwelijks is het geld ontvangen en verteerd, of men ziet dat men met een geheel ander persoon te doen heeft dan men aanvankelijk meende."

Brief Bondsbestuur (Penningm.) van 28 Januari 1895. „T. VAN KAMPEN valt mij geweldig tegen. Ware het nog mogelijk korte metten met hem te maken, dan zou ik dit zeer gaarne zien gebeuren. Het ergst is de dan nutteloos opgemaakte hypotheekacte. Laat ons in vredesnaam die kosten voor lief nemen en hem verwijderen. Hij ga dan met zijn nijldige geit en met ons heilige kruis!"

Op 27 Januari 1895 begint, blijkens brief van Jhr. VAN LOON, de moeilijkheid met HONDEVELD (Hofveld n°. 9), die gedurig in gebreke is. De moeilijkheid eindigde met de cessie der twee hypotheeken door dezen heer aan den Bond.

Brief IN 'T VELT van 1 Februari 1895: „T. VAN KAMPEN is aangezegd zoo spoedig mogelijk, uiterlijk 11 dezer, het veld te verlaten. Hem is ook aangezegd om de mest (zoowel kunst- als natuurmest) achter te laten. Ik heb met dezen man nog heel wat last gehad. Hij was blijkbaar onwillig om ten mijner te verschijnen, terwijl ik absoluut zijne handteekening noodig had onder eene intusschen opgemaakte acte, waarbij hij afstand doet van den door hem gekochten grond ten behoeve van E. BOMHOEF. Zooals u bekend is, was de koopacte reeds door hem geteekend. Door een tussenpersoon is het mij eindelijk gelukt bedoelde acte geteekend te krijgen. Als hij onwillig was gebleven, hadden wij in moeilijkheden kunnen komen. Immers het was nu *zijn* grond waarop *wij* een huis hadden laten bouwen; het had ons althans heel wat moeite en mogelijk ook geld kunnen kosten om hem uit de woning te krijgen."

Brief B. v. R. van 4 Februari 1895: „Zooals ik reeds meermalen liet blijken, de menschen beseffen nog niet, dat zij in *eigen* huis wonen; ze begrijpen nog niet wat die eigendom beteekent voor nú en voor de toekomst, evenmin als ze inzien welke taak en verantwoordelijkheid zij hebben aanvaard bij 't aangaan der verbintenissen. . . . Een flinke, klemmende waarschuwing en dáárna handelen naar recht en billijkheid, dat is het wat ik hier aangewezen acht. Eén voorbeeld gesteld, doet goed voor alle anderen."

Hoe is het mogelijk, dat de heer B. v. R., die zóó klaar inzag hoe de vork in den steel zat, niet reeds hier tot de conclusie kwam, dat zijn stelsel niet paste op zulke menschen!

Brief B. v. R. van 8 Februari 1895: Ook VAN DELFSWIJK (Hofveld n°. 2) moet aangeschreven worden. Bij dezen is *opset* in het spel. Hem dient kort en goed te worden aangezegd, dat het H. B. van den Bond als hypotheekhouder van hem *eischt*, dat hij *ten spoedigste* zijn achterstallige rente **bij den beheerder van het Hofveld** betaalt, als hij wil voorkomen, dat hem *tegen 1 April a. s.* de hypotheek wordt opgezegd. MEVROUW VERSTER heb ik ook reeds geschreven over BATE (Hofveld n°. 17). Zij laat het aan mij over. Ik heb HONDEVELD en VAN DELFSWIJK reeds nadrukkelijk aan hun verplichtingen herinnerd en ook BATE gewaarschuwd en hoop, dat uw Bestuur mij in deze zal willen steunen, waarbij het nuttig kan zijn de heeren er eens op te wijzen, dat zij zich tot **wekelijksche** betaling notarieel verbonden en de hypotheek bij achterstand **direct** opvorderbaar is."

Op 11 Februari 1895 schreef Bondsbestuur VAN DELFSWIJK krachtig aan.

Brief B. v. R. van 11 Februari 1895: „HONDEVELD kwam mij heden ochtend vragen nog wat geduld te hebben; hij betaalde 1 week en bleef dus 6 weken achterstallig. Als er werk komt, zal hij alles betalen. Hij zou o zoo graag op zijn veld blijven, enz. We zullen zien!"

Brief B. v. R. van 17 Februari 1895: 't Is mij aangenaam U te kunnen berichten, dat na een ernstig onderhoud met VAN DELFSWIJK (N°. 2) ten mijnen huize, zijn achter-

stallige rente door hem werd voldaan. Dit lesje zal, hoop ik, niet zonder eenig nut voor hem en zijn toekomst zijn geweest."

In brief Bondsbestuur (Penningm.) van 25 Februari 1895, is voor de eerste maal aan den heer B. v. R. gevraagd of de geschiedenis van Hofveld en Hattemsche veld niet leert, dat eventueel bij nieuwe stichtingen een gewijzigd systeem moet worden gevolgd. Gewezen werd 1° op het installatiegeld, de speculatie er op en de gevolgen hiervan en voorgesteld om wat er eventueel van elke f 1000.— overblijven mocht, te bestemmen voor mest, te leveren door (tusschenkomst van) den Beheerder. Gewezen werd 2° op het nadeel van den dadelijk ingaanden eigendom en voorgesteld eerst een paar proefjaren bij wijze van huur (met eigendom in het verschiet, als bewoner het er naar maken zou) aan te nemen. Dan hadden zij een prikkel en wij hun in handen.

Daarop antwoordde de heer B. v. R., den 26 Februari 1895, over dit onderwerp reeds herhaaldelijk met den heer IN 'T VELT gesproken te hebben. Hij zou niets tegen de wijzigingen hebben in te brengen, als zich daartegen geen (lang vóór het publicceeren van zijn plan) weloverwogen bezwaren hadden opgedrongen. Hij betooft dan, dat de lui niet zooveel geld in handen krijgen want dat ze allerlei nuttigs koopen en zegt: „Och neen, geloof me, daarin zit het niet. Maar, zooals gezegd, — ik zal er niet tegen zijn, dat men mijn regeling bij de volgende stichtingen wijzigt." Daarna behandelt hij de vraag of het zoo'n wonder is, als de menschen tijdelijk of duurzaam tegenvallen. Dezerzijds werd erkend, dat dit geen wonder, dat het zeer natuurlijk was, vooral gegeven de methode. Maar dit is niet de voornaamste vraag. Wij moeten in de eerste plaats vragen of de methode zóó is, dat wij, met aannemelijke zekerheid van welslagen, in handen houden de mogelijkheid, om en onderpand voor en de geregelde rentebetaling aan de hypotheekhouders ten minste intact te houden.

De heer B. v. R. vervolgt dan: „Maar nu 't verhuren in de eerste 2 jaren. De Bond moet dan het geld nemen als hypotheek op *zijn* grond en huizen, dus koop- en hypotheekacten op zijn naam. Later moet dan overschrijving plaats hebben. Stel deze kosten maar op f 25.— en dus te overkomen; maar als de man nu eens tegenvalt, dan moet er ook slechts overschrijving betaald worden, die dan nog — zij 't ook gedeeltelijk. op den nieuwen eigenaar kan verhaald worden. Neen, veel geeft die proef niet; dat verwacht ik stellig. Maar ik heb er niets tegen. 't Zal me genoeg doen als de maatregel een correctief blijkt — al verwacht ik van mijn regeling zooveel tegenspoed niet."

Hieromtrent doet ons Dag. Bestuur opmerken, dat elke overschrijving bij Notaris WALTER f 20.— kost als het pand aan den Bond en f 40.— als het aan den nieuwen eigenaar overgaat. Maar die nieuwe eigenaar heeft geen centen en krijgt geen installatiegeld. Het gevolg is, dat hij die f 40.— niet betaalt en dat de notaris zijn kosten en salaris dan van den Bond ontvangt, wat de Bond wel allerminst kan weigeren. En moet de Bond dus toch betalen, is het dan niet veel beter, dat hij betaalt met goede kansen, dus voor een eigenaar-ex-huurder (of erfpachter) dien hij kent en waardeert, dan met slechte kansen, dus voor een eigenaar, van wien hij alles te hopen, maar ook (zonder pessimisme, adres aan de feiten!) alles te vreezen heeft?

Intusschen wordt er wel de aandacht op gevestigd, dat de heer B. v. R. in dezen brief het Bondsbestuur volkomen vrijheid heeft gegeven om en regeling installatiegeld bij volgende stichtingen te wijzigen en proefneming met proefjaren op de bestaande stichtingen toe te passen.

In denzelfden brief schreef de heer B. v. R. verder: „Voorts bezocht ik MEVROUW VERSTER om haar NARDUS DEKKER aan te bevelen; die man moet onder handen genomen worden." (N.B. Dit is de man, die einde Mei 1894 zoo vriendelijk uit het Fonds van Beheer was geholpen aan een kar.)

In dato 28 Februari 1895 antwoordde Bondsbestuur (Penningm.): „Mijn oordeel over het tegenvallen van sommige eigenaren is — *parole d'honneur!* — zeer weinig hard. Ik

vergeet niet, dat wij te doen hebben met zeer onvolmaakte menschen en hoe minder volmaakt zij zijn, des te meer eer kunnen wij aan hen behalen. Intusschen weegt bij mij zeer zwaar de vraag of de geldschieters veel of minder vertrouwen in de zaak zullen hebben. En waar ik nu geloof, dat op den duur dit vertrouwen groot zal *moeten* zijn, voorzie ik de mogelijkheid, dat wij aan den anderen kant iets zullen moeten laten vallen of wijzigen — opdat wij zoo goed mogelijk waarborgen kunnen geven." Verder werd er op gewezen, dat, volgens het oorspronkelijk plan, de Bond-zelf alleen tusschenpersoon, nooit belanghebbende zou zijn geweest. De omstandigheden hadden (echter) op dit denkbeeld haar invloed reeds doen gelden. De Bond was nu reeds eigenaar van de 3 hypotheeken der Regentes (waartegenover schuldbekentenis) en van de 2 hypotheeken van JHR. VAN LOON. Kreeg (waarvan toen sprake was als wellicht mogelijk) de Bond een vennootschappelijk karakter, dan zou daaruit een groote wijziging der verhoudingen voortvloeien. Die vennootschap zou dan belanghebbende zijn in hooge mate. Dan kon zij ook wel tijdelijk eigenares zijn. Het Bestuur zocht het bezwaar niet in de kosten van overschrijving. Maar een huurder is gemakkelijker *uit* — dan een eigenaar *af* te zetten en de *f* 1000.— bleven dan meer intact. Eindelijk werd een conferentie voorgesteld van eenige heeren, waaronder de heer R. DINGER, Notaris te Lunteren, lid van het *Ned. Landbouw-Comité*.

Deze conferentie had plaats op 30 Maart 1895 en daarbij bleek de heer DINGER sterk tegen eigendom en sterk vóór erfpacht te zijn. Hij ontwierp een voortreffelijk (nieuw-economisch) erfpachts-contract, dat, meer bepaald voor de *Ericastichting* bedoeld, ook voor *Bescheiden Heidegeluk* zou kunnen dienen. (Zie bijlage E.)

Brief Bondsbestuur (Penningm.) van 14 Maart 1895 aan den heer IN 'T VELT: . . . „Hoe dit alles zij, de heer B. v. R. weet nu, dat de *mérites* van zijn systeem tot ernstige vragen aanleiding hebben gegeven. En hij is, als 't wezen moet, bereid het systeem te wijzigen. Voor mij geldt hier nadrukkelijk een: *Piano aan!*”

Brief IN 'T VELT van 16 Maart 1895: „Wij genieten reeds van velen het vertrouwen, maar moeten dit van zeer velen nog winnen. Niet in alle opzichten zijn wij, om dat doel te bereiken, op den goeden weg. Als we ons een strafregister laten voorleggen van mannen als VAN DELESWIJK, HONDEVELD, DE RUITER en meer anderen, dan geloof ik toch, dat wij zonder gemoedsbezwaren kunnen verklaren, dat het schorriemorrie is, dat zij niet deugen voor onze zaak, dat wij véél beter af waren, als wij ze nooit gekend hadden. Als men telkens de hypotheekhouders moet lastig vallen met het verzoek om bestraffende brieven en dreigbrieven aan de bewoners te schrijven, is dat toch geen bewijs, dat wij met geschikte menschen te doen hebben, zonder nog te spreken van hunne booze plannen omtrent smadelijke couranten-artikelen, lasterlijke praatjes ten opzichte hunner weldoeners, enz. enz.”

Op 4 April 1895 is het G. DE RUITER (Hofveld n°. 16) over wien de heer B. v. R. mededeelt, dat hij hem in een met potlood geschreven briefje bericht: „dat hij mijn huis ging verlaten en ik het dus aan een ander verhuren kon.” De heer B. v. R. ging tot hem, maar hem noch de vrouw thuis vindend, liet hij bij de dochter de boodschap achter, dat hij er geweest was en dat zij nu maar bij hem moesten komen. Dit niet geschiedende, deed de heer B. v. R. hem een briefje bezorgen, waarin hij hem op zijn verplichtingen, de kosten en de verdere gevolgen wees en hem ontried zijn huis te verlaten. Daags daarna kwam vrouw DE RUITER met het eigendomsbewijs en den huissleutel. Toen de heer B. v. R. haar nogmaals alles ernstig voorhield, wierp zij beide voorwerpen in den gang, waarop haar kalm de deur gewezen werd. Derhalve was weér hypotheek-opzegging op den kortst mogelijken termijn aan de orde. Den hypothecairen crediteur werd bericht gezonden met verzoek om te doen wat noodig was en uitgifte in erfpacht goed te keuren. Bleef verder de vraag of DE RUITER's kwade bui zooveel zou over trekken, dat hij bij den notaris zou willen komen voor de overschrijving; zoo niet, dan schoot slechts executie over. De hypotheekhouder had tegen opzegging geen bezwaar, doch ried voorloopig het in erfpacht geven der woning aan den nieuwen bewoner af, om het eenmaal aangenomen

systeem niet door één perceel te verbreken. Aan den heer B. v. R. werd daarop de beslissing gelaten. Bondsbestuur (Penningm.) scheef nog in datò 29 Mei 1895: „U kent mijn standpunt, maar ik wil het nog even herhalen. Ik geef toe dat eigendom uit een zedelijk en paedagogisch oogpunt het hoogst staat. Maar bezit door erfpacht staat weinig minder hoog. Nu is de vraag deze: Zou het niet meest verkieslijk zijn ons bij dat minder hooge te bepalen? Die onopgevoede bewoners moeten opgevoed worden, doch deze cultuur is vooralsnog een dubbeltje op zijn kant. Het kan goed gaan. Het kan ook wezen dat de menschen, door te groote vrijheid op eenmaal — tegelijk onze zaak en hun eigen zaak bederven, onze bedoelingen frustreeren en onze nog zóó weinig burgerrecht verkregen hebbende zaak in bedenkelijke mate in discredit brengen. Laat ons daarom de goede gelegenheid aangrijpen om *qui perd, gagne* te spelen. Practisch zullen wij winnen. En in de paedagogische lijn blijven wij tóch, al doen wij niet dadelijk de verste stap, die — plastisch uitgedrukt — een breuk kan veroorzaken. In uw „Inleiding voor 't (Dordtsche) Congres" wijst U op het verlangen van Twenthe's bewoners naar eigendom. Maar dat verlangen wordt gevoed door wat zij van anderen zien en deze anderen hebben er zich voor ingespannen om dat verlangde te bereiken. Daar is dus een paedagogisch tusschen-element, dat bij ons ontbreekt en het is juist dát, wat het dubbeltje op z'n kant zet. Ware erfpacht ten deze ook in Twenthe bekend, wie weet of de lui daar er niet dubbel en dwars meê tevreden zouden zijn. Aan U nu de beslissing." Bondsbestuur (Penningm.) schreef ook nog op 5 Juni 1895: „Ik waardeer uwe bereidwilligheid om den erfpachtvorm te kiezen, maar nu de hypotheekhouder de uitzondering niet zoude toejuichen en VEENHUIZEN zelf op eigendom aandrang, heb ik volkomen vrede met de oplossing."

Brief Bondsbestuur (Penningm.) van 8 April 1895 aan den heer B. v. R.: „De hypotheekhouder van DE RUITER zal door zijn notaris een procuratie laten opmaken, waarbij hij U machtigt om tegenover onzen onwilligen vriend alles te doen wat noodig zal blijken. Intusschen zou hij het zeer betreuren indien tot publieken verkoop moest worden overgegaan. Hij hoopt dus nog, dat DE RUITER bereid zal wezen zijn eigendom aan een ander over te dragen. Ik zou dit ook het allerliefst zien en desnoods voor een kleine opoffering onzerzijds niet terugdeinzen."

Bij brief van 2 Mei 1895 werd door den heer B. v. R. voorgesteld, dat aan CHR. HEEZEMAN (nº. 3) toegestaan mocht worden (wegens voorgenomen afwezigheid van enkele jaren) zijn woning aan iemand anders te verhuren. Later is dit denkbeeld teruggenomen, omdat de man toen weder bleef.

Brief B. v. R. van 9 Mei 1895: „Ik benut deze gelegenheid om U mede te deelen, dat ik aan HONDEVELD en VAN DELESWIJK de hypotheek tegen 1 Juni a.s. heb opgezegd wegens voortdurende onregelmatigheid in betaling en achterstand van resp. 8 en 5 weken. 't Is niet met het doel om er onverbiddelijk gevolg aan te geven, maar om wat pressie te oefenen."

Brief B. v. R. van 21 Mei 1895: „In verband met den hier mede bijgevoegden brief van den heer B. STOFFELS te Deventer en met de beslissing, die viel omtrent de boerderijen, onderwerp ik aan uw oordeel de vraag, of het geen aanbeveling zou verdienen, bij voorkomende gelegenheden, de perceelen op den Bond te doen overschrijven en in erfpacht uit te geven. Het ware wellicht reeds met dit (van DE RUITER) te doen; maar dan zou ik WESTENBROEK (den sollicitant) nog eerst daarover dienen te spreken en U den hypotheekhouder dienen te raadplegen."

Brief Bondsbestuur (Penningm.) van 23 Mei 1895 aan den heer IN 't VELT: „De heer B. v. R. heeft mij tot mijn groot genoegen in overweging gegeven het perceel DE RUITER aan den nieuwen bewoner niet weder in eigendom te geven maar in erfpacht. Ik grijp dit voorstel met beide handen aan (natuurlijk moet de geldschiet er genoegen mede nemen). En nu zou ik U willen vragen wat er U van dunken zoude gelijkerwijs te handelen met de perceelen 12, 13 en 14 van het Hattemsche veld. U wil dit zeker wel even

met den Overste gaan overleggen." De heer IN 'T VELT bleek hier (blijkens zijn brief van 25 Mei 1895) niet voor. „Gold het een nieuwe stichting, dan ging ik in deze geheel met U mede. Maar laat intusschen deze zienswijze geen reden zijn om aan Uw voorstel geen gevolg te geven."

Al is het er niet toe gekomen, toch wordt deze overlegging hier in het licht gesteld, om duidelijk te doen uitkomen, dat er ook wel oogenblikken geweest zijn, waarop de heer B. v. R. minder ongeneigd was in wijzigingen te treden en dat het Dag. Bestuur dus niet zoo erg arbitrair handelde, toen het bij voorkomende gelegenheden van het oorspronkelijke stelsel afweek.

Brief B. v. R. van 1 Juni 1895: „GROOTHEDDE (n°. 4) heb ik heden de hypotheek opgezegd tegen 1 Juli (hij is 5 weken achter) en HOLTMAN (n°. 7), die 4 weken achter is, kreeg een schriftelijke waarschuwing."

Brief B. v. R. van 21 Juni 1895: „Aan Dr. ROVERS verzocht ik om HOLTMAN en OONK aan te schrijven. Ik had die heeren reeds klemmend aangemaand hun achterstand van 5 weken te voldoen. Den heer VON STOCKHAUSEN verzocht ik GROOTHEDDE (n°. 4) de hypotheek op te zeggen, wat ZEd. deed. Ik heb mijn volkje bekend gemaakt, dat na het eerste jaar geduld en consideratie, nu eindelijk de tijd is gekomen tot stipte handhaving van wederzijdsche plichten en rechten. Ze moeten nu gaan begrijpen en ondervinden, dat ze economisch op eigen beenen staan tegenover hun geldschietster en dat ik in dien zin slechts tusschenpersoon ben voor 't belang van deze laatsten, al blijf ik in anderen zin gaarne tot gewenschte leiding en hulp bereid."

Bij brief van 1 Juli 1895 wordt door den heer B. v. R. medegedeeld, dat GROOTHEDDE eieren voor zijn geld koos, maar dat hij (B. v. R.) nu weêr zit voor n°. 7, 8 en 9, wier hypotheek tegen 15 Juli is opgezegd.

Bij brief van 3 Juli 1895 schreef Bondsbestuur (Penningm.), dat het dezerzijds onafwijsbaar noodzakelijk voorkwam rigoureuus tegen de onwilligen op te treden en het Hofveld zoo veel mogelijk van verkeerde elementen te zuiveren. Een goede schoonmaak werd aanbevolen in het belang van het crediet der stichting.

Bij brief van 1 Juli 1895 kondigt de heer B. v. R. aan, dat hij om gezondheidsredenen moet aftreden als Beheerder; dat hij te vergeefs reeds enkele bekenden polste; dat hij aanraadt om in de plaatselijke bladen een beroep te doen op de vele leegloopers in Apeldoorn. Hij eindigt aldus: „De zaak zij 't Hoofdbestuur en U in 't bijzonder aanbevolen. Hoe eerder ik het beheer kan overdragen, te liever is mij dit."

Het beroep in de plaatselijke bladen werd klemmend gedaan. Geen Apeldoornster sloeg er regard op, behalve een oud-hoofdofficier O. I. Leger, die niet geschikt geacht kon worden. Lang en breed werd later overlegd met zekeren heer PLEYTE, die bijna bewogen geworden was, maar wien ten slotte de moed in de schoenen zakte. Het Dag. Bestuur was ten einde raad. Eindelijk kwam, ter nauwernood zich in Apeldoorn (het Loo) gevestigd hebbend, de heer L. W. TH. SCHMIDT zich aanmelden. Wij wisten toen nog niet hoe gelukkig de keuze was, die wij in hem deden, maar een *deus ex machina* was hij ons. Spoedig dreigde nieuwe zorg, daar de heer IN 'T VELT er over dacht Apeldoorn te verlaten. Doch deze wolk dreef over.

Later, bij het vertrek van den heer IN 'T VELT naar Utrecht, werd andermaal bij oproeping in de plaatselijke bladen getracht een beheerder voor het Hattemsche veld te vinden. Ook dit bleek weder onmogelijk, waarop de heer SCHMIDT zich bereid verklaarde, gedurende 3 maanden, bij wijze van proef, het gecombineerd beheer van Hofveld, Hattemsche veld en *Ons Huis* te voeren.

Dit wordt hier gememoreerd, omdat de Heer B. v. R. o. a. zeer ontstemd is over het feit, dat de beide velden onder één beheer vereenigd zijn. Volgens hem komen ze daardoor geen van beide tot hun recht. Wat nu onder dit recht moet worden verstaan, blijve in het midden. Zeker zou het aanbevelenswaardig wezen slechts kleine stichtingen

te planten, opdat de Beheerder zich te sterker op de paedagogeische vorming der bewoners kunne toeleggen. Maar ook ten deze, gelijk in de geheele opvatting-B. v. R., treedt de waarheid aan den dag: Het betere is de vijand van het goede. Niet aan hetgeen in het afgetrokkene het beste is, worde het oor geleend, maar aan hetgeen bereikbaar is.

En nu mag hierbij wel gezegd worden, dat de Heer B. v. R. — eenmaal besloten hebbend zich van zijn beheer los te maken, om redenen, die slechts gerespecteerd, niet beoordeeld worden — niet vergeten moet, dat er niemand gaat boven den man-zelf. Ware hij gebleven, hij zou verder een groot deel der verantwoordelijkheid gedragen hebben. Heengaande, mag het hem niet verdrieten, dat anderen hun eigen verantwoordelijkheid gevoelen en zich daarnaar richten. Is van zijne vervanging het gevolg geweest, dat er „een andere koers gestuurd is,” wat eigenlijk genoemd moet worden: dat het sturen van de andere koers eenigszins vlotter is gegaan, dan tijdens het beheer-B. v. R. mogelijk was, gegeven het respect, dat hem werd toegedragen en de zucht om hem zooveel doenlijk te bevredigen, daar worde niet door hem voorbijgezien, dat dit zoo 's werelds beloop is en ook wel bezwaarlijk anders door hem verwacht kon worden. Ja, indien wij afbraken, wat hij opbouwde, dat zou voor hem hard te verduwen zijn. Maar wij breken niet af. Wij stutten wat wrak staat, omdat ook wij zijn schepping liefhebben met het vuur eener eerste liefde.

Brief IN 't VELT van 18 September 1895: „De houtdieven in kwestie (die Mr. OOSTER zoo op zijn paardje gebracht hebben), zijn de kinderen van Vrouw VELDHUIS en één van MULDER. Laatstbedoelde maakt er geen gewoonte van; uit dat gezin zal niemand meer zich daaraan schuldig maken. Van de kinderen VELDHUIS kan dit niet gezegd worden. Die gaan er dagelijks op uit, om hier en daar wat weg te kapen. Ze waren dat zoo gewoon, waar zij vroeger woonden, in het afgelegen Wiesel. Ik zal Vrouw VELDHUIS dreigen haar het huis uit te zetten, indien zij geen maatregelen neemt, dat er een einde komt aan het houtstelen.”

Op 10 November 1895 kan Majoor IN 't VELT het niet langer harden. Hij dient een formeel plan tot wijziging van het systeem der stichtingen van *Bescheiden Heidegeluk* in, om naar die wijziging een volgende stichting in te richten. Hij stelt: 1° Afstand doen van het beginsel van eigendom en daarvoor in de plaats stellen huur (wekelijksche), c. q. gevolgd door erfpacht; 2° Afschaffing van het installatiegeld en hiervoor in de plaats stellen het verstrekken van mest, bijv. gedurende 2 achtereenvolgende jaren, telkens 2 maal per jaar; 3° De uitgestrektheid van ieder perceel niet grooter maken dan $\frac{1}{2}$ Hectare; 4° Den vloer in de deel vervangen door een van leem, zooals in de boerderijen, geschikt om er op te kunnen dorschen; 5° Den bouw der huizen niet te gunnen beneden de som van f 750.—; 6° Beter technisch toezicht dan tot nu toe plaats had en niet bouwen tusschen 15 November en 15 Maart. Een gewijzigde begroting ter verdeling van de f 1000.— wordt tegelijk overgelegd.

Bij brief van 15 November 1895 deelt de heer L. W. TH. SCHMIET zijne inzichten mede. Hij doet dit naar aanleiding van de volgende feiten: 1° A. H. HURENKAMP (Hofveld n°. 15) heeft begin October, laat in den avond, zijn huis leeggehaald en is met onbetaald lating van 5 weken renteschuld zeer geheimzinnig verdwenen. Drie weken later is op een Zondag ochtend de huissleutel met een briefje bij den Beheerder bezorgd. De woning was vrij goed onderhouden maar aan den grond was hoegenaamd niets gedaan. 2° A. VEENHUIZEN (Hofveld n°. 16), die de te betalen rente steeds huur noemde, geheel deed alsof het huis gehuurd was en zelfs tegenover iedereen den eigendom er van ontkende, had met 3 weken renteschuld op zekeren dag zijn woning verlaten. Het huis bleek van binnen schandelijk verwaarloosd en was allersmerigst bewoond. Man en vrouw waren nooit thuis. Aan den grond was niets gedaan. Wat die menschen bewogen kon hebben een huis te koopen, moest een onoplosbaar raadsel genoemd worden. Hun vertrek moest onbetwistbaar een groot voordeel genoemd worden, maar

groot nadeel berokkende de herstelling der woning. Zij werd schoongemaakt en de verbrande en gestolen balken en planken werden op 's Bonds kosten door nieuwe vervangen. De heer SCHMIDT schrijft dan: „De hoofdvraag is: Zijn wij op den goeden weg? Om daarop antwoord te geven, stel ik een paar andere vragen: Zouden die eigenaren zoo hun huis en erf hebben verlaten, als ze nog maar een tientje, dat ze *zelf* er in hadden gestoken, de vruchten van *hun* arbeid dus, er bij zouden moeten laten zitten? Neen. Omdat zij geen bezit, wel schuld hadden, viel hun dat wegloopen niet hard, vonden zij het zeer gewenscht. 't Bewijs is op 't Hofveld al geleverd door KELDER. Die had wat in zijn huis, in zijn grond; maar die zocht ook wel een ander, die zijn behang en zijn overige verfraaiing overnam.

„Tweede vraag: Drukt bij al de schuld, die de eigenaren op zich nemen, een heel jaar rente extra, namelijk voor de koopacte, niet al te zwaar? Geen wonder, dat ze zich van dat papier niets aantrekken, niet begrijpen waarin de waarde van dat papier toch zit, niet van plan zijn 't ooit te betalen. En als nu de eigenaars, zooals VEENHUYZEN, goed vinden alle 3 maanden 't huis te verlaten, dan zullen op dat ééne huis 4 koopacten per jaar komen. Men krijgt dan: ingaan, koopacte, uitgaan, weêr ingaan, koopacte, uitgaan, enz. Koopacten dus, zonder eenig verband, maar talrijk en duur, vooral voor den Bond, die ze den Notaris toch betaalt. Maar ik neem altijd nog een gunstig geval, namelijk, dat de eigenaar zoo vriendelijk is te willen compareeren voor den Notaris, als ik, zijn onderdanige dienaar, het hem niet te lastig heb gemaakt. Pak ik in het onderhavige geval HURENKAMP of VEENHUYZEN aan, dan loop ik alle kans, dat zij die vriendelijkheid niet zullen hebben en wie kan hen dwingen bij den Notaris een handteekening te stellen? Ik geloof niemand. De hypotheekhouder kan het huis verkoopen, dat is alles. Maar is dat nu de bedoeling? *Bescheiden Heidegeluk* is anders, naar het mij voorkomt en heeft dit doel niet.

„Wat mij doeltreffend voorkomt, is dit: De nieuwe bewoners mogen huis en grond beproeven, ik mag de nieuwe bewoners beproeven. Zij kennen huis, erf noch heide. Ik ken hen niet. Waarborgen geven zij in geen enkel opzicht en zij zijn evenmin gewaarborgd. Welnu, dan zou ik zóó redeneeren: „Betrekt het huis en bewerkt den grond. Ziet gij een tijd lang of 't u bevalt, ik zal een tijd lang zien of gij mij bevalt. Ge betaalt iets meer dan die heeren eigenaren. Dat meerdere blijft uw bezitting, uw eigendom, zoodra we 't eens zijn en gij kooper wordt, dan hebt ge er belang bij. Want dat meerder betaalde reken ik als huur, dit is al het betaalde, als ge binnen kort het huis weêr verlaat. Zoodra ge de kosten der koopacte hebt en wij voldoen elkaar, kunt ge koopen; en als ge dan dat papier ziet, zult ge wel denken aan uw f 10.— die ge zelf verdiend hebt en daarom zoo maar niet wegwerpt. Staat gij mij niet aan, doet ge niets aan uw grond, is uw huis smerig, welnu, dan zeg ik u aan over een week te verhuizen; dan is alles tusschen ons uit, de huur hebt ge wekelijks betaald en daarmee is alles afgeloopen.”

„Die op deze voorwaarden eigenaar wordt, na eerst zijn grond goed bewerkt te hebben, na vooraf in mijn handen wat van zijn loon te hebben bespaard, om de koopacte te betalen, vee aan te koopen, die eigenaar loopt er niet uit, maar zoekt, desgevorderd, een kooper voor zijn huis en zijn met zorg bewerkten grond, want zijn kapitaal zit er in, hij is bezitter en die bezit, is eigenaar van eigendom.

„En nu de praktijk. Toevallig op denzelfden morgen, dat ik den sleutel van HURENKAMP ontving, meldde zich aan een hoogst zwangere vrouw, die graag een huisje dadelijk wilde hebben, omdat zij vóór haar bevalling nog haar mest in 't land wou brengen en rogge zaaien, waarvoor 't anders te laat werd. Bezwaar: ik kende haar niet; ze had geen f 40.—. Gaarne wilde ik die vrouw ter wille zijn. 25 kruiwagens mest zelf nog willen kruien, nog rogge zaaien en dan hoogst zwanger, ja, dat gaf mij waarborgen! Ik ging Zondagmiddag met haar en haar man, CORNELIS SCHAUFELI, naar 't Hofveld en sprak met CORNELIS af, dat ik in deze omstandigheden niet lang bedenken wou. Ze konden

dadelijk in 't huisje trekken. 86½ cent betaalden de anderen. Ik gaf hun den raad wat meer te betalen om wat vooruit te maken; het meerdere bleef hun eigendom, als ze 't huisje wilden koopen. De man zei me, dat hij best een gulden kon betalen en hij dat graag betalen wou, als ik dat meerdere dan maar voor hem bewaren wilde, want dan dacht hij met groot loon in 't voorjaar wel gauw die f 40.— voor den koop te hebben. Beviel hem daarentegen het huis niet, kreeg hij werk in een andere plaats, zoodat hij niet kon blijven wonen, welnu, dan zou er eenvoudig gerekend worden, dat hij het huis zoolang had gehuurd en dan was alles afgelopen.

„De mest zit nu in den grond, de rogge staat op 't land en de vrouw is van nacht bevallen. Als u mij vraagt, geloof ik niet, dat zij nu weg zullen loopen, want ik bewaar al een gulden van hen.”

Het was in deze dagen, dat de heer B. v. R. te Utrecht, in een vergadering van *Nijverheid*, een voordracht hield over de stichtingen van den Bond. Een ernstig gesprek ging daaraan vooraf tusschen hem en den Penningmeester, die er vooral op wees, dat alle abstracte voordeelen van nul en geener waarde zouden zijn, indien 's Bonds crediet mocht te loor gaan. Ook hier gold: *Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras*. Waartoe toch op eenmaal te veel gewild?

Bij brief van 24 November 1895 schreef de heer IN 'T VELT: „In een uwer laatste brieven schreef U: „Wat bezorgen die Hofvelders ons een last! Practisch toonen de menschen aan, dat het systeem Eigendom het goede niet is. De Overste zal zich met een ander systeem moeten verzoenen.” In alle opzichten ben ik dit met U eens. Daarin is ook niets onaangenaams voor den Overste gelegen. Bijna altijd wijzigt de ervaring nieuwe denkbeelden. De grondgedachte blijft immers dezelfde.

Ik kom op deze aangelegenheid weder terug, omdat vrouw VELDHUIS van het Hattemsche veld hare woning in Februari a.s. zal verlaten.” (N.B. Het heeft nog meer dan een half jaar langer geduurd, alvorens zij er uit was.) „Ik liet haar met goedvinden der hypotheekhoudster de hypotheek opzeggen. Zij bewoont haar huis allerschandelijkst, doet bijna niets aan den grond, bezit van al haar installatiegeld niets meer dan een miniatuurgeit, terwijl hare kinderen niet alleen telkens met de politie in aanraking komen, maar eenigen tijd geleden, op een Zondagmiddag, op zulk een schandelijke wijze met elkander aan het vechten zijn geweest, dat de tusschenkomst van de Marechaussée's noodig was en door dezen proces-verbaal moest worden opgemaakt. De bureu zien dit gezin liever van daag dan morgen vertrekken en daar sluit ik mij geheel bij aan. In deze vrouw heb ik mij deerlijk vergist. Overal waar ik omtrent haar informatiën inwon, zoowel bij de bureu als bij de politie, verzweg men wat men mij had moeten vertellen. Zij is natuurlijk op het installatiegeld afgekomen. Het verstrekken van dat geld veroordeel ik nog meer dan het systeem Eigendom, omdat, als er geen geld werd gegeven, het gehalte der candidaat-huurders veel beter zoude zijn. Nu wilde ik voorstellen om het perceel VELDHUIS te doen inschrijven op naam van den Bond, natuurlijk met goedvinden van de hypotheekhoudster en het dan te verhuren bij de week, gedurende 2 jaren, à 86 cents per week, om het daarna, met onderling goedvinden van huurder en verhuurder, in erfpacht af te staan voor den tijd van 10 jaren.”

Brief Bondsbestuur (Penningm.) van 26 November 1895 aan den heer IN 'T VELT: „Een zeer gewichtig punt van uw brief is dat, waarin door U, naar aanleiding van het tegenvallen van vrouw VELDHUIS en de onhebbelijkheden van haar kinderen, op de schaduwzijden van ons systeem eigendom gewezen wordt. Op dit punt, alsook in zake installatiegeld, gaan onze meeningen geheel accoord en ook de heer SCHMIDT heeft zich door reeds opgedane ervaringen ten deze een meening gevormd die zich aan de onze aansluit. Ik sprak met den Overste over deze zeer belangrijke quaestie. Hij ziet natuurlijk *le revers de la médaille* ook wel, maar is meer van oordeel, dat men die met de zegeningen op den koop toe moet nemen, dat het kwade in dit opzicht nog niet in staat is het goede van het beginsel:

Eigendom is het beste, staat paedagogisch het hoogst, te niet te doen. Ik beredeneerde, dat de Overste één schakel uit zijn schoone keten heeft laten vallen; dat aan zijn paedagogisch stelsel dit elementair-paedagogisch onderdeel ontbreekt, dat er naar bezit *gestreefd* moet zijn, zal het bezit waarde hebben in het oog van den bezitter; en ik wees er op, dat wij later met nameloos berouw vervuld zouden zijn, indien wij — door te veel op eens te willen en voor de practijk en de gevaren het oog te sluiten — de schoone schepping, die met erfpacht - na - proeftijd niet minder schoon, alleen wat minder verheven zoude zijn — reddeloos in discrediet gebracht hadden. Ik geloof wel, dat de Overste op den tweesprong staat, maar dat hem tijd gelaten moet worden er zich mede te verzoenen, dat, wat voor hem het auréool der stichtingen is, van deze wordt weggerukt. Zou 't ons ook niet zoo gaan, als wij onze idealen zagen verdwijnen? Één ding staat vast: De Overste heeft mij stellig verzekerd (volmaakt overbodige verzekering!) dat hij ons niet zal tegenwerken, waar wij meenen den anderen weg te moeten inslaan. Ik vertelde hem, dat hiertoe reeds *à propos* van de perceelen 15 en 16 op het Hofveld besloten was. De Bond moet daarvan eigenaar worden . . . Ik sprak er niet lang over met den Overste. Hij weet, dat er gehandeld wordt zooals wij meenen goed te zijn en hij respecteert dit. Het schijnt mij 1° volmaakt onnoodig, 2° niet tactvol, te beproeven hem door veelheid van betoogen te dwingen tot een gewijzigd inzicht, tot een verzoening met een stelsel, dat het zijne niet is. Maar hij berust in de zaak en wij blijven er even goede vrienden om. U zal dus wel willen handelen overeenkomstig Uw voorstel en dit mijn antwoord en met mij van oordeel wezen, dat het goed is dit nu maar verder te doen buiten den Overste om."

Op 28 Januari 1896 kwam de zaak weder aan de orde. Toen schreef het Bondsbestuur (Penningm.) o. a.: „Vrijheid komt in 't algemeen belang slechts toe aan hem, die getoond heeft de vrijheid *waard te zijn*, gelijk eigendom slechts toekomt aan hem, die het genot van eigendom *op zijn rechte waarde* weet te schatten . . . Ik weet, dat in Twenthe naar eigendom wordt **gestreefd**. Daar **beseft** de arbeider de zegeningen van volstrekt eigendom . . . In Apeldoorn wordt *slechts door enkelen* onzer menschen iets gevoeld voor de verheffing, die wij op het oog gehad hebben. Waar het mogelijk is, dat men zijn akker zoo goed als geheel braak laat liggen, uit gebrek aan energie; kapotte ruiten niet laat vervangen door heele; de bedsteeplanken ten vure doemt; met de Noorderzon vertrekt om de schuld van het installatiegeld; de pompen laat bevrozen en de wegen onbegaanbaar laat uit absolute afwezigheid van gemeenschapsgevoel en uit schandelijk egoïsme, *daar mag ik geen vrijheid brengen als principieele, als primaire gave*. Ik doe dan al heel veel, als ik secundair, bijv.: met de bewerking van den akker, de lieden vrij laat. Het is best mogelijk en 't is te hopen ook, dat de lui langzamerhand beter zullen gaan beseffen welk een schat, welk een voorrecht hun in den schoot geworpen is. Maar inmiddels kunnen zij voor een schotel linzen hun eerstgeboorterecht verkocht, de aan hun zorg toevertrouwde belangen reddeloos verknold hebben. Wie betaalt de herstellingskosten van perceel Hofveld n°. 16? Wie de notariële overgangskosten? De Bond Wij mogen de groote belangen niet aan zijden draden ophangen. En als wij dit toch doen, handelen wij dan ten minste nog *in dier menschen belang*? Ik meen van neen. Wij willen ze opvoeden. Zeker. Maar wat is opvoeden? Opvoeden is *geleidelijk ontwikkelen*. Ik maak een touwslagersjongen niet tot zeeman door hem op eigen wieken met een boot het ruime sop in te sturen. Een boer niet tot een landsverdediger door hem een zijd-geweert te geven, zonder meer. Een kind niet tot degelijk mensch, door het met een beurs vol goud de wereld in te zenden + een bezem om het zijn pad te laten schoonvegen. Ik weet het heel goed, ook niet door touwslagersjongen en boer en kind heel vast en heel dichtbij aan een touwtje vast te houden. Paedagogie eischt, dat ik wete het op zijn tijd te vieren. *Op zijn tijd*. Doch die tijd breekt eerst aan als ik **weet** welk vleesch ik in de kuip heb. En dus moet ik opportunist zijn. Maar volstrekt geen filosoof. En dit vooral niet, als ik zorgen moet voor het bewaren van het evenwicht tusschen de belangen, die om vele

redenen, maatschappelijke zoo goed als financiële, van mij eischen, dat ik den evenaar in het huisje zal laten staan.

„Ik kan hier geen vaste regels stellen. Ik moet met omstandigheden te rade gaan. Ik zal den een moeten toelaten, wat ik den ander belet. Daarom moet ik ook hier breed gaan staan. Zoo wil ik ook niet directe eigendomsverkrijging bepaald uitsluiten.” (Thans wel. H.S.) Maar ik wil door en door voorzichtig zijn. En daarom het heft in handen houden en zoolang voogd blijven, totdat ik **weet**, dat mijn pupillen er aanspraak op hebben, dat de curateele opgeheven wordt. Dus houd ik het einddoel: moreele verheffing, vorming tot zelfstandigheid, in het oog. Maar ik wacht mij voor de fictie, die ik in het belang der lieden en in het belang der samenleving, die *verhoopte* verheffing reeds van meet af aan op een piedestal mag zetten en de zelfstandigheids-*bedoeling* op den voorgrond stellen mag.

„En bovenal, *ik mag er den Bond niet aan wagen*. Gaat zijn crediet te loor, dan hangt hij. En dan is alles uit. Dan kan ik de lui, die ik zoo graag voorthelpen wil, niet alleen het meerdere niet meer geven, *maar ook zelfs het mindere niet*. Dan sta ik met leege handen. En om dit gevaar af te wenden, is het beter niet dadelijk de handen te vol te nemen. Laat ons ook niet vergeten, dat de vijand nooit slaapt.”

Bij brief van 6 Februari 1896 schrijft de heer IN 'T VELT al weder over Vrouw VELD-HUIS en de noodzakelijkheid, dat zij illico haar huis verlate. Haar zondenregister is nu weder bezwaard met haar intiemen omgang met haar buurman, wiens vrouw in een lang en aandoenlijk verhaal haar nood aan den Beheerder is komen vertellen, ook over de huiselijke twisten, die van bedoelde verstandhouding het gevolg waren geweest. De heer IN 'T VELT schetst echter al de moeilijkheden, die het in zal hebben de vrouw te verwijderen. Hierover nader in het volgende hoofdstuk.

Op 25 Februari 1896 schreef Bondsbestuur (Voorz.) aan den heer B. v. R.: „Met mijn verantwoordelijkheidsbesef kan ik tot mijn zeer groot leedwezen de eigendoms-idee niet in overeenstemming brengen. *Wat zou mij liever wezen, dan het wel te kunnen doen?* Ik zou den dag willen beleven, waarop zonder gevaar uw ideaal tot werkelijkheid kan worden. Het bekoort mij nog evenzeer als op den eersten dag. Maar ik ben vast overtuigd, dat tijd en menschen er nog niet rijp voor zijn; dat de grond nog niet wit genoeg is, om op een goeden oogst van zulke mooie vruchten te mogen hopen. In het belang van onzen Bond en evenzeer in het belang van uw merkwaardige créatie, moet vastheid, aan voorzichtigheid en eerlijk streven gepaard, het wachtwoord van onzen Bond wezen. Dan zal het *Luctor et Emergo* zijn en niet *Luctor et Ementor* worden.”

Bij brief van 11 Maart bericht de heer B. v. R. dat hij niet ter aanstaande vergadering van het Algemeen Bestuur zal verschijnen en zegt: „Daar zijnde toch, zou ik moeten waarschuwen tegen twee *gevaaren*, n.l.: eerstens, om nu reeds eenige gevolgtrekking te willen maken uit de ervaring van eerst goed 2 jaren. Als het eerste decennium doorleefd is en doorleefd onder **goede** leiding, dan zou er iets zijn te zeggen omtrent het oorspronkelijke; en ten tweede, om niet te gaan hinken op twee gedachten, door eigendom én huur toe te passen.

„Dat ik dit gevaaren noem, ziet niet alleen op de zaak-zelve, maar ook op den Bond en zijn prestige.

„Wij moeten blijk geven van *verzonnen* te hebben vóór wij *begonnen*; van niet *te spoedig* aan het twijfelen te geraken; van een *vasten wil* tot voortzetting — ook al is er teleurstelling of tegenspoed aanvankelijk, die er gelukkig nu nog niet zijn.

„En voor beide geldt hier vooral, dat nú juist de beste denkers en voorlichters eigendom aanwijzen niet alleen, maar dien eigendom beschermd en verzekerd willen zien.

„Terecht zou gevraagd worden: Hoe nu? Een Bond, die verbetering van maatschappelijke toestanden en individueele levensverhoudingen wil bevorderen, ziet van een der krachtigste middelen daartoe af?

„Jammer acht ik het daarom, dat reeds nú — en nog wel willekeurig — werd afge-
weken van het pas werkende stelsel. (N.B. Zie brief B. v. R. van 21 Mei 1895!!)

„De indruk van die handeling kan niet gunstig zijn; pleit althans niet vóór beginsel-
vastheid.

„Ik schrijf U dit maar met korte woorden, om U te doen zien, dat van mij niet kan
worden verwacht, *nu reeds* in andere richting mée te werken.

„Maar ik zou ook niet, door op mijn „stukken” te blijven staan, aanleiding willen
geven tot belemmering in wat de meerderheid van 't Bestuur zou willen.

„En daarom acht ik het beter mij buiten den strijd te houden.

„Ik weet wel dat de heeren IN 't VELT en SCHMIDT aan uwe zijde staan; maar, zonder
iets op hun kennis en goede bedoelingen te willen afdingen, kan ik aan hun stem geen
hooge waarde toekennen.

„'t Geldt hier toch een beginsel, ja, *het* beginsel; en we staan daarbij voor een diep-
gaand vraagstuk, dat omvangrijke en veelzijdige studie en *juiste* waarneming voor zijn
oplossing vordert. En daarom luister ik liever nog altijd oplettend naar wat mannen van
erkend gezag in deze materie verkondigen, dan af te gaan op een of meer gevallen, die
zich voordoen binnen den engen kring van ons proefsterreintje.

„Want, ook al acht ik die gevallen niet zonder beteekenis, ze zijn tē weinig talrijk
en nog te veel aan *onze schuld* te wijten, dan dat ze tot maatstaf zouden mogen dienen bij
een oordeel over het stelsel.”

Bij brief van 13 Maart 1895 antwoordde het Bondsbestuur (Voorzitter): „Uw uitvoerig
schrijven van 11 Maart, heden door mij in groote erkentelijkheid ontvangen, maakt op
mij veel indruk. Ik zal niet breedvoerig in de verschilpunten terug treden; wil er mij toe
bepalen te zeggen, dat ik uw opofferend besluit om niet ter Algemeene Bestuursvergadering
te komen, hoezeer Uwe afwezigheid door mij betreurd zal worden, op waarlijk hoogen
prijs stel. Intusschen, een paar woorden moet ik nog aan de quaestie wijden. En dan deze:
Ik weet, dat vele geleerden op uwe hand zijn, maar ook dat die geleerden nooit de proef
op hunne theoriën genomen hebben. Zou het in onze zaak anders wezen dan bij al het
bestaande, dat de theorie eerst waarde krijgt, als de praktijk haar rechtvaardigt? Het is
zoo, de heeren IN 't VELT en SCHMIDT wraken den direct ingaanden, door de lieden niet
begrepen en daarom voor dezen ideëlen eigendom. Zij, die den Bond ook van ganscher
harte liefhebben, vreezen, dat, door te veel op eens te willen bereiken, ten slotte niets
en niets dan teleurstelling bereikt zal worden. Mag het crediet van onzen Bond, dat door
de nuchtere wereld gewogen wordt en geenszins door de heeren LEVEILLÉ, COLIJN, *e. t. q.*,
aan zulk een subtiële theorie gewaagd worden? Mij dunkt van niet. 's Bonds politiek
moet er eene wezen van geven en nemen. En dit, afgescheiden van al het andere,
omdat uw stelsel staat en valt met de al-of-niet-aanwezigheid van beheerders, zooals U
zich die geïdealiseerd heeft. Het feit alleen, dat zulke beheerders niet te vinden zijn, —
zelfs de heeren IN 't VELT en SCHMIDT beantwoorden daaraan niet (nam. volgens den heer
B. v. R.) — terwijl de Bond in U den ontegenzeggelijk besten beheerder heeft moeten
derven — wijst er op, dat de bakens verzet moeten worden. Het onafwijsbaar noodzake-
lijke moet in het leven aanvaard worden, ook door den Bond.

„U schijnt dit toe een inbreuk maken op Uwe schepping te zijn. Mij niet. Uwe
stichting behoudt nochtans zooveel voortreffelijks, is, afgescheiden van die uitvoerings-ver-
schillen, zulk een schitterend economisch voorbeeld, dat het mij grenzenloos veel leed doet,
dat U aan de practische ervaring, tot heden opgedaan, waar die ervaring op zwakke
onderdeelen wees, niet eenige meerdere waarde toekent. Wij moeten niet vergeten, komt
mij voor, het is onlangs nog in „*Gemeentebelang*” door U gezegd, dat het Hofveld door
U niet alleen gesticht is als voorbeeld, maar ook als *proef*. Een proef, die beoordeeld
zál worden, maar ook mág worden, naar haar mérites. En laat nu die beoordeeling tot
een *partieele veroordeeling* leiden — mag daar van den stichter niet verwacht worden,

dat ook hij bereid zij te *reculer pour mieux sauter*? In dit verband doet uwe afwezigheid ter vergadering — hoezeer wenschelijk misschien — mij pijn. Voor mij is het duidelijk: *Bescheiden Heidegeluk* zal te grooter en grootscher en indrukwekkender toekomst hebben, indien haar stichter zich niet om ideëele verschillen aan haar onttrekt. Alles wat bestaat, leeft en zich ontwikkelt, is de vrucht van transactie, van kruising. Waarom mag dit dan niet aldus met Uwe schepping zijn? Om 's Bonds prestige? 's Bonds prestige kan er slechts bij winnen."

Brief B. v. R. van 15 Maart 1896: „Ik dank U voor de uitvoerigheid, waarmee U den mijne beantwoordt, doch acht het beter de aangelegenheid nu maar verder onbesproken te laten. De tijd moet uitmaken wie de zaken goed heeft ingezien."

Thans zou nog kunnen worden aangehaald, wat de heer IN 't VELT den 23 Maart 1896 in een zeer belangrijk schrijven aan ons Dag. Bestuur in zake de quaestie als zijne meening voor nu en voor het vervolg heeft doen kennen, doch, uit den aard der zaak, min of meer een herhaling van vroegere mededeelingen is. Ook zou nog kunnen worden weêrgegeven wat de heer B. v. R. in eenige latere brieven aan ons Dag. Bestuur heeft verklaard als te wezen zijn ongeschokte meening. Doch deze latere brieven dragen deels een zeker intiem karakter (het intiem karakter van vele, ook met de heeren IN 't VELT en SCHMIDT gewisselde brieven werd in dit „dagboek" steeds geëerbiedigd) en werpen andersdeels ook geen nieuw licht op de quaestie-zelve. 1)

Daarom wordt dit „dagboek" thans afgesloten. Dat het slechts het (tot deze zaken betrekkelijke) voornaamste was, wat uit den voorraad van ver over de duizend brieven werd geput, laat zich begrijpen. Ons Dag. Bestuur vreest reeds een zeer onbescheiden gebruik te hebben gemaakt van de geduldige aandacht van zijn mede-Bestuurders. Maar het wilde niet vergeten, dat het hier vooral te doen was om licht te geven, een licht dat en kleuren en nuances tot haar recht moest doen komen. Daarom kon niet met minder worden volstaan. En ons Dag. Bestuur vleit zich door het extraheeren van die veelomvattende briefwisseling het onomstootelijk bewijs geleverd te hebben, dat objectiviteit bij zijn arbeid voorzat en niet zucht om te verdeelen, maar zucht om te verzoenen hem dreef.

HOOFDSTUK IV.

VOORDRACHTEN EN LEVENDE FIGUREN.

Toen ons Dag. Bestuur de Memorie-B. v. R. ontvangen had en het besluit had opgevat haar zoo goed mogelijk te refuteeren, kwam het op het denkbeeld om aan den tegenwoordigen Beheerder van Hofveld, Hattemsche veld en *Ons Huis*, den heer L. W. TH. SCHMIDT, te verzoeken om — ten einde men zich van het kaliber der stichting-bewoners en van de werking der stichtingen een goed begrip zoude kunnen vormen — de indrukken te willen schetsen, die hij van het stelsel en de gevolgen van het stelsel verkregen had.

Wij danken aan zijn groote bereidwilligheid het hiernavolgend rapport, hetwelk natuurlijk zijn subjectieven indruk weêrgeeft en als zoodanig ook wel weêr voor refutatie vatbaar zal zijn, doch dat in elk geval zóó klaar en frisch geschreven is, zoo geheel bedoelt op te bouwen, zóó warm is van strekking bij nuchterheid van inzicht, dat ons Dag. Bestuur niet gearzeld heeft het in dit hoofdstuk af te drukken.

Wij hebben daarbij gemeend boven de „geschiedenis" van elken besproken persoon te moeten insereeren de voordracht, die door de respectieve Beheerders is gedaan alvorens aan de candidaat-bewoners een huis en grond in eigendom werd toegewezen. Dit scheen

1) Voor de curiositeit wordt nog medegedeeld, dat, blijkens brief-SCHMIDT van 19 Dec. 1896, CHR. HEZEMAN (Hofveld n°. 3) zijn mestplaats half heeft afgebroken en ook zijn privaat en al zijn mest brengt op een stuk land, dat hij gehuurd heeft (reeds vóór hij bij ons „eigenaar" werd) gelegen naast ons Hofveld; en dat Van DELFSWIJK (Hofveld n°. 2) eveneens zijn privaat heeft weggebroken.

ons noodig toe, om te doen uitkomen, hoe geheel anders de menschen, die men wil voorthelpen, menigmaal zijn, dan zij zich voordoen, en hoe noodzakelijk het ook op dien grond is zich van idealisme los te maken, zoodra het hoogste woord aan de practijk gegeven worden moet.

Rapport-Schmidt.

INLEIDING.

Nog nooit is het mij voorgekomen, dat ik een of andere theorie omtrent eigendom van grond of huis niet dadelijk onderschrijven kon; geen lezing en geen betoog hadden op mij een anderen indruk achtergelaten, dan deze, dat het gelezene en betoogde volkomen juist was. En toch, toen ik met eigendom en eigenaars in nadere aanraking kwam, stuitte ik telkens op bezwaren en moeilijkheden en verkreeg ik den indruk dat directe in eigendom-geving als stelsel onbestaanbaar is. Een mensch is zoo niet, of hij wil zulke tastbare tegenstrijdigheden verklaren. Ook ik zocht een verklaring; vond die in de gerustheid, dat, al is die verklaring faliekant mis, ik er toch geene verantwoordelijkheid voor heb. Dit geeft mij den moed die verklaring, zooals zij door mij is gevonden, hier neer te stellen. Waarbij ik dan trachten wil aan de hand der geschiedenissen van de verschillende bewoners die verklaring (altijd naar mijne meening) waar te maken en haar verder door cijfers te staven; om dan in een naschrift, na door feiten en cijfers aangetoond te hebben hoe het was en hoe het is, te concludeeren hoe het zijn kon, terwijl het Bestuur zich dan kan uitspreken over de vraag, hoe het zijn moet.

Bij elke theorie, bij elk wijs betoog, nam ik het woord eigendom op als een begrip, onafscheidelijk verbonden aan het begrip: bezit. In de praktijk leerde ik eigendom kennen zonder bezit, eigenaars zonder eenige bezitting. En wanneer nu in de praktijk doorgedrongen wordt, dan ontdek ik eigenaars, die door hun eigendom in een schuldenlast zijn gekomen en merk dan tevens op, dat die schuldenlast hen onzedelijk heeft gemaakt; want door de eigenaars worden nu onzedelijke middelen aangewend om zich van dien last te bevrijden, of de eigenaars zijn door de goedgevigheid zóó verwend, dat zij onzedelijke middelen aanwenden, om die goedgevigheid te laten voortduren. Anderen hebben in het systeem gezien, wat het was: een buitengewone liefdadigheid en gronden — uit kracht der gewoonte — daarop het recht bij voortduring het voorwerp der liefdadigheid onder wettelijken dekmantel te blijven.

Eerst een stukje geschiedenis: Een nieuw, lief huis, met een bunder heidegrond, gedeeltelijk omgelegd, wordt aangeboden tegen f 40.— 's jaars en bij het betrekken f 100.— cadeau. Daarbij is niets te verliezen, maar altijd te winnen. De f 100.— is dadelijk verdiend, ten minste in de wacht gesleept. Voorwaarden kunnen wel gesteld, doch behoeven niet nagekomen te worden. Wat wonder, dat zich de minsten der bevolking, de ruimsten van geweten, het eerst aanmelden en alle voorwaarden aanvaarden met de overtuiging: als 't me niet bevalt, ga ik er wêr van door.

In het genot van het bovenstaande zijn gesteld:

a. Eigenaars zonder bezit, zonder werkkracht, zonder energie. Zij hebben nu de volle waarde van den wissel genoten. Er valt nu niet veel meer voor hen te halen? Wat zullen zij nu langer op de heide doen? Misschien kunnen ze het boeltje nog met een toegift aan den Bond overdoen, onder dankzegging voor de bewezen diensten; misschien, denken ze allicht, als wij blijven valt er nog wat af, want de Bond geeft nog al. Zoo is de redeneering.

Ik stel mij voor dit bovenstaande waar te maken in de geschiedenissen van: LAMBERS,

VAN DELFSWIJK, GROOTHEDDE, HEZEMAN, HONDEVELD, HURENKAMP, VEENHUIZEN, de RUITER, LEEMKUIL en vrouw VELDHUIS en aan te toonen, dat die menschen echte proletariërs zijn en, voor de verleiding bezweken, er nog onzedelijk in hun middelen bij zijn geworden, en dat alle theorieën van eigendom, waaronder begrepen bezit, niet op hen van toepassing zijn noch kunnen worden.

b. Eigenaars zonder bezit, met werkkraft, met energie, die den vasten wil hebben om zich vooruit te werken. Zulken zijn er gelukkig, maar daarmee is de theorie volstrekt niet gered. Want met die menschen is het een groote waag geweest. Waarom? Wel, omdat zij den vasten wil hadden, ging het goed; maar 't was een waag, omdat zij dien vasten wil nog niet hadden kunnen toonen. Dat kan eerst na een jaar of twee, drie, minstens, blijken. En aan zoo'n waag mag men toch geen kapitalen blootstellen! Onder zulke eigenaars behooren DE BAR, ZOERINK, VOORHORST, VAN TONGEREN, TEN TEIJE, ROUWENHORST en NIEUWBURG in de eerste plaats. Ik herhaal, ze komen er, ze strekken den Bond tot eer. Toch was 't een waag, want waarborg gaven zij in geen een deele. Want ook zij kwamen arm en ontdaan aan, maar de energie, die zij meêbrachten, loonde hun werk. Doch de energie van DE BAR stond evenmin op zijn voorhoofd geschreven, als de lamlendigheid van LAMBERS of het oneerlijke hart van TEUNIS VAN KAMPEN en consorten op het hunne.

c. Eigenaars met bezit. Dit bezit brengt van zelf wel werkkraft en energie mede, anders gaat hun bezit verloren en daar zullen ze wel oppassen. Ik loop nu kans glad verkeerd begrepen te worden. Ik noemde hierboven VAN TONGEREN, eigenaar van een complete inrichting voor pui-bewassing en ROUWENHORST, met kippen en installatie voor hoenderpark ad f 300.— — „eigenaars zonder bezit.” Volkomen juist. Als VAN TONGEREN reden heeft om te vertrekken, of ROUWENHORST, dan haalt de een den heelen waschboël, de ander den kippenboël vooruit het huis uit. Dat bezit is voor mij van even weinig waarde als een ton in contanten. Ik bedoel een geheel ander bezit. Door dit bezit moet de man geïnteresseerd zijn bij zijn huis of zijn grond. Een eigen steenen kippengebouwte op het erf, zooals WISSINK, een gedeelte hypotheek, zooals EWALD, ja, een betaalde koopacte van f 40.—, dát noem ik bezit. Heeft de man dat papier met f 40.— betaald, hoe waardeloos dat geschrift hem ook moge voorkomen, als hij een aanvechting krijgt om zijn boeltje *à l'abandon* te laten, dan komt de goede genius aan zijn oor fluisteren: „Hoe krijg je je f 40.— terug, kerel?” Zie, dat is 't bezit, dat de Bond hebben moet. Ik herhaal: Bij wat de Bond hem geeft, moet hij geïnteresseerd zijn. Dat alleen is waarborg en niet zijn het de schatten in zijn kast. Zulke eigenaars telt de Bond nog weinig. De geschiedenis van TAMBOER, van EWALD, van SCHOUTEN (misschien) kan leeren, dat er zulken zijn en zulken zitten er en blijven er zitten. De geschiedenis van KELDER zal verder doen zien, hoe weinig er noodig is om in dat bezit te zijn, wat den Bond voldoende waarborgen aanbiedt. Met een mooi behangselpapiertje op den muur, is het halve bezit al verkregen. Ik hoor zoo dikwijls zeggen: „Nu ik dat mooie behang heb, zou ik er niet graag uitgaan, al kon ik een huisje aan den weg krijgen.”

Het staat dus vast, dat als eerste regel moet dienen, dat de menschen zelf iets hebben, vast en vastgemaakt aan huis en grond en dat de koopacte, mits betaald, ook al zoo'n bezit is te noemen.

Nu zijn met deze stelling onherroepelijk veroordeeld, zonder dat hooger beroep is toegelaten, alle eigenaars *sub a.* En de eigenaars *sub b.* moeten gebracht worden in de categorie *c.* Dat is vrij wel gemakkelijk. Het hapert niet aan de menschen *sub b.*, maar 't hapert daaraan, dat de Bond het moet wagen en niet aan hun neus kan zien, dat zij aan de verwachting beantwoorden zullen. Is daarop iets te vinden? Wel zeker, geef hun den tijd om te toonen, wat zij in hun mars voeren. Geef hun dat bezit, 't welk ik bedoel, door hun voor te stellen, dat zij gedurende hun 2 of 3 jaren huurtijd, tevens voor hen een proeftijd, hun energie toonen en laat hen, als zij prijs stellen op eigendom, dat

gevorderde bezit in die 2 of 3 jaar door middel van de spaarkas of hoe dan ook vergaren. Hebben zij na dien tijd de $f 40$.— alleen voor de koopacte bij elkander, 't bewijs is geleverd, dat zij willen. Door hun $f 40$.— op te offeren zijn zij in de klasse van eigenaren *sub c* gekomen. Kunnen zij nog iets meer voor vastigheid aanbieden, *tant mieux*, maar geen pinken, zelfs geen paarden, want die gaan meê.

Ik zal nu waar maken wat ik schreef. In de volgende geschiedenissen zal ik mijn eigenaars *a*, *b* en *c* duidelijk laten optreden en dan hoop ik volledigheidshalve in een naschrift aan te geven, zoo practisch mogelijk, hoe de loop van zaken zou zijn, als het bovenstaande eens in practijk kwam.

Voordrachten en Geschiedenissen,

DE GESCHIEDENIS VAN MARINUS LAMBERS (HOFVELD N°. 1).

Voordracht-B. v. R. 6 October 1893.

Onder de sollicitanten is er een, die mij voorkomt bij uitnemendheid geschikt te zijn. Het is M. LAMBERS, grondwerker; gehuwd en 6 kinderen; middelbare leeftijd; thans wonende in dezelfde wijk (Wormen).

Een grondwerker, die niets anders kent en weet dan een schop hanteeren. Met een vrouw en 7 kinderen. Als hij 't geluk heeft de geheele week te werken, dan is zijn hoogste loon $f 6$.—; maar meer dagen in het jaar is hij zonder dan met werk. Al twee malen moest hij een aanschrijving hebben om zijn huis te verlaten, daar hij meer dan zes weken achterstallig was. Zulk een achterstand is voor dien man niet te boven te komen. Hoe de eerste maal de achterstand is betaald, weet ik niet; de tweede maal hebben de dames-Patronessen zich over hem ontfermd. En die ontferming zal hij wel levenslang blijven inroepen en zonder haar kan hij er niet komen. Toen hij een reparatie noodig had voor zijn huis, naar berekening $f 6.06$, kreeg hij uit het Onderhoudsfonds $f 4.04$ en het $\frac{1}{3}$ dat hij moest betalen, kwam uit het Fonds van Beheer (zie Rekening 13 Jan. 1895 $f 2.02$). Dit moet hij nu nog betalen, maar kan 't niet. Zijne vrouw heeft particulier geleend voor een kaas-zaakje. 't Zaakje is te niet. De schuld van de kaas en de gewichten zal wel gebleven zijn.

Als men het oog heeft gehad op menschen, die door hun eigen inspanning hun eigen grond in waarde moeten doen toenemen, die men in staat wil stellen geheel op eigen beenen te staan, moest dan het oog vallen op . . . LAMBERS ?

DE GESCHIEDENIS VAN HENDRIKUS VAN DELFSWIJK (HOFVELD N°. 2).

Voordracht-B. v. R. 15 October 1893.

Onder de sollicitanten heeft zich een persoon opgedaan, die in alle opzichten aan de eischen voldoet, niet alleen, maar een aanwinst voor de kolonie kan worden geacht. Het is H. VAN DELFSWIJK, oud 31 jaar; gehuwd en 2 kinderen; bezembinder van beroep, doch ook als veldarbeider voor loon werkzaam. Sedert 3 jaar bewoont hij een z. g. kamer met een klein stukje grond voor $f 36$.— en moet nu die kamer ontruimen, omdat er door den eigenaar anders over beschikt moet worden. 't Is een gezonde, krachtige werkmán van onberispelijk gedrag en goeden wil. Reeds lang had hij naar wat meer grond uitgezien en zijn vaste verdienste laat hem toe wat meer op te brengen.

Een bezembinder, fabrieksarbeider met vrouw en kinderen. Hoe hij prijs stelt op zijn eigendom, leert het volgende: Hij wendde zich tot den Beheerder met verzoek om $f 25$.— voor verbetering van zijn deel. De Bond, met het oog op zijn financiën, de slechte betaling door VAN DELFSWIJK, de vrees, dat allen met een dergelijk praatje 't zelfde verzoek zouden doen, willigde het niet in. Hij maakte toen den Beheerder bekend met zijn voor-nemen om te vertrekken en voorloopig al vast uit het Onderhoudsfonds, de assurantie, etc. te gaan. Een week daarna kwam hij met de tijding aan, dat hij zijn huis zou verkoopen met $f 70$.— winst. Toen de Beheerder den kooper WIEGAND er opmerkzaam op

maakte, dat de kosten der verkoopacte, ad f 40.—, aanwezig moesten zijn, kwam er bericht, dat de kooper die som niet had, doch het huis wilde huren voor f 1.— 's weeks. VAN DELFSWIJK zou die huur ontvangen en stelde zich gaarne aansprakelijk voor de betaling der hypothecaire rente. Daar de hypotheekhouder die garantie terecht op nul stelde, kon ook dat niet doorgaan. Dit alles was voorbereiding en de stille hoop bleef bij VAN DELFSWIJK, dat de Bond het huis van hem zou overnemen en hem natuurlijk een winst geven hooger dan f 70.—, hem *quasi* reeds geboden. Door iemand, die veel aan eigendom hecht, ondervraagd waarom hij heenging, wist hij dezen naar den mond te praten, door te vertellen, dat hij een betrekking had gekregen bij een dokter, aan welke betrekking vrije woning was verbonden en hij dus tot zijn spijt het huis verlaten moest. Deze reden werd zeer billijk gevonden. Jammer maar, dat er niets van aan was. Doch om den schijn te redden, ging VAN DELFSWIJK nog verder en vroeg een certificaat, dat hij steeds al zijn verplichtingen was nagekomen, hetgeen hem welwillend door dien heer, ofschoon daarmede onbekend — en nog onbevoegd er bij — werd verleend. Nu de vlieger niet is opgegaan, blijft VAN DELFSWIJK weêr kalm in zijn huis en heeft hij zijn werk aan de fabriek weêr hervat; maar hij zal van den winter honger lijden, daar hij zijn aardappelen, rogge en vee heeft verkocht.

De man is eigenaar, geen bezitter. Hij stelt dus geen prijs op zijn eigendom, maar wil nog wel trachten er voor 't laatst een slaatje uit te slaan. (Zie noot op blz. 47.)

DE GESCHIEDENIS VAN CHRISTIAAN HEZEMAN (HOFVELD N°. 3).

Voordracht-B. v. R. 30 November 1894.

Ik heb een geschikt sollicitant voor n°. 3. Die sollicitant is C. HEZEMAN, oud 32 jaar, vrouw en 1 kind, sedert jaren werkzaam als voerman bij den houtaankap van den heer V. D. LINDEN hier. 't Is de man, die achter het Isr. kerkhof dat stukje heide van de Mark pachtte en daar, met eigen middelen, ook dit jaar een goede oogst verkreeg. Ik zal nog naar hem informeren, maar ken hem reeds als een werkzaam man, die niet drinkt en een flinke, werkzame vrouw heeft.

Deze vriend had een verzoek als VAN DELFSWIJK om f 25.—, maar deze zette aan zijn betoog kracht bij. Hij kan zich vooreerst niet begrijpen, dat aan den een, met name aan DE BAR, door den hypotheekhouder een schuur kon gegeven worden en dat hem een behoorlijken deel kon worden geweigerd. Als de Bond het hem weigerde, dan zou hij den Bond eens vragen waar het geld bleef, dat hij meer betaalde dan de Bond aan hypothecaire rente uitgaf. Dat het aan hem stond om geen cent rente meer te betalen, sprak van zelf; en als de Bond hem f 40.— voor de verkoopacte wou laten betalen, dan brak hij liever het halve huisje af en ging er dan van door. Het verzoek is geweigerd. Zijn weigering om de rente te betalen, heeft maar twee weken geduurd. Omtrent de uitvoering, die hij aan zijn revolutionnaire plannen wil geven, ben ik nog in afwachting. (Zie noot op blz. 47.)

DE GESCHIEDENIS VAN HENDRIKUS WILHELMUS VAN DEN BROM (HOFVELD N°. 3.)

Voordracht-B. v. R. 30 October 1893.

H. W. VAN DEN BROM, oud-kavalerist en artillerist, in Indië en hier; 52 jaar, hoogst oppassend en zeer werkzaam; gezond en krachtig, zou ik gaarne in onze kolonie opnemen. Hij heeft f 230.— pensioen, maar verpleegt zijn oude moeder, een nette, krasse vrouw. De man is overwaard geholpen te worden en met hem is het leger dan waardig vertegenwoordigd.

De mortuis nil nisi bene. Als deze man hier nog eens uit zijn graf wordt opgehaald, is het alleen om te betoogen, hoe weggeworpen installatiegeld wezen kan buiten iemands schuld. De man overleed 15 November 1894. Hoe kort heeft hij van het installatiegeld genoten en wat schoot er over bij zijn dood? Natuurlijk *nihil*. Ware die som niet bij aankomst maar later bij gedeelten uitbetaald geworden, dan had de tegenwoordige eigenaar HEZEMAN er ook nog van kunnen profiteren. Deze kreeg nu geen installatiegeld maar begon met f 40.— schuld voor de koopacte. Inderdaad door de inpickerij een groote onbillijkheid.

DE GESCHIEDENIS VAN WILLEM GROOTHEDDE (HOFVELD N°. 4).

Voordracht-B v. R. 11 December 1893.

Ik stel U nu voor n°. 4 te geven aan W. GROOTHEDDE, 34 jaar, 1 kind, geschikt man, die nu op 't Hofveld reeds een stukje gepacht heeft.

Een man, die altijd achterstallig is en altijd moet gedreigd worden met uitzetting en dergelijke. Hijzelf is alweer een man van de onderste sport der samenleving. Zijn vrouw houdt er door haar werk in een waschrichting nog wat leven in en wat centen. Begrip van eigendom, bezit van iets, niet met al. Installatiegeld en goed verdwenen. Wachtende op de liefdadigheid en de lieve dames om alles te brengen, wat haar goedgevindt en zal aanvaard worden . . . dankbaar mag ik er niet bijzetten. Doet LAMBERS voor het $\frac{1}{3}$ wat hij voor herstellingen betalen moet, een beroep op het Fonds van beheer, deze vriend kan dat veel eenvoudiger af. Hij wilde laatst een verandering in zijn varkenshok en vroeg daarvoor het geld. Volgens het reglement van het Onderhoudsfonds kan dat niet. Geen nood. De verandering heeft f 6.64 gekost. De werkman dient een rekening in van f 9.96. De Beheerder betaalt $\frac{2}{3}$ of f 6.64. „Al klaar”, zegt de werkman. Daarmede bedoelt hij: dat $\frac{1}{3}$ van GROOTHEDDE is daarmee ook al klaar. Deze informatiën werden natuurlijk achter 's mans rug om ingewonnen; maar zij zijn daarom niet minder waar. Dit is dus de tweede lezing op de werking van het Onderhoudsfonds.

DE GESCHIEDENIS VAN JACOB DE BAR (HOFVELD N°. 5).

Voordracht-B. v. R. 4 November 1893.

Ik geloof voor n°. 5 wel te kunnen aanbevelen J. DE BAR, houtwerker; 39 jaar, vrouw en 5 kinderen. Ik kreeg reeds goede informatiën van dit gezin, doch moet Zondag den patroon van DE BAR nog spreken. Valt dat mee (hij werkt daar jaren) dan is dit gezin zeer goed.

Een man, wiens vrouw onlangs van haar 14^e kind is bevallen, bekend als flink grondwerker, die nog nooit achterstallig is geweest in de betaling der rente, zijn geleende schuld prompt wekelijks afbetaalt, zijn huis keurig onderhoudt, zijn grond vooruit brengt en in het dorp aan EKHART, den vischhandelaar, bij wien hij vroeger werkzaam was, verklaarde, dat hij het nog nooit zoover heeft gebracht als nu en nooit heeft durven droomen, bij alles wat hij nu heeft, ook nog een flinke pink op stal te kunnen hebben. De Beheerder heeft niet geaarzeld op 's mans eerste verzoek in te gaan en f 50.— verhooging van hypotheek, tot bijbouwing van een schuur, voor hem aan te vragen. Mijn warm betoog viel bij den heer VON STOCKHAUSEN in goede aarde en deze verklaarde onlangs, bij zijn bezoek, dat DE BAR meer van f 50.— kon bouwen dan ZEd. zelf en dat het hem erg veel genoegen deed den man in zoo'n goeden doen geholpen en hem laatst ondersteund te hebben.

Behoort voor het doel, waarvoor dit geschrift moet dienen, zulk een sieraad van 's Bonds stichtingen geciteerd te worden? Ja, toch. Er is één maar bij. DE BAR is barsch, haast onmogelijk voor zijn mede-bewoners. En als dat nu eens te erg liep? Laat loopen maar, want de Bond is gebonden. Verveelt het DE BAR, dan gaat hij er uit, morgen aan den dag. Verveelt het den Bond, dan gaat hij er niet uit. Daarin zit nu hier de schaduwzijde. Genoeg hierover, 't zal begrepen worden.

DE GESCHIEDENIS VAN HENDRIKUS ZOERINK (HOFVELD N°. 6).

Voordracht-B. v. R. 28 September 1894.

Ik heb de eer U te berichten dat perceel 6 (Hofveld) van GERRITJE WILBRINK gister werd overgeschreven op H. ZOERINK, oud 40 jaar, kleermaker, vrouw en 5 kinderen.

Een man, die klinkt als een klok. Prompt betaler van rente. Schuld geheel afgedaan met 25 cents per week. Hapert alleen in de betaling van de koopacte. Dat vindt hij

toch zóó onbillijk, vooral omdat de eersten niets betaald hebben. De man vergist zich. Ze hebben wel geen *f* 40.— maar *f* 17.— (voor den grond) betaald en dat is hun afgehouden van het installatiegeld. „Dat is een makkelijke manier”, — zegt ZOERINK en hij heeft gelijk — „schuld afbetalen, als je nog geld toe krijgt, wat graag!” Zonde en jammer, dat aan een man als ZOERINK nú het installatiegeld niet kan worden uitbetaald. Nú heeft hij getoond het waard te zijn en hij zou er nú juist erg meê vooruitkomen. Maar dat kan nu niet om

DE GESCHIEDENIS VAN GERRITJE WILBRINK (HOFVELD n°. 6).

Voordracht-B. v. R. 21 November 1893.

Ik geef U in overweging voor n°. 6 aan te wijzen G. WILBRINK, oud 29 jaar, dochter van weduwe KOLDENHOF geb. ALBERDINA VAN DAALEN, oud 53 jaar. Ik zou die weduwe ook wel kunnen voordragen. maar feitelijk wordt zij door haar dochters onderhouden, al werkt zij zelf nog flink op het veld meê. Zij heeft ook nog een jongeren zoon in huis, die echter wat te zwak is om veel te arbeiden. Dit gezin verdient hulp en kan evengoed vertrouwd worden, alsof er een mannelijk hoofd was; en door den eigendom op de oudste dochter (uit het eerste huwelijk) te schrijven, worden latere kosten en moeilijkheden bij overlijden der weduwe voorkomen. Ik vind het ook eigenaardig passend in het kader onzer grondstellingen bij deze stichting, dat *vrochten* niet worden uitgesloten, wanneer zij waarborg genoeg geven ook voor de bewerking van den grond; en dit is hier het geval.

Hoe lang zij als eigenares in haar huis heeft gewoond, kan ik niet nagaan, maar als het tien maanden geweest is, is het lang geweest, want zij vertrok 13 October 1894 wegens huwelijk. En haar installatiegeld? Ik vermoed, dat ze, in plaats van vee een man voor dat geld gekocht heeft. En dat is niets te verwonderen. Een gewezen dienstbode in een splinternieuw huisje, met een halven bunder grond, omgelegd en wel, een lief hegje aan den straatkant en honderd gulden in handen bij haar eigen spaarpotje. Wie zou daarop niet verliefd worden? Maar voor den Bond bewijst het geval, dat de eigendom, de installatiegelden, de voordeelen praematuur waren en niet *toen* aan GERRITJE maar *nu* aan ZOERINK ten bate hadden moeten komen.

Vele vragen blijven, bij dit geval, door gebrek aan gegevens, onbeantwoord, zooals: Is het zaak zulk een huis aan een ongetrouwde vrouw te geven? Moet een vrouw, die trouwen gaat, uit haar eigendom ontzet worden? Is dat dan vereenigbaar met het begrip van eigendom, dat men er niet om trouwen mag? Is dat huwelijk zoo spoedig opgekomen, dat 't bij de installatie niet te voorzien was? Was 't soms doorgestoken werk van die meid met dien jongen? Die 't weet, mag 't zeggen. De Beheerder van thans weet het niet.

DE GESCHIEDENIS VAN ALBERT HOLTMAN (HOFVELD n°. 7).

Voordracht-B. v. R. 17 November 1893.

ALBERT HOLTMAN, fabrieksarbeider, 29 jaar, 3 kinderen.

„Waarom,” zoo vraagt deze, „ben ik in een fonds en kan geen reparatie krijgen, want ik moet $\frac{1}{3}$ betalen en dat heb ik in den regel niet, en dus, als ik Mijnheer eerlijk behandelen wil, kan ik nooit reparatie krijgen. Ik weet wat de anderen er op verzinnen, maar daar kom ik niet in.” Wat moet de Beheerder hierop zeggen? De man achtte het wijzer uit het Fonds te gaan en niets aan zijn huis te doen, want voor groote reparatiën, verwen of behangen, was dat weinigje geld van hem toch onvoldoende. Geheel ongelijk had hij niet. Afdoend is het Onderhoudsfonds niet.

DE GESCHIEDENIS VAN MARTINUS OONK (HOFVELD n°. 8).

Voordracht-B. v. R. 1 November 1893.

Ik benut deze gelegenheid U als bewoner van n°. 8 voor te dragen MARTINUS OONK, opperman op 't Loo; ik meen 30 jaar, gehuwd en 2 kinderen. Van dezen persoon kreeg ik gister de beste getuigenissen en de betrouwbaarste aanbeveling.

Zoolang de tegenwoordige Beheerder in functie is, heeft de man nog geen stuk vee

gehad. Was hij geen eigenaar, hij zou het nooit worden. Zijne vrouw heeft geen zinnigheid in den grond. Zij heeft 't toen wel aangenomen. Nu ja, 't werd haar gemakkelijk gemaakt; zij kon er in ieder geval niets bij verliezen. Wat de grond wil met „huisjesmest” haalt zij er uit en voor de rest leeft zij van het loon van haar man, die opperman is, kleine karrewetjes doet en een tamelijk goed inkomen heeft voor zijn doen. Die man deed wijzer een enkel frisch kamertje in het dorp te nemen en als hij huurder was, gaf ik hem dien raad. Nu hij eigenaar is, mag ik afwachten wat hem believen zal te doen.

DE GESCHIEDENIS VAN HENDRIKUS GERARDUS HONDEVELD (HOFVELD N°. 9).

Voordracht-B. v. R. 17 December 1893.

In aanmerking komt H. G. HONDEVELD, die zeer goed staat aangeteekend.

Wil de Beheerder van dezen man de rente beuren, dan hebbe de Beheerder hem maar wat werk te geven, wat grint van hem te koopen en hem, zonder onderzoek of en hoe het werk gedaan is, des Zaterdags eenige guldens in de hand te stoppen. Dit heeft de man al herhaaldelijk verklaard en bij 't geven van werk, nog onlangs bij het omleggen van den grond om het huis n°. 15 (Hatt. veld) klaar bewezen. „Nu ja,” zegt de heer B. v. R., „die man is op; 40 jaar op een diligence gereden; nu in de 70, etc. etc.” Moet hij dan in een oudemannenhuis of eigenaar van een bunder grond en een huis worden? Tot het laatste is besloten. HONDEVELD zit er in en „een knap man”, zegt hij, „die mij er wêr uit krijgt.” En de renten? „Och kom, de Bond heeft geld genoeg. Om mijn centen zijn ze niet verlegen.”

DE GESCHIEDENIS VAN GERRIT JACOB VOORHORST (HOFVELD N°. 10).

Voordracht-B. v. R. 8 November 1893.

Ik geef U in overweging voor deze woning te bestemmen G. J. VOORHORST, 31 jaar, 3 kinderen, tuinman en veldarbeider.

Waardig drietal: DE BAR, ZOERINK, VOORHORST en van dezen wordt de laatste de eerste. Een halven bunder grond reeds omgelegd, bewerkt, in cultuur. Dát heet werken! Dát is, wat de Bond bedoelt! Die man bezit reeds. Maar die man gaat er voor f 200.— winst niet uit. Hij is zoo gek niet. Als gemeentewerker heeft hij het voorrecht daags een paar goed gevulde kruiwagens mée naar huis te brengen. Dat komt zijn land ten goede. En als hij nog wat kunstmest behoeft, dan brengt hij mij de centen en vraagt mij hulp, want „in de schrieverië het ie nou zoo'n schik niet.” Juist, zoo hoort het en zoo kan ik ook nog eens iets nuttigs voor hem doen. Die man was er met een weinig (of zonder) installatiegeld ook gekomen en kon hem nu eens de rest, een flinke rest, een 60 of 75 gulden gegeven worden, wat zou hij dan nu vooruitkomen, wat kon hij dan het vee koopen, benodigd voor een halven bunder grond! Want toen hij die f 100.— kreeg, was zijn land nog zoover niet; toen kon hij 't vee nog niet gebruiken. „En U weet wel, hoe 't dan gaat; wat over is, gaat dan aan andere dingen,” zegt hij. 't Is waar, maar toch blijft het jammer.

DE GESCHIEDENIS VAN JOHANNES THEODORUS KELDER (HOFVELD N°. 14).

Voordracht-B. v. R. 29 December 1893.

Ik breng U in aanmerking voor n°. 14 J. TH. KELDER, oud-O. I. militair, f 245.— pensioen, vrouw, 3 kinderen, sedert 3 jaar oppasser in het instituut van den heer WAAL.

Deze vriend leert ons hoe de eigenaar handelt, die op bezit kan bogen. Hij was eigenaar geworden op den gewonen voet, met installatiegeld. Hij had een pensioen als gegageerd Indisch militair. Zeker zeer goed aangeschreven staande, kreeg hij de betrekking van Rijksbrugwachter aan het Apeldoornsche Kanaal, waaraan vrije woning is verbonden. Hij moest dus zijn huis, zijn eigendom verlaten. Hij had aan het huis eenige

verbeteringen laten aanbrengen, hij had zijn vertrekken behangen, een grooten kuil mest bijeengegaard en vele veldvruchten nog onrijp in den grond. Maar KELDER, de bezitter-tevens-eigenaar, loopt zijn huis niet uit met eenige weken rente-schuld en laat fiolen zorgen. Neen, hij komt zijn geluk boodschappen, zegt alles netjes te willen afdoen en wil zelf een eigenaar zoeken omdat hij dat weinige, wat hij bezit, maar niet *à l'abandon* wil laten. Hij vindt een geschikt man, die hem eerlijk afbetalen zal. Maar die man is daarom meteen voor den Bond *the right man on the right place*. Het belang, dat KELDER er bij heeft, is een waarborg voor den Bond, Jammer maar, dat KELDER alleen aan zich-zelven dacht, want wel gaf hij aan TAMBOER, den vervanger, op wat hij (KELDER) van hem hebben moest, maar dat T. f 40.— voor zijn koopacte moest betalen, vergat hij hij op te geven. En als hij er om gedacht heeft, heeft hij nog gelijk gehad er hem niet over te spreken, want dat had alwêer voor T. een beletsel kunnen zijn om het eigendom te aanvaarden of een reden om hem later af te betalen de som, waarvoor hij het eigendom had overgenomen. En dat KELDER een goede keuze heeft gedaan, dat leert alwêer

DE GESCHIEDENIS VAN ALBERT TAMBOER. (HOFVELD N°. 14).

Geen voordracht.

Of TAMBOER prijs stelt op zijn eigendom? Wel natuurlijk. Ook hij heeft bezit, buiten het huis en den grond. Dat bezit heeft hij betaald aan KELDER en daarom gaat hij voort, op den voet van zijn voorganger, te werken en te verbeteren. Hij komt er. Hij is reeds een heel eind op weg. Waarlijk knappe mensen, die allen steun verdienen. Jammer, dat vrouwlief wel eens in 't geniep haar buurman 't land opjaagt en buurman, zich-zelf niet meester — en altijd recht door zee — haar dan niet malsch bejegt. Zij klaagde daarover haar nood aan den heer B. v. R., die mij verzocht dien buurman, als onhebbelijk, door middel van hypotheek-opzegging te verwijderen. De hypotheekhoudster, Mej. A. VAN HARPEN KUIJPER, had van mij nooit iets gehoord van

DE GESCHIEDENIS VAN ANTONIE WISSINK. (HOFVELD N°. 13).

Voordracht-B. v. R. 20 Januari 1894.

Ik benut deze gelegenheid om U voor een mogelijk volgend (of opvallend) perceel voor te dragen den timmerman A. WISSINK, 52 jaar, vrouw en 6 kinderen (waarvan 2 buitenshuis in dienste). Een flinke man van goed gedrag. Hij zou eventueel wenschen, dat in zijn huis de scheidsmuur tusschen zolder en deel wegviel, om beter hout te kunnen bergen. Nu, dit zou voorwaardelijk kunnen worden toegestaan; nl., dat ze voor zijne rekening werd aangebracht indien hij onverhoopt het huis moest verlaten.

Zij vond den maatregel hard en overlegde met Mej. J. CASPERS, de hypotheekhoudster van TAMBOER, dat geen van beiden of allebei er uit moesten en door deze wijze slotsom harer overleggingen, begreep vrouw TAMBOER zelve ook de kous op den kop te krijgen en sedert is het vrede.

WISSINK is ruw maar niet kwaad. Men moet hem niets in den weg leggen en, zooals hij zelf zegt: „Onderdoen” (als hij in zijn recht is) „dat nooit!” Het zou jammer zijn WISSINK, die flink en ordelijk is, van het veld te verwijderen. Het is hier nu alwêer goed afgeloopen. Maar gesteld, dat WISSINK ten onrechte onhebbelijk was en bleef, dan was dat eigendomsbewijs alwêer een bron van moeilijkheden. Is zoo iemand eenigen tijd beproefd, alvorens eigenaar te worden, dan heeft men het in de hand onhebbelijken bijtijds te verwijderen. Onbekende onhebbelijkheden, met eigendomsbewijs in handen, die heeft men en die houdt men voor goed.

DE GESCHIEDENIS VAN ALBERTUS HENDRIKUS HURENKAMP (HOFVELD N°. 15).

Voordracht-B. v. R. 29 December 1893.

Ik breng U in aanmerking voor n°. 15 A. H. HURENKAMP, oud 31 jaar; vrouw en 2 kinderen; veld- en tuin-arbeider; reeds 14 jaar bij eenzelfde familie werkzaam.

De oude geschiedenis leert ons, dat hij lid was van het Onderhoudsfonds van 3 Juni

tot 3 November 1894 en dat op dezen datum het gestorte bedrag van f 1.54 aan hem is uitbetaald, terwijl hij geboekt staat als geroyeerd wegens wanbetaling.

De middelgeschiedenis is, dat hij noch zijne vrouw iets aan den grond deden, dat zij er geen vee op nahielden, erg ontevreden waren en dat het een onopgelost raadsel blijft waar het installatiegeld gebleven is.

De nieuwe geschiedenis is, dat hij, in 1895 van tijd tot tijd achterstallig, in de 38^e week voor goed zijne betalingen staakte en op den Zaterdag van de 42^e week, des avonds laat, met gezin en meubelen verdween. Veertien dagen later werd de sleutel van het huis door een kleinen jongen bezorgd aan het huis van den Beheerder, die volstrekt niet wist te zeggen waar HURENKAMP was. Hij volgde een struisvogelpolitiek. Door den heer BOUMEESTER naar den Beheerder gedirigeerd, verklaarde hij beter in een kamer in het dorp dan in een huis op de heide te zitten, wat ook veel te ver van zijn werk was. De heer B. v. R. deelde later mede, dat die vriend al vroeger door Mevrouw ROELOFS aan f 50.— voor een pink geholpen was en dat hij *cito, cito* die pink verkocht en Mevr. R. nog te betalen had. Was dat soms een passend antecedent om hem eigenaar te maken? Zonderlinge opvatting!

Met bijzonder veel omzichtigheid en met belofte hem zijn tijd te vergoeden en geholpen door zijn chef, die hem gelastte op een bepaald uur naar den notaris te gaan, kwam het er op den 6^{den} Februari 1896 eindelijk toe, om het huis aan den Bond te doen overgaan. Tot voorwaarde (om het contract te teekenen) werd door HURENKAMP nog uitdrukkelijk gesteld, dat de Bond geen enkel middel tegen hem zou aanwenden om hem zijne achterstallige schulden ad f 111.76 te laten betalen. Brutaliteit in de n^{de} macht! Met een halven gulden vacatieloön, aan hem uitbetaald, eindigde deze treurige geschiedenis. Er kwam een geluk bij een ongeluk. Het huis was zoo door hem bewoond en zoo weinig vernield, dat het onmiddellijk in huur kon worden afgestaan aan SCHAUFELI.

DE GESCHIEDENIS VAN ALBERT VEENHUIZEN. (HOVELD n°. 16).

Voordracht-B. v. R. 1 Juni 1895.

Ik heb de eer U te berichten, dat ik, doordien WESTENBROEK zich niet aan de afspaaak hield, het pand heb toegewezen aan A. VEENHUIZEN, die de huurder was van het huis van HEZEMAN. VEENHUIZEN komt mij voor verreweg de voorkeur te verdienen boven alle andere sollicitanten. Hij is papiermaker en zijn vrouw werkt halve dagen in de fabriek; hij is 42 jaar en heeft 2 kinderen, waarvan het oudste ruim 12 jaar. Hij werd mij geschetst als een werkzaam, stil en degelijk man, die altijd stipt zijn huur betaalt en hij verdient tevens eenige hulp, nu HEZEMAN hem zoo teleurstelde. (Hij had op diens erf zijn meest reeds in den grond). VEENHUIZEN vroeg geen voorschot en begreep geen installatiegeld te kunnen vragen; hij erkende ongevraagd „dat 't huis alleen 't geld weerd was" en was niet weinig in zijn schik met de lupinen, die reeds aardig boven den grond komen. Daar hij verzocht te mogen toetreden tot het Onderhoudsfonds, heb ik hem het boekje van HURENKAMP (n°. 15) toegezegd, die uitgetreden is; dan snapt hij de f 5.— gratificatie. Dit zult U wel kunnen goedkeuren.

Van den hypotheekhouder heb ik volmacht tot overschrijven *zonder naam*, en kan dus Notaris WALTER de opdracht doen, wanneer er Uwerzijds geen bedenkingen bestaan, waarop ik maar rekenen zal.

't Spijt mij intusschen, dat ik er niet in slaagde Uw wensch te bevredigen betreffende *erfpacht*. Ik heb met onpartijdigheid de beide vormen blootgelegd, in tegenwoordigheid van zekeren AART VAN ZEIJST, een oud man en kennelijk adviseur van VEENHUIZEN. Hun besluit was **kopen** „dan weet je waar je aan toe bent" — „*pacht* of *huur*, da's net gelijk" zoo redeneerden zij.

In de eerste dagen van Augustus 1895 betrokken VEENHUIZEN, zijne vrouw, hun dochttertje van 8 en hun zuigeling van 1 jaar de woning n°. 16 op het Hofveld. Het eigendom van DE RUITER werd door VEENHUIZEN overgenomen. Wat deden die menschen op het veld? Man en vrouw begaven zich 's ochtends om 6 uur naar de papierfabriek te Beekbergen, ruim een half uur van hunne woning en kwamen er 's avonds laat weder in. Het meisje van 8 jaar paste den heelen dag op de zuigeling. Hoe moest dat in 's Hemels naam 's winters gaan? Daar moest brand van komen en de kinderen er bij verbranden. Prettig vooruitzicht! VEENHUIZEN loste het raadsel op. Na de 41^e week van 1895 betaalde hij niet meer en toen de zes weken vol waren, gingen hij en zijn gezin er met de Noorderzon van door. De Beheerder ontving een briefje, meldende, dat wat hij voor de deur vond liggen, hij niet langer ver wilde gaan halen (met deze beeldspraak bedoelde hij zijn

werk); hij bleef te Beekbergen. De sleutel vergezelde het briefje. Geen enkele plank van de bedsteden, van de deel, van den kelder, werd meer in het huis gevonden. Al wat los was, was verbrand. Zelfs een deur van de deel, sluitende het varkenshok, was verbrand. Een onverschillig gezicht zetten tegenover den vernielers, is het wachtwoord, want één woord, dat den eigenaar niet bevalt, is voldoende om hem er toe te brengen om alles te weigeren wat hem gevraagd wordt. En weigert hij te teekenen, hoe moet dan de overdracht van het huis geschieden? Langs den langen, kostbaren en geruchtmakenden weg van rechten. VEENHUIZEN is dus niet verder bemoeilijkt. Daaraan is het te danken, dat VEENHUIZEN zich vinden liet om op den 6^{en} Februari 1896 zijn eigendom aan den Bond over te dragen. Het is voor VEENHUIZEN een pret of een verdriet van 3 maanden geweest en kost den Bond f 60.— aan overdracht, f 10.— aan vernieling, f 4.68 aan rente en f 0.50 aan tijdvergoeding. Gelukkig is de Bond vrijgelopen van installatie, van voorschotten en wat dies meer zij. Het huis is sedert verhuurd, nadat al het gestolene en verwaarloosde weder in behoorlijken staat was gebracht.

DE GESCHIEDENIS VAN GERRIT DE RUITER (HOFVELD N°. 16).

Voordracht-B. v. R. 10 November 1893.

Ik stel U voor G. DE RUITER, een knap daglooner maar ook vast tuinman bij bekenden, van middelbaren leeftijd, n°. 16 toe te zeggen, 15 Nov. 1893. DE RUITER had eenige pretenties en stelde als voorwaarde, voor zijn gemak, een huis aan den „harden weg.“ Ik vertelde hem, dat ik anderen niet voor hem kon achterstellen, en hij, die 't laatst gekomen was, moest accepteren wat beschikbaar was. Hij meende dan maar te moeten wachten tot er weer eens aan den grooten weg gebouwd werd. En hoewel zijn vrouw erg teleurgesteld was, meende ik hem het lesje te moeten geven. Of hij zal terugkomen, ik weet het niet. 11 Januari 1894. Ik teekende voor n°. 16 aan GERRIT DE RUITER, berouwhebbend sollicitant van vroeger. Hij was een paar maal op 't veld, vond den grond „veel beter dan i dacht“ en zou nu as je blijft weer op de lijst komen.“ Hij wist er nu alles van. Daar hij een flink tuinman is en een knappe vrouw heeft, stel ik voor hier het *à tout péché miséricorde* toe te passen.

De gegevens omtrent dezen vriend ontbreken alle in het archief. De heer B. v. R. beweert, dat de man er uit gezet is. De bewoners, hier, beweren, dat DE RUITER zijn woning is uitgelopen. Wat wel met zekerheid is te bepalen, is, dat hij zijn installatiegeld heeft genoten, het niet lang gemaakt heeft, immers niet langer dan Juni 1895 en dat hij niet was de rechte man; anders zat hij er nog.

DE GESCHIEDENIS VAN JACOB BATE (HOFVELD N°. 17).

Voordracht-B. v. R. 8 April 1894.

Ik ben zoo vrij U voor n°. 17 voor te dragen J. BATE, grondwerker, vrouw en 5 kinderen (waarvan 2 buitenshuis als dienstdoden), 44 jaar oud. 't Is een vlijtig, flink en oppassend werkmans, die verdient geholpen te worden. De man is arm, buiten eigen schuld; hij wil en hij kan.

Deze vriend werd in het laatst van 1894 en in het begin van 1895 tien briefjes van rente achterstallig. De hypotheekhoudster, die er bij te pas kwam, gaf uitstel en sedert is de man voortgesukkeld tot 30 Mei 1896, toen hij door den Beheerder werd aangeschreven zijn huis te verlaten. Met mooie beloften aan de dames, wien hij zijn nood klaagde en na belofte van wekelijksche extra-afdoening, kreeg hij weer eenig uitstel en als alles gunstig blijft, zal hij dien achterstand in dit jaar nog hebben afgedaan. De man en het gezin zijn echter zóó arm, dat liefdadigheid hem meer te pas komt en voor hem passender is dan eigendom.

DE GESCHIEDENIS VAN NARDUS DEKKER (HOFVELD N°. 18).

Voordracht-B. v. R. 16 Februari 1894.

Ik stel U voor om voor n°. 18 aan te wijzen N. DEKKER, tuinman en groentenhandelaar, 31 jaar, vrouw en 2 kinderen. Er waren nog meer sollicitanten maar uit verschillende informatiën wil mij deze als de beste voorkomen.

Een man, wel ijverig op zijn land, die er geen ander bedrijf op nahoudt. Eigenlijk verdient de vrouw den kost met mutsenwasschen. Vee houdt hij er niet op na. Een man zonder werk en zonder vee is al erg vreemd, waar de voorwaarde is, dat ieder arbeider

moet zijn en een loon verdienen. Uit het Fonds van beheer, vertelt hij, kreeg hij een voorschot om een wagen te laten repareren en toen de wagen klaar was, werd er beslag op gelegd en werd dit meubel verkocht. Vreemd, erg vreemd! Als het waar is, kan ik den man het praedicaat van onnoozel niet onthouden. Kort en goed, de schuld van f 18.16 moet nog betaald worden. En op zijn herhaalde aanvragen om nog meer geld, dan voor dit en dan voor dat, kan de Beheerder niets antwoorden dan hem verwijzen naar de schuld van de kar.

Ontbreken in dit rapport:

DE GESCHIEDENIS VAN JAAP DE BAR JR. (HOFVELD N°. 16).

Geen voordracht.

Niet steeds is de liefde bestendig van duur. JAAP en JANS zouden een paar worden. Zoo maar. 't Was niet noodzakelijk, maar 't verveelde JANS in haar besten dienst bij OVEREIJNDER en 't verveelde moeder DE BAR om JAAP voor een prikje te eten te geven. Het huisje van VEENHUIZEN was leeg; daar zouden de jonggeliefden hun nestje bouwen. JAAP verdiende f 6.— in de week; moeder stond voor de huur in en JANS was o, zoo zuinig! JAAP had graag het huis in eigendom gehad. Waarom? Omdat hij liever f 0.86 betaalde dan f 1.—. De Beheerder beloofde hem 't huis, als hij maakte f 40.— bij elkaar te krijgen voor de koopacte en zoo was in de 43^e week van 1895 't jonge paar geïnstalleerd. De huur werd prompt betaald; als zij er een week niet was, de volgende week dubbel. Alles ging goed tot 31 Augustus II. Toen werd er feest gemaakt en feest gevierd ter eere van de Koningin. Het feest bij JAAP en JANS liep spaak. JAAP droeg den volgenden dag het huis leeg en JANS zat bij de buurvrouw te schelden. De Beheerder zei JAAP de huur op; na 8 dagen vertrekken, omdat de meubels dienen tot onderpand voor de huur. JAAP was het eens met den Beheerder. JAAP en JANS gingen ieder huns weegs. En na 8 dagen werd de laatste week huur betaald en den volgenden dag zat een ander echtpaar in de woning. Deze geschiedenis wordt opzettelijk hier geciteerd, om eens duidelijk te doen uitkomen, wat huur voor heeft boven eigendom, bij bewoners, van wie men niet geheel zeker is. Hoe eenvoudig liep dit gevalletje af! JAAP was vrij en de Bond was vrij in 8 dagen. Ware dit huis nu eigendom geweest, dan was flink optreden eenvoudig onmogelijk geweest. Dan had JAAP zoo goed moeten zijn om zijn huis te verlaten en over te geven tegen *item* zooveel: zoo niet, dan waren er weer kunst- en vliegmiddelen noodig geweest om dit resultaat te verkrijgen.

DE GESCHIEDENIS VAN GERARDUS LUBERTUS HILBERINK. (HOFVELD N°. 11).

Voordracht-B. v. R. 29 December 1893.

Ik breng U in aanmerking voor n°. 11 G. L. HILBERINK, 27 jaar, vrouw, 1 kind en moeder; timmerman met vast werk.

De betalingstaat is goed. Hij is niet achter.

en:

DE GESCHIEDENIS VAN HENDRIK VAN DEN BOSCH. (HOFVELD N°. 12).

Voordracht-B. v. R. 17 November 1893.

H. VAN DEN BOSCH, veldarbeider, werkzaam in de kweekerij van den heer OVEREIJNDER; 48 jaar.

De betalingstaat is goed. Hij is slechts 1 week achter.

DE GESCHIEDENIS VAN HEIN VAN LOENEN (HATT. VELD N°. 4).

Voordracht-B. v. R. Overgenomen door den heer IN 'T VELT 22 Mei 1894.

Is 35 jaar oud. Metselaar en stucadoor van beroep, gehuwd, 5 kinderen. Hij maakte vroeger wel eens misbruik

van sterken drank, doch past den laatsten tijd (ongeveer een jaar) voorbeeldig goed op volgens door mij ingewonnen informatiën bij zijn werkbaas en bij den Chef-Veldwachter alhier, die hem kent, ook als lid van een bestaande Vereeniging tot geheel-onthouding van sterken drank.

Deze man staat te boek als te hebben ontvangen f 5.— voor aankoop van boekweitzaad. Hem was een huis toegezegd. Die toezegging is ingetrokken. Rest dus een schadepostje voor den Bond.

DE GESCHIEDENIS VAN TEUNIS VAN KAMPEN (HATT. VELD N°. 6).

Voordracht-In 't VELD 26 October 1894.

T. VAN KAMPEN is een jonge man, nog geen 24 jaar oud, die binnenkort gaat trouwen met een dochter van FENNEKES. Toen ik deze dagen laatstgenoemde, die voorkomt op den staat van sollicitanten, bezocht, deed hij het verzoek zijne aanspraken te mogen overdoen aan zijne dochter, die binnenkort met VAN KAMPEN in het huwelijk zal treden. Zulke jonge menschen als bewoners van een der huizen op het Hattemsche veld, lichte mij toe en daarom ben ik informatiën omtrent hem gaan inwinnen, nadat ik hem eerst bij mij aan huis had laten komen. Het bleek mij, dat hij arbeider is bij den bleeker R. VAN ZEIST, die zeer tevreden over hem is. De politie weet niets mede te deelen wat in zijn nadeel is en daar ik een goeden indruk van hem heb gekregen, heb ik in een en ander aanleiding gevonden om hem voor te dragen.

Dezen man is het huis n°. 6 op het Hattemsche veld toegezegd en volgens den staat der betalingen, heeft hij het huis betrokken in de 50^e week van 1894 en heeft hij 5 weken wel en 5 weken niet betaald. Op 1 December 1894, dus vóór het aanvaarden der woning, ontving hij f 10.— voor den aankoop van gereedschappen en 19 December d. a. v. f 40.— voor aankoop van een schaap, strooisel, hooi en vaten. Uit de gegevens moet worden opgemaakt, dat hij de acte niet heeft willen teekenen, daar er nog bijzondere onkosten voor annulatie der acte van VAN KAMPEN en voor overschrijving op naam van BOMHOFF voorkomen, ten bedrage van f 4.25. Het geheel beloopt dus de som van $\pm f$ 70.—, welk bedrag dus in eenige dagen door den Bond aan dien vriend verloren is.

DE GESCHIEDENIS VAN J. H. LEEMKUIL (HATT. VELD N°. 14).

Voordracht-In 't VELD 3 Mei 1895.

Voor n°. 14 vond ik J. H. LEEMKUIL, daglooner, een man met vrouw en 4 kinderen, die het te benauwd krijgt in een kamer, die hij nu bewoont van f 0.75 per week. Wat ik van hem hoorde, was goed. Hij heeft het bepaald op n°. 14 begrepen, anders zou het rationeel geweest zijn hem voor n°. 12 in aanmerking te brengen. Als U er niet tegen hebt, geeft ik in overweging hem op dit punt zijn zin te geven.

Van alle bewoners van het Hattemsche veld stelt deze vriend zijn eigendom het minst op prijs. Hij is de eenige slechte betaler en om aan geld te komen, schijnen alle middelen hem geoorloofd. Hij heeft zich niet ontzien om in het najaar van 1895 zijn vee te verkoopen, het veevoeder onbetaald te laten en, door voorgeven van sterfte onder zijn vee, den hypotheekhouder te bewegen hem opnieuw vee te verstrekken. Die vlieger is echter niet opgegaan, daar een onderzoek zijn bedrog nog bij tijds aan het licht bracht. Hij is een van die bewoners, die terecht altijd worden verdacht ook nog eens met de Noorderzon te zullen vertrekken en dan buitensporige eischen te zullen stellen om den Bond in het wettig bezit van zijn zoogenaamd eigendom te bevestigen. Die man levert geen den minstens waarborg voor datgene, wat de Bond beoogt.

DE GESCHIEDENIS VAN DE WED. W. VELDHUIS, GEB. A. KIESBRINK (HATT. VELD N°. 11).

Voordracht-In 't VELD 26 October 1894.

Met de Wed. W. VELDHUIS, geb. A. KIESBRINK, oud ongeveer 50 jaar, had ik gister een onderhoud ten mijnen. Zij had op mijn verzoek haar zoon medegebracht, een jongen van 17 jaar, die, als er werk te krijgen is, flink aanpakt. Haar gezin bestaat, behalve uit dien zoon, uit een volwassen dochter, die dagelijks den kost verdient met naai- en ander werk en nog 2 jongere kinderen. Als zij zoo gelukkig was, zeide zij, een woning op het Hatt. Veld te krijgen, zou zij trachten met wasschen, 't zij op een der in de nabijheid gelegen bleekerijen, 't zij aan huis, den kost te verdienen. Het werken op het land is haar niet vreemd. De indruk, dien ik van haar kreeg, was, dat zij een flinke, werkzame vrouw is, en in die opinie werd ik heden versterkt, toen ik een langdurig onderhoud had gehad (op het gemeentehuis) met twee veldwachters, die haar goed kenden. Bij die gelegenheid hoorde ik, dat zij allerleedigst gehuisvest is, in een hut, onder Wiesel, $\pm$ een uur gaans van hier. Aanvankelijk huiverde ik deze vrouw voor een

woning in aanmerking te brengen, doch toen ik heden ochtend over deze aangelegenheid met den heer B. v. R. sprak en deze mij o. m. vertelde, dat GERRITJE WILBRINK, die onlangs om bijzondere omstandigheden het Hofveld heeft verlaten, in hare verplichtingen (wat de geregelde rentebetaling betreft) nimmer is te kort geschoten, niettegenstaande zij toch ook eene vrouw was zonder vast inkomen, heb ik mijne bezwaren op zij gezet en geef ik U nu in overweging perceel n°. 6 aan genoemde weduwe toe te wijzen. . . . 12 November 1894. Mij is gebleken, nu ik mij naar Wiesel heb begeven, dat de Wed. VELDHUIS niet 4 maar 7 kinderen heeft. Mij komt het voor dat zij in haar groot aantal kinderen een bezwaar zag om in aanmerking te komen voor een woning. Ik heb haar nogmaals aangezegd, dat zij moet trachten voor zich-zelve en hare dochter vast werk te vinden, zal haar een woning kunnen worden toegewezen. Ik stelde deze voorwaarde en in het belang van den geldschietster en in dat van de vrouw zelve (Later deelt de heer IN 'T VELT mede, dat de diaconie (die haar nu ook helpt) de huur (rente) ad f 0.86 's weeks voor deze vrouw zal betalen, zoolang zij zich die gunst waardig maakt.) En zoo kan ik er toe adviseeren het met haar te wagen. Marcheert de zaak goed, dan is stelling een groote weldaad aan haar, aan hare kinderen en aan de maatschappij bezwezen. De menschen zijn allereindigst gehuisvest.

De geschiedenis van vrouw VELDHUIS, met tal van levende illustratiën in haar eigendom. Een weduwe met 4 dochters, van wie drie plastisch toonen huwbaar te zijn, en drie nietsdoende zoons. Als zij iets doen, doen zij kwaad. Reeds in November 1895 bleek het afdoende, dat die vrouw in het belang der openbare orde en der zedelijkheid uit haar eigendom moest worden ontzet. De diaconie betaalt voor haar, die geheel onvermogen is, de hypotheecaire rente. Ergerlijke tooneelen hebben vóór en na in haar huis plaats gehad. Haar wijze van het huis te bewonen, was beneden alle critiek. De toeziende voogd der kinderen, een zeer onbeschaafd arbeider, was van meening, dat het best zoo kon en vond het aanbod om vrouw VELDHUIS met f 10.— te gemoet te komen voor de kosten van verhuizing, nog veel te laag. Dat aanbod werd later zelfs verhoogd tot f 25.—, maar vrouw VELDHUIS bleef passief en de goede gemeente daar fluisterde haar maar steeds in het oor: „Blijf maar zitten, ze doenen je niks”. Toen vrouw VELDHUIS meende, dat het ernst werd, dacht zij er over het aanbod te aanvaarden. Het was intusschen Februari 1896 geworden. Bij onderzoek bleek het den Bond, dat het ontzetten uit haar huis gepaard zou gaan met de volgende formaliteiten, omdat zij weduwe is en minderjarige kinderen heeft: Een rekest aan den kantonrechter, waarin het verzoek om haar eigendom te mogen verkoopen; opkomen van een familieraad, welk verlies van tijd aan alle personen door den Bond vergoed moet worden, anders komen zij eenvoudig niet; gunstige beschikking van den kantonrechter en daarna het opmaken van de koopacte, komende alle kosten weer voor den Bond. De passieve houding van vrouw VELDHUIS duurde voort tot Mei 1896, toen haar bij deurwaarders-exploit ad f 5.55 werd aangezegd, dat zij op den 30^{en} Augustus aan de hypotheekhoudster zou hebben te betalen de som van f 1000.—. Dat document werd ter zijde gelegd en vrouw VELDHUIS bleef zitten. Na 30 Augustus kon nu de hypotheekhoudster het huis laten verkoopen en de koper kon vrouw VELDHUIS er gerechtelijk uit laten zetten. Natuurlijk zouden de schaden, de kosten en ook de schandalen voor rekening van den Bond zijn gekomen. Om dit te voorkomen, overlegde de Beheerder met de dames-Patronessen van *Ons Huis* en — onder belofte van vergoeding voor verhuizen en de te veld staande gewassen, van verdere zorg voor hare kinderen, van ondersteuning door de diaconie, enz. enz., en na aanwijzing van een huis te Wiesel, dat voor haar gehuurd was, — mochten die vereende krachten er in slagen vrouw VELDHUIS op 12 September 1896 van het veld te doen vertrekken met voorloopig f 10.— voor verhuis- en vergoedingskosten. Het rekest aan den kantonrechter was eerst vooraf geteekend en nu zal de Bond nog, voor elke opkomst, per uur den tijd moeten vergoeden, zoolang tot dat vrouw VELDHUIS de koopacte zal hebben geteekend. En nu vrouw VELDHUIS vertrokken is, is er blijven staan een huis, dat van onder tot boven wemelt van wandluizen; een huis waarop de kleur van de oorspronkelijke verf niet meer te herkennen is, waarvan de muren zwart en de vloer met een laag menschenrek overdekt zijn. Den 24^{en} September zijn Gebr. FRANKFORT uit Deventer begonnen het huis te zuiveren *à raison* van f 40.—. Dezelfde som, zoo niet meer, zal noodig zijn voor verwen, witten en schoonmaken en op het erf buiten is van aanplant niets te zien dan eenige zonnebloemen. Met die eigenares gaan voor den Bond een goede f 150.— en — wat nog

erger kan zijn — een deel zijner goede reputatie verloren. Maar de heele rekening is nog anders: Weggeworpen installatiegeld f 100.—. Koopacte (half, omdat het nu voor den Bond is) f 20.—. Vergoeding f 10.—. Exploit f 5.50. Vergoeding tijd $\pm f$ 5.—. Bewoonbaarmaking van het huis minstens f 80.—. Derving van huishuur, 5 weken, f 5.—. Dat is te zamen rond f 225.—. En daarvoor heeft de eigenares anderhalf jaar een huis bevuild, een bunder grond braak laten liggen en het veld in opspraak gebracht. Commentaar overbodig. En nog is de Bond van die vrouw niet af, want als haar 't geloof naar gerecht en notaris begint te vervelen en de vergoeding aan de familieleden, die mede opkomen moeten, dezen te gering voorkomt, dan staken zij weêr of komen weêr met nieuwe eischen voor den dag, want zij hebben den Bond in hun macht. Zoo is het.

DE GESCHIEDENIS VAN F. W. EWALD (HATT. VELD N°. 8).

Voordracht-In 't VELT, 1 September 1894.

Na mij eerst schriftelijk zijn wensch te hebben medegedeeld, stond F. W. EWALD, korporaal van het Indische leger (Reconvalescenten-compagnie te Zutphen) heden onverwachts voor mij. Hij is gedurende zijn diensttijd zuinig geweest en heeft een spaarduitje, ongeveer f 800.—, waarover hij tegen November, of mogelijk eerder kan beschikken. EWALD, Duitscher van geboorte, maakte op mij een bijzonder gunstigen indruk. Hij heeft een flink, goed uiterlijk en sprak kalm, bedaard en zeer beschaafd. Zijn ouderdom is ongeveer 48 jaar. Hij is gehuwd, heeft één kind en geniet weldra een jaarlijksch pensioen van f 200.—. Hoewel ik van meening ben, dat het getal gepensionneerde militairen op Hof- en Hattemsche veld voorloopig niet moet toenemen, trekt deze man mij toch bijzonder aan. Ik schreef over hem aan zijn Compagnie's-Commandant, die mij antwoordde, dat EWALD zich zeer goed gedraagt, stil en bedaard zijn weg gaat, ook reeds vóór zijn huwelijk (hij is nog niet lang getrouwd) en alle aanbeveling verdient.

Deze man wil zelf f 500.— inbrengen, de overige f 500.— op hypotheek leenen en houdt dus nog van zijn geld een duitje over voor de kwade dagen, die komen kunnen.

Het schaduwbeeld van Vrouw VELDHUIS heeft dringend een lichtbeeld noodig. En dat geeft ons EWALD. Wat zou die man verbleeken, als hem eens werd aangezegd over drie maanden zijn hypotheek van f 500.— te hebben te betalen of anders 't huis te zien verkoopen! Immers hij is bezitter van een groot deel van dat huis en heeft er een paar weken geleden, geheel uit eigen fondsen, een schuur van f 200.— bij laten bouwen om zijn huis geheel vrij en netjes te kunnen houden. Zeker, EWALD is onder de bewoners der velden een rijk man te noemen, maar ook alleen omdat hij zijne spaarpenningen heeft vereenigd met hetgeen de Bond hem heeft aangeboden. Was hij op een kamer of in een huurhuisje in stad of dorp gaan zitten, dan zouden hem zijn f 500.— geen tiende deel hebben opgeleverd van wat hij nu geniet, dan was zijn toekomst nog even duister, terwijl die nu zeker en verzekerd is.

Om waar te maken, wat in de inleiding gezegd wordt, was ook het beeld van EWALD noodig; reden, dat het hier geschetst wordt.

Op EWALD zullen volgen:

J. H. SCHOUTEN (HATT. VELD N°. 1).

Voordracht-B. v. R. 30 April 1894.

Ik ben op het denkbeeld gekomen het geld van den heer MARCUS, onder mijn beheer, toe te wijzen aan J. H. SCHOUTEN uit Amsterdam, nu hier woonachtig, die uit eigen spaarpot, door mijn bemiddeling, 6 schepel heidegrond kreeg voor f 100.—, juist over n°. 6 van onze stichting (Hofveld). Aan dat gezin is hulp best besteed, maar de Bond kan die niet verleen zonder ontrouw aan de voorwaarden. SCHOUTEN heeft, als afgekeurd Indisch militair, een klein pensioentje. Maar de flinke, nog jonge man, zou met zijn net gezin (vrouw en 5 kinderen) in Amsterdam zijn ondergegaan in den strijd om het bestaan, daar zijn oogen hem niet meer toelaten zijn ambacht (zadelmaker) uit te oefenen en veldwerk door hem kan worden verricht, terwijl de vrouw een winkeltje gaat doen.

HENDRIK VAN TONGEREN (HATT. VELD N°. 2).

Voordracht-B. v. R. Overgenomen door den heer IN 't VELT, 22 Mei 1894.

Gehuwd, 27 jaar oud en vader van 2 kinderen. Is een jaar in dienst bij den heer OZENGA, handelaar in steenkolen, die hem in alle opzichten zeer prijst, evenals zijn vorige meester, de heer VAN DELDEN, een winkelier bij wien VAN TONGEREN zes jaar in dienst is geweest en die met den meesten lof over hem spreekt.

HENDRIKUS TEN TEIJE (HATT. VELD N°. 4).

Voordracht-In 't VELD 1 Juli 1894.

Voor bewoner van het 4e huis draag ik bij dezen aan U voor: H. TEN TEIJE, 32 jaar oud, gehuwd en vader van 4 kinderen, een zeer oppassend man, die sedert 9 achtereenvolgende jaren in dienst is bij den heer TIDEMAN, alhier, makelaar in huizen, eigenaar eener zaak in ijzerwaren, enz.

ANDREAS SOPHEUS JOHANNES NIEUWBURG (HATT. VELD N°. 10).

Voordracht-In 't VELD, 23 November 1894.

Als bewoner van n°. 10 breng ik in aanmerking A. S. J. NIEUWBURG, gegageerd O.-I. militair, genietende een jaarlijksch pensioen van f 320.—. Deze man, gehuwd, woont in de gemeente Oldebroek. Zijn zoon, die hier woont, was mij reeds een paar maanden geleden komen vragen om een woning voor zijn stiefvader, of, indien dit niet kon, omdat zijn vader hier niet woonde, dan voor hemzelf, niet om het zelf te betrekken maar om het zijn vader te laten bewonen. Ook op dezen NIEUWBURG zou, bij een lijst van kandidaten van beter gehalte, thans mijne aandacht niet gevallen zijn, voornamelijk omdat hij hier niet woont. Nu evenwel besloot ik om met dien man eens te praten, waartoe ik hem onlangs uit Oldebroek tot mij liet komen. Hij is 54 jaar oud en heeft 3 kinderen te huis. De burgemeester van laatstgenoemde plaats, wien ik over hem schreef, berichtte mij, dat er op het gedrag van NIEUWBURG niets te zeggen valt. Hem nemend, zullen wij dan op het Hatt. veld weer een oud-militair meer hebben, doch dit acht ik volstrekt niet in het nadeel van de goede zaak. Die menschen hebben alvast eenig begrip van „orde" en verkeerden ook niet in zulk een schitterende positie, dat zij niet naar verbetering behoeven uit te zien.

en misschien

GERRIT ROUWENHORST (HATT. VELD N°. 9).

Geen voordracht.

Voor deze menschen niets dan een woord van lof. Alle hoop bestaat er dat het goede voorbeeld aanstekelijk werken zal. Uit deze geschiedenissen blijkt dit althans zonneklaar, dat het Hattemsche veld met zijne bewoners gelukkiger is geweest dan het Hofveld, dat stoffelijk en zedelijk de Hattemers het winnen van de Hoffers.

Ontbreken in dit rapport verder:

DE GESCHIEDENIS VAN RUDOLPH BINGGELI (HATT. VELD N°. 3).

Voordracht-In 't VELD, 26 Juni 1894.

Ik stel U voor om in plaats van H. VAN LOENEN aantewijzen: R. BINGGELI (aanbevolen door den heer B. v. R.), gep. militair, genietende een pensioen van f 290.— 's jaars, 57 jaar oud, gehuwd, doch zonder kinderen.

De betalingstaat is goed.

DE GESCHIEDENIS VAN GERRIT VAN DER WAL. (HATT. VELD N°. 5).

Voordracht-In 't VELD 26 October 1894.

Als bewoner van n°. 5 heb ik de eer voor te dragen: G. VAN DER WAL, oud 38 jaar, gehuwd, 3 kinderen. Is grondwerker van beroep. Sedert 9 maanden is hij in dienst van den aannemer TIETHOF, alhier, die zeer gunstige rapporten over hem uitbracht. Vóór dien tijd hield hij zich in Duitschland op, waar hij als ploegbaas fungeerde. Volgens een vroegeren patroon, den aannemer TH. VERHOEVEN te Utrecht, is hij vrij van sterken drank en in het algemeen van een onberispelijk gedrag. Ik heb hem onderscheidene malen ontmoet. Ook op mij heeft hij een goeden indruk gemaakt. Een en ander deed mij besluiten hem voor een woning in aanmerking te brengen en daarbij dus over het hoofd te zien, dat hij nog geen 2 jaar inwoner van Apeldoorn is. Hij diende jaren geleden in Indië en geniet tengevolge daarvan een jaarlijksch pensioen van f 100.—.

De betalingstaat is goed.

DE GESCHIEDENIS VAN EGBERTUS BOMHOF. (HATT. VELD N°. 6).

Voordracht-In 't VELD 1 Februari 1895.

Als nieuwe bewoner van perceel n°. 6 draag ik aan U voor E. BOMHOF, arbeider en nu en dan in dienst van den stalhouder OVERBOSCH, die zich gunstig over hem uitliet. Hij is gehuwd, heeft 4 kinderen en woont te Zevenhuizen, gemeente Apeldoorn. Hem is toezegging gedaan voor het volle installatiegeld. De schade die T. VAN KAMPEN ons berokkend heeft, kan stellig wel op de eene of andere wijze gevonden worden. Gelukkig dat zijn huis zooveel minder gekost heeft.

De betalingstaat is goed.

DE GESCHIEDENIS VAN FREDERIK JAN KLOOSTERBOER. (HATT. VELD N°. 7).

Voordracht-In 't VELD 23 November 1894.

In den persoon van F. J. KLOOSTERBOER, alhier woonachtig, heb ik een bewoner (eigenaar) gevonden voor perceel n°. 7. Zijn leeftijd — 58 jaar — heeft mij enkele malen weerhouden hem voor een woning in aanmerking te brengen, doch nu de keuze van geschikte personen niet zoo groot is en ik met den man en diens vrouw, die veel jonger is en een goeden indruk maakt, een paar malen gesproken heb, draag ik hem met zeker vertrouwen als bewoner van genoemd perceel aan U voor. Hij heeft 5 kinderen, waarvan nog maar 2 te huis en is als arbeider steeds werkzaam daar waar slechts werk te krijgen is, terwijl zijne vrouw hier en daar als „werkvrouw“ fungeert. Zij waren juist in besprek over een huisje waarvan de huur f 80.— 'sjaars bedraagt.

De betalingstaat is bevredigend.

DE GESCHIEDENIS VAN BEREND MULDER (HATT. VELD N°. 12).

Voordracht-In 't VELD, 8 Juni 1895.

Ik ben in besprek met BEREND MULDER uit Elspeet, dien ik morgen hier verwacht. Deze voor n°. 12 14 Juni. B. MULDER verwacht ik voor de tweede maal a. s. Zondag hier. De ingekomen berichten omtrent hem van den burgemeester te Nunspeet waren niet slecht 18 Juni. Met uw goedvinden betreft B. MULDER a. s. Dinsdag 25 dezer de woning 10 Juli. Den beiden zoons van MULDER bezorgde ik een plaatsing op de nettenfabriek alhier.

De betalingstaat is goed.

en

DE GESCHIEDENIS VAN WILLEM RUTGERS (HATT. VELD N°. 13).

Voordracht-In 't VELD, 11 April 1895.

Vindt U het goed, dat, in plaats van H. MULDER, een zekere W. RUTGERS voor n°. 13 aangewezen wordt? Hij is grondwerker van beroep, 28 jaar oud, gehuwd en vader van 2 kinderen. Hij staat hier bekend als een flink werkmans en woont ter plaatse.

De betalingstaat is goed.

De geschiedenissen nog te vermeerderen zal voor het doel van het betoog niet noodig zijn. Voor het Hattemsche veld zal nog veel door den afgetreden Beheerder kunnen worden aangevuld. Voor het Hofveld ontbreken de gegevens aan cijfers en data vóór het jaar 1895, omdat die gegevens niet in het archief aanwezig zijn.

Zooals ik in de Inleiding schreef, rest mij nu nog een naschrift te geven voor de practijk der ideën.

NASCHRIFT.

Het is uit al het vorenstaande duidelijk en overtuigend te lezen, dat ik volstrekt niet kan bedoelen, tot slot mijner overwegingen, iets nieuws te geven. Dat er verandering noodig is, blijkt voldoende; maar 't zal een verandering, beter gezegd, een verbetering, van het bestaande moeten zijn.

Alle eer aan den ontwerper van geheel nieuwe denkbeelden. Maar dien ontwerper moet het een streelende satisfactie zijn, als door wijziging der denkbeelden het hoofdbeeld beter tot uitvoering komt.

Van het bestaande uitgaand, is de overgang, in verloop van tijden, dan ook geleidelijker en verre te prefereren boven geheele vernieuwing.

Aan sommen van uitgaaf voor huis en grond is men natuurlijk nooit gebonden; stijgt het een, dan stijgt naar evenredigheid ook al het andere. Voor het gemak houden we ons aan het nominaal-cijfer f 1000.—.

1. Men koopt een stuk heidegrond voor een huis f 100.—

De practijk leert, dat een halve bunder al wel is en dat slechts bij uitzondering een geheele bunder bewerkt kan worden; en dan moet de deel van het huis zoo groot zijn, dat er plaats is voor dieren, die een geheelen bunder van mest kunnen voorzien. Er moet verhouding zijn.

2. Men laat het bouwen van een huis aannemen voor de som van . . . f 750.—
Te betalen 3 maanden na aflevering van 't gebouw, omdat het geld er nog niet is.
3. Als het huis is afgeleverd, dient er een hypotheekhouder van f 1000.— gezocht te worden, die al dadelijk vastigheid heeft, daar de hypotheek dan rust op huis en grond en niet op personen.
4. Inmiddels kan naar een huurder worden omgezien, die het voorrecht zal genieten zelf zijn grond te mogen omleggen en bemesten, waarvoor hem na verrichten arbeid en bemesting wordt uitgekeerd . . . „ 50.—
5. Van de hypotheek ad f 1000.— worden de uitgaven ad f 900.— betaald en de resterende f 100.— wordt op rente gezet ten name van het nieuw gebouwde huis.
6. Den huurder wordt gezegd:
dat het van hem zal afhangen of hij na 3 jaar zekerheid kan krijgen om altijd in het huis te blijven; dat het hem ook vrij staat te vertrekken; dat de voorwaarden zijn:
3 jaar lang f 1.— per week huur, vrij van alles;
in den tijd van 3 jaar minstens f 40.— verzamelen, om de koopacte te kunnen betalen (resp. de erfpachtsacte);
dat de Bond zich voorbehoudt om, als hij blijken geeft niet de geschikte persoon te zijn, hem in die 3 jaren de huur op te zeggen;
7. Gelukt de proef, dan ontvangt de huurder na 3 jaar voor zijne f 40.— de koopacte of de erfpachts-acte voor 20 jaar.
8. Hij neemt bij koop de hypotheek van f 1000.— over tegen een rente van 4 procent.
9. Van de op rente staande gelden, ad f 100.—, ontvangt hij, naar gelang der behoefte, welke in de 3 jaar mocht ontstaan, telkens zekere sommen, totdat de . . . „ 100.—
geheel door hem verbruikt zullen zijn, ten nutte van het huis en den grond.
f 1000.—
10. De gemaakte rente in 3 jaar, ad 3 procent der f 100.—, kan voor de administratie dienen, evenals hetgeen de huur meer bedraagt dan de hypothecaire rente.

Dat alles zou nu heel mooi zijn, als 't nieuwe stichtingen gold. Bij de bestaande stichtingen moeten wij uitzien naar geleidelijken overgang, aldus geregeld:

1. Bij vacature, het huis op den Bond laten overschrijven, waarop f 20.— kosten vallen. (De notaris wil dan aan den Bond alleen de gemaakte onkosten in rekening brengen).
2. Het huis verhuren ad f 1.— 's weeks, ook voor den tijd van 3 jaren; de hypotheek laten bestaan en voor de betaling der rente de huur gedeeltelijk aanwenden.
3. Na 3 jaar den huurder, die goed voldoet, die dat wenscht en f 40.— heeft voor de acte, het huis in koop of erfpacht geven.
4. Hem na verloop der 3 jaren uitkeeren het verschil tusschen de opgebrachte huur en de door den Bond betaalde hypothecaire rente, om hem daarmede in staat te stellen zijn huis en grond, naar gebleken behoefte, nog wat te verbeteren.

Ik eindig. Moge mij het verwijt niet treffen, dat ik veel schreef, wat mij niet gevraagd is en onthield wat meer mocht zijn gewenscht. Ik zou niet weten wat hieraan nog toe te voegen ware, maar voor aanvullingen en het herstellen van omissiën, weten de heeren mij steeds bereid. Inmiddels vraag ik hun verschooning voor mijn — ik moet het bekennen — wel wat gerekt advies.

IK HEB GEZEGD.

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.

S T A A T

DER

BETALINGEN VAN DE BEWONERS VAN HET HATTEMSCHE VELD TE APELDOORN

van 1 Augustus 1894 tot Ultimo Augustus 1896.

Cijfer = betaling. ● = niet-betaling. — = niet bewoond. □ = vervangen door een anderen bewoner.

PERCEEL.	WEEK VAN 1894 N ^o .																WEEK VAN 1895 N ^o .																																WEEK VAN 1896 N ^o .																																BEWONERS.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7		8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40

Cijfers.

Wat de Bond zoo al, buiten noodzaak, voor de eigenaars betaalde.

A. Te kort op de huren van weggelooopen eigenaars:

VAN KAMPEN	5 weken	f	3.90
HURENKAMP	6 "	-	4.68
VEENHUIZEN	6 "	-	4.68

f 13.26

B. Installatiegeld, weggeworpen aan eigenaars:

DE RUITER	f	100.—
HURENKAMP	-	100.—
VAN KAMPEN	-	60.—
G. WILBRINK	-	100.—
VAN DEN BROM	-	100.—
VAN LOENEN	-	5.—
Vrouw VELDHUIS	-	100.—

f 565.—

C. Notaris-rekeningen, onbetaald gelaten door de eigenaars:

VEENHUIZEN	f	40.—	
HEZEMAN	-	40.—	
ZOERINK	-	40.—	
TAMBOER	-	40.—	
VAN KAMPEN, voor wijziging	-	4.25	acte BOMHOF.
VEENHUIZEN, overdracht aan den Bond	-	20.—	} Notaris-rekening voor den Bond, halve prijs.
HURENKAMP, " " " "	-	20.—	
Vrouw VELDHUIS, " " " "	-	20.—	

f 224.25

D. Extraatjes:

Bewoonbaarmaking huis Vrouw VELDHUIS	f	80.—
" " " " VEENHUIZEN	-	10.48
Vergoeding voor verhuizing aan Vrouw VELDHUIS	-	10.—
Deurwaarders-exploit " " " "	-	5.55
Vergoeding tijd voor het passeeren der acte-VEENHUIZEN	-	0.50
" " " " " " " " -HURENKAMP	-	0.50
" " " " " " " " -Vrouw VELDHUIS	-	Memorie

f 107.03

E. Voorschotten uit het Fonds van Beheer (zonder rente-berekening), waarvan geen terugbetaling verwacht kan worden:

Datum. 1 Januari 1895. LAMBERS	(Hofveld).	Schuld mest . .	f	3.98
13 " " " " " "	"	Herstelling huis .	-	2.02
1 " " " VAN DELESWIJK	"	Schuld mest . .	-	4.01
1 " " " GROOTHEDDE	"	" " " " . .	-	5.38
1 " " " HEZEMAN	"	" " " " . .	-	7.97
1 " " " HOLTMAN	"	" " " " . .	-	2.41
25 Maart " OONK	"	4 mud pootaardap- pelen	-	10.—
1 Januari " HONDEVELD	"	Schuld mest . .	-	11.—
24 Juli " HILBERINK	"	Veevoeder . . .	-	10.—
12 April " VAN DEN BOSCH	"	Schaap	-	7.75
1 Januari " HURENKAMP	"	Schuld mest . .	-	7.08
1 " " " BATE	"	" " " " . .	-	4.23
1 " " " DEKKER	"	Kar en schuld mest .	-	18.16

f 93.99

Te zamen . . f 1003.53

HOOFDSTUK V.

SLOT-BESCHOUWINGEN EN CONCLUSIE.

De taak van ons Dag. Bestuur loopt ten einde. Wij hebben gedaan, wat de heer B. v. R. wenschte, waarin hij ons voorging: Nagegaan, wat de stichting op het Hofveld (en haar zuster) in haar tweejarig bestaan ons leerden.

Is het wel voltehouden, dat ze alleen lijden aan de kwalen der jeugd? Niet deze zijn het, die den onbevooroordeelden opmerker tot een ongunstige appréciatie zullen brengen. Integendeel, wat humane, kundige dokters op deze velden hebben verricht, wat zij onder zeer ongunstige auspiciën hebben weten te bereiken, weegt tegen die kwalen meer dan op. Ook voor ons Dag. Bestuur staan die stichtingen daar nog als monumenten, die tot dankbare waardeering en diepen eerbied stemmen. Maar dat het met die troetelkinderen van (ieder in zijn soort) hoogstaande, bezielde, van sociaal gevoel tintelende mannen, de heeren BRUIJN VAN ROZENBURG, IN 'T VELT en SCHMIDT, nog betrekkelijk zoo goed is afgeloopen — meer geluk dan wijsheid schijnt het ons.

Wij zouden een zeer verkeerden maatstaf aan de uitkomst der tweejarige proefneming aanleggen, indien wij percentsgewijze wilden uitrekenen of zij geslaagd dan wel mislukt te achten is. De heer B. v. R. zelf toont ons aan, hoe weinig zoodanige méthode hier dienen kan. Hij zegt o. a.: „(Ik breng hier drie andere mutatiën niet in rekening, omdat deze plaats hadden resp. door overlijden, huwelijk en benoeming tot een rijksambt)”. Dit is ons waarlijk de ernstige zaak wel wat al te zeer *à la légère* bekeken. Juist deze drie mutatiën geven overrijke stof tot oordeelvorming. Dat overlijden heeft tot kunstmatige ontkoming aan gevaren, tot — *vis à vis* het stelsel — het bezigen van een paardenmiddel geleid. De hypotheek van VAN DEN BROM's woning is door den Bond overgenomen. De man van het stelsel heeft het zelf aan de hand gedaan. Dat huwelijk heeft klaar en duidelijk doen blijken, dat de man van het stelsel de bezwaren er tegen veel helderder inziet, dan hij zich bekennen wil. Omdat de jonge echtgenoot een „vent van niks” was, mocht de jonge vrouw haar eigendom niet behouden. De heer B. v. R. heeft zelf de uitredding bedacht. Die benoeming tot een rijksambt heeft per geluk — alleen omdat de vrouw van 't bovenste plankje was (KELDER zelf dankt het aan haar zorgende en verstandige liefde, dat de drankduivel hem niet in z'n klauwen gesmoord heeft) tot een uitkomst geleid, waarop de heer B. v. R. zich terecht trotsch verheft. Tegen f 50.— schoon geld (de man heeft er meer voor willen hebben, maar de heer B. v. R. heeft er een stokje voor gestoken) is het perceel, dat een goeden tuin had en een behangselkje in de groote kamer, aan een ander overgegaan. Maar wat bewijst dit voor de intrinsieke waarde van het stelsel? Als de koper er zich goed had ingedacht, dat op den aankoop een „plicht” van f 1000.— rustte, waarvoor hij hoogstens slechts f 900.— waarde verkreeg — tenzij hij misschien van oordeel was zich om dien „plicht” niet te behoeven „druk” te maken — zou hij wellicht niet op den koop zijn ingegaan. Economisch is het anders zeker raadselachtig, dat een arbeider een huis en erf ver boven de waarde koopt. Hoe 't zij, één zwaluw maakt geen zomer.

Men moet de proefneming op Hof- en Hattensche veld uit twee oogpunten beschouwen. Juist is het, dat een tijdperk van 10 jaar niet te lang genomen is, als men wil vragen naar de materiele resultaten. Maar dat de verloopende 2 jaren al meer dan lang genoeg geweest zijn, om aan te toonen, dat het stelsel van direct ingaanden persoonlijken eigendom niet deugt, de vorige hoofdstukken bewijzen het. En door dit bewijs mag de stichter zich niet laten ontmoedigen. Hij moet er in juichen. Want hij heeft door de toepassing van zijn stelsel aan de maatschappij dezen reusachtigen dienst bewezen, dat zij nu uit de ervaringen der practijk kan leeren, dat de theoretici, die alleen boekenwijsheid luchten, volstrekt te verwerpen gidzen zijn op een gebied, waarin evenveel kronkelpaden en doolhoven liggen, als voetangels en klemmen in de tuinen der vorige eeuw. Bewezen door middel van een

bewijs, zooals slechts hoogst zelden bijgebracht wordt. Want waarlijk, als het hiervoren gegeven dagboek, *that speaks volumes* van liefde en zorgen, van strijd en verlangen, van vrees en betrouwen, van den hartslag der toewijding en van een geestdrift, die bergen te verzetten wist, geen bewijs te achten ware, men vond er nimmer een.

Dat de bevolking der velden niet hooger staat, dan zij staat, hierin ligt de teleurstelling niet. Men zou 't anders willen, men zou 't, had alles meêgewerkt, beter hebben kunnen krijgen, doch niet dit sluit de deur. Maar wel dit, dat men een boerenjongen geen riddercostuum te dragen geeft, een zuigeling geen mathesis voorzet en evenmin menschen, die het a b c van plichtsbefef, doorzicht, geestkracht en verantwoordelijkheidsgevoel nog leeren moeten, rijp mag achten voor de bewaking van — in materieelen zin — het *summum bonum*. Met waakt niet trouw over een schat, welks waarde men niet beseft, of men dient dan althans te staan onder den ijzeren arm der tucht. Doch de heer B. v. R. verwerpt bij zijn stelsel alle voorgedij. En dit niet alleen, hij maakt het subtieler nog fragiler. Hij pakt het bij installatiegeld in, en lokt daardoor de ruimen van geweten. Hij bindt het vast met een Onderhoudsfonds, dat zoo zwak is als spinrag. En hij adresseert het aan het Fonds van Beheer, dat hem aan een voorschotkas doet denken, doch dit niet is en niet wezen mag. En al bestonden al deze bezwaren niet, dan nóg zou het stelsel niet deugen, omdat de eenvoudige eigenaren, geklonken aan een denkbeeldig bezit, dat belast is met een vrijwel ondelgbare schuld, en door dat bezit en door die schuld in hooge mate in hun vrije beweging belemmerd worden en — vanaf het oogenblik, dat ze dit niet meer zouden zijn — hun vrij laat om uit eigenbelang maatschappelijk kwaad te bedrijven.

Bescheiden Heidegeluk moet een baken worden in de zee der vaderlandsche ellende. Het kan dit worden, als de stichter niet langer naar het onbereikbare haakt. Hij waarschuwt tegen ongeduldig zijn in den arbeid der hervorming. Hij, die naar boven klimmen wil met overijlden spoed en trede voor trede van den ladder overslaat, ongeduldig is hij. Hij eischt objectiviteit, maar ontegenzeggelijk subjectief is hij, want hij ziet geen gebreken aan het kind van zijn overpeinzingen, en hen, die ze wél zien, wantrouwt hij.

Hij zegt, „dat er meer is; dat 's Bonds prestige vordert, dat men voortga op den eens gekozen weg; dat men de oppervlakkige massa niet het schouwspel moet geven van een zedelijk lichaam, als de *Oranjesbond van Orde*, dat niet weet wat het wil, dat z'n beginselen loslaat bij het eerste windje en huivert voor doortastende kordaatheid.” Dan zou de Bond een vreemd soort van prestige najagen, als het ter wille daarvan zou doorgaan op een verkeerdelijk gekozen weg. 't Is maar, wat men onder beginselen, in het algemeen, onder 's Bonds beginselen, in het bijzonder, gelieft te verstaan. De Bond heeft slechts één beginsel: Bestrijding der sociaal-democratie door daden van hervorming, door verbetering der maatschappelijke toestanden. Aan dit beginsel heeft hij zijn daden te laten aanpassen. Voor het overige behoude hij zich zijne vrijheid voor om te zoeken naar de deugdelijkste middelen, om te verwerpen die middelen, die niet proefhoudend zijn, niet leiden naar het doel. Maar als hij aan elk van zijn pogingen een etiket hangt met het opschrift: „Dit is mijn beginsel!” en dan dat etiket maakt tot het dundoek van zijn streven, dan zal hij geen sikkepit hooger staan dan de beginselrijdende massa, die hij hervormen wil en wordt hij van een zonlicht, dat hij wezen wil, een ster, „*qui file, file, file et disparaît.*”

Nog een pijl heeft de heer B. v. R. op zijn boog: De sociaal-democratie keert zich tegen het privaats bezit. Welnu, wat zou dat? Moet de Bond op dien grond een reeks van eigenaren scheppen, die, om met den heer SCHMIDT te spreken, „bezitters zijn zonder bezit?” Dat zou zijn de maatschappij genezen willen langs den homoeopathischen weg. We weten wel beter, dunkt ons. De allopatische is ons aangewezen en wij kunnen dien volgen, zonder dat onze arbeid voor het oog ook slechts iets verschilt met dien van het hier aangevochten systeem. Dan volgen wij slechts de méthode: Eerst huur, dan erfpacht, zooals die is nedergelegd in het aan de strengste eischen van billijkheid beantwoordende concept van den heer DINGER. Dit gevolgd voor die huizen, die niet slechts een tuin

maar een stuk land tot erf hebben, en we zullen zeker veel beter den bewoners waarborgen, dat zij, zij en hun kinderen, de vruchten zullen plukken van hun zweet. Want dan zullen zij nooit voor de ijzeren noodzakelijkheid van een verplichten verkoop komen te staan, nooit de opbrengst van hun overbezwaard pand zien opslokken door den eigenaar der hypotheek, nooit op stel en sprong komen te staan, maar, wat dag het ook zij, de waarde toucheeren van hetgeen hun inspanning en hun vlijt en hun zorg wisten te bewerken.

Dan zal dus hun belang veel beter dan nu behartigd zijn. Dan zal het crediet van den Bond niet, zooals nu, een niet te omvademen gevaar loopen. Dan wordt even goed, nog veel beter, der sociaal-democratie den voet dwars gezet. Dan zal de Bond aan de samenleving een dienst bewijzen en betere toestanden enten op den stam van wijsheid en voorzichtigheid.

„Het gemeenschappelijk bezit is uit den tijd,” zegt de heer B. v. R. Al ware het zoo, maar juist het tegenovergestelde is waar, de tijd stuurt heen naar het collectivisme, naar landnationalisatie, naar coöperatie in elken vorm, dus naar gemeenschappelijk bezit — maar al ware het zoo — moet de Bond zich daardoor laten leiden? De Bond ga boven den tijdgeest staan. Daarin zal hij zijn kracht vinden. En niet omdat Don Quichotterie zoo mooi is. Maar omdat de geest van den tijd de geest van de dwaze maagden is, de geest van die wufte menigte, die geen betere leuze heeft dan deze: Zooals de wind waait, zoo waait mijn rokje.

Dan, wij pleiten ook niet voor gemeenschappelijk, wij pleiten tegen denkbeeldig bezit. Een erfpachter is individueel bezitter. En een huurder, die kans heeft erfpachter te worden, zal rustiger geest ademen, dan de man, die pardoos een eigendom kreeg en het te Keulen hoorde . . . donderen.

Of Meng-Tseu het wist in zijn tijd, laten wij onbeoordeeld. Doch dit weten wij wel, dat onze eigenaars op Hof- en Hattemsche veld, de enkele goeden niet te na gekomen, een onrustigen geest hebben en een puntje mogen zuigen aan den rustigen geest dier enkele huurders, die voor den heer B. v. R. het mooie aan zijne creatie ontnomen hebben.

Concludeerende, hebben wij de eer voor te stellen, dat het Algemeen Bestuur van den *Oranjebond van Orde*, gelezen hebbende de Memorie van den heer B. v. R. en gelezen hebbende onze Beschouwingen en Tegenwerpingen, zich moge verklaren tegen het stelsel van den persoonlijken eigendom, zooals dit op de stichtingen van *Bescheiden Heidegeluk* ingevoerd geworden is en voor het nemen van zoodanige maatregelen, tijd en omstandigheden dienende, als de stichtingen van het euvel nog zullen kunnen doen genezen, eer zij reddeloos verloren zijn.

UTRECHT, Januari 1897.

Het Dagelijksch Bestuur voornoemd,

HORA SICCAM, Voorzitter.

HOOFT GRAAFLAND, Secretaris.

BEILAGEN.

Extract-Acte van Eerste Hypotheek.

De Comparant ter andere zijde verklaart wegens aan hem ter leen gegeven penningen wel en deugdelijk schuldig te zijn aan eene som van *duizend gulden*, met belofte en acceptatie, van de door hem schuldig beleden hoofdsom, gerekend van heden af, in gelijk wekelijksche termijnen, te zullen betalen een interest berekend tegen *vier ten honderd* in het jaar en daarmede wekelijks te zullen voortgaan tot den dag van de algeheele voldoening der voormelde hoofdsom toe, welke ten allen tijde aflosbaar en opeischbaar zal zijn wanneer van de eene of andere zijde, ten minste *drie maanden* te voren, tegenzijds opzage zal zijn gedaan, en op welke hoofdsom door hem, naar zijne keuze, zal kunnen worden afgelost, mits deze aflossing geschiede in ronde sommen van niet minder dan *honderd gulden*.

Tot zekerheid en waarborg voor alle betalingen, altijd franco aan handen en ten woonhuize van den gemachtigde van den schuldeischer in goed hard Nederlandsch geld, zonder korting van belastingen, die bij eenige wet mochten worden ingevoerd, zoo van hoofdsom als van interessen en eventueel aan te wenden kosten, mitsgaders van de prompte en volledige nakoming dezer acte, verklarende de debiteur ten behoeve van den schuldeischer het recht van eerste hypotheek te verleenen op het hem toebehoorend goed, boven omschreven.

Voorts is door den schuldeischer speciaal bedongen en door den debiteur uitdrukkelijk toegestemd:

Dat deze laatste de gebouwen en den verderen opstand, tot de herbouw-waarde, in eene solide maatschappij, zoolang het tegenwoordig verband zal bestaan, onafgebroken voor brandschade zal moeten verzekerd houden en daarvan jaarlijks, bij de betaling der interessen, door vertooning van de kwitantie der betaalde premie zal moeten doen blijken;

dat ingeval den verbonden goederen brandschade mocht overkomen, de assurantie-penningen tot het beloop der hoofdsom en der verschuldigde interessen, daarenboven, in de plaats dezer onderzetting zullen treden;

dat in dat geval, alsmede ingeval van beslag door derden op de verbonden goederen of bij gebreke van den debiteur in de stipte betaling der interessen of in de volledige nakoming dezer acte, benevens wanneer de verbonden goederen door toedoen van den debiteur in waarde mochten verminderen, de hoofdsom dadelijk invorderbaar zal zijn;

dat ingeval van willigen verkoop er ten aanzien van den crediteur geene zuivering zal plaats hebben wegens de verbonden goederen, welke niet verhuurd of in gebruik aan derden zullen mogen gegeven worden, terwijl ingeval de debiteur in strijd met dit beding mocht handelen, alle deswege door hem aangegane overeenkomsten nietig en van onwaarde zullen zijn, dat er in geen geval vooruitbetaling van huurpenningen zal mogen plaats hebben;

dat bij gebreke van behoorlijke voldoening der hoofdsom of van de betaling der verschuldigde interessen, de verbonden goederen, overeenkomstig de bepalingen en het beding vervat in Artikel 1223 B. W. zullen worden verkocht, ten einde uit de opbrengst worde verhaald, zoowel de hoofdsom als de verschuldigde interessen en de kosten, terwijl op de Grosse der acte van veiling de ontruiming der verbonden goederen zal kunnen worden bewerkstelligd, evenals of zulks bij vonnis ware bevolen;

en dat de debiteur altijd in gebreke zal zijn door het enkel verloop van den bepaalden termijn.

De kosten welke door deze acte reeds veroorzaakt zijn en nog zullen worden, zijn en blijven geheel voor rekening van den debiteur, die zijne toestemming geeft tot al zoodanige inschrijvingen, als noodig zijn te nemen tot behoud van het door hem verleende recht van onderzetting en die voor de ten uitvoerlegging dezer acte, zoo voor zich zelf als voor zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, onherroepelijk woonplaats kiest ten kantore alwaar deze minute blijft berusten.

De, enz.

Bijlage B.

Schuldbekentenis-Installatiegeld.

Ik ondergeteekende, N. N., krachtens onderhandsche acte d.d. heden eigenaar (en bewoner) van het kadastrale perceel sectie , N^o. , bestaande in huis en erf N^o. , der stichting van den *Oranjesbond van Orde* op het Hofveld (Hattemsche veld) alhier, verklaar ontvangen te hebben eene som van *Een honderd gulden* voor mijne installatie; met name voor den aankoop van klein vee, mest, plantsoen en wat verder voor ontginning en bebouwing van den grond noodig is.

Ik erken te weten, dat die honderd gulden begrepen zijn in de duizend gulden hypothecaire schuld, waarmede mijn huis en grond zijn bezwaard, blijkens de desbetreffende acte; en neem aan en beloof bij deze, wanneer ik, om welke redenen dan ook, willig of onwillig gezegd perceel verlaat of moet verlaten, alvorens de geheele hypotheek zal zijn afgelost, deze mij voor *roerend* goed verstrekte honderd gulden zal terugbetalen aan den *Oranjesbond van Orde* of zijne rechthebbenden. Onder dien verstande, nochtans, dat voor elk jaar, gedurende hetwelk ik de rente der geheele hypothecaire schuld zal hebben voldaan, onderwerpelijke schuld van honderd gulden zal gerekend worden te zijn verminderd met *tien* gulden.

Voor de richtige nakoming hiervan verbind ik mijn persoon en mijne goederen ingevolge de Wet.

Gedaan te Apeldoorn den

Uittreksel uit de circulaire van October 1893 van het Permanent Comité.

„Geeft den werkman een aangename woning, eenvoudig, maar geriefelijk en gezond, — ja, zoekt een middel om hem die in eigendom te geven!” Zoo roept en raadt men thans van alle zijden. Nu dan, de *Oranjesbond van Orde* beaamt zulks ten volle.

Voorts hebben wij ons, bij de overdenking en bespreking dezer, in ons oog althans zeer gewichtige zaak, laten leiden door deze twee gedachten:

a. enz.

b. de aangewezen bewoner betrekke de woning als *eigenaar*, omdat hem dan de behartiging der zaak het best is toevertrouwd en het geruststellend en verheffend besef van te zitten op *een eigen stukje grond*, van waar — *zoolang hij aan zijne verplichtingen blijft voldoen* (en welk eigenaar heeft die niet?) — niemand hem verjagen kan en waarvan de bearbeiding *hem alleen* ten goede komt, zeer zeker een zedelijk-gunstigen invloed op hem uitoefenen *moet*.

* * *

En nu ons plan van *uitvoering*. Wij zullen trachten, zonder de duidelijkheid te schaden, het U zoo kort mogelijk bloot te leggen in de volgende punten:

1—3. enz.

4. De dan nog resteerende f 100.— wordt door den Beheerder (den Bond) voor den eigenaar (bewoner) beschikbaar gehouden tot aankoop van allerlei benodigdheden, naar zijne keuze, als bijv. een geit, tuingereedschap, mestspeciën, kippen, vruchtboomen, zaaikoorn, enz. enz., na aftrek der uitgave tot dekking der kosten van verkrijging in hun vollen omvang.

5—7. enz.

8. De bewoner wordt dus dadelijk eigenaar. Hij betaalt zooveel mogelijk de rente der hypothecaire schuld in wekelijksche termijnen aan den Bond, enz.

9. Den eigenaar wordt de voorwaarde opgelegd, dat hij, uiterlijk na verloop van twee jaar, zal beginnen met het aanleggen van een Rijkspostspaarbankboekje, om aldus gaandeweg te geraken tot de mogelijkheid van afbetaling der hypothecaire schuld.

10. De hypotheek zal, behoudens de algemeene bepalingen der Wet, slechts zes maanden te voren kunnen worden opgezegd. Dadelijke opzegging kan geschieden ingeval de eigenaar, zonder toestemming van den hypotheekhouder, het pand verhuurt of in bruikleen geeft, m. a. w. het *niet zelf* bewoont, onderhoudt en bewerkt.

11. Overigens geniet de eigenaar volstrekte vrijheid van handelen. De Bond oefent geenerlei voogdij over hem uit. Zoo zal zijn eigendom ook niet uitwendig het karakter eener stichting dragen en daarom zal zooveel mogelijk worden gewaakt tegen uniformiteit in den bouw.

12. enz.

* * *

Bovenomschreven twaalfal punten geeft in hoofdzaak en, naar wij meenen, niet onduidelijk aan, hoe wij de uitvoering van deze wijze van heide-ontginning opvatten. Men zal opmerken, dat niet in die ontginning het zwaartepunt ligt, al is zij een zeer belangrijke factor in het plan. Hoofdzaak is, ordelijke, oppassende menschen aan een goede woning te helpen en hen op practische wijze in de gelegenheid te stellen tot bescheiden welvaart te geraken. Ieder aldus begunstigd gezin is langs dezen weg duurzaam voor de maatschappelijke orde behouden en omgekeerd zal de ordelijke maatschappij ook in zulk een gezin een nieuw steunpunt vinden. Hoe zou men duizend gulden beter en nuttiger kunnen besteden dan op de hier aangegeven wijze?

Uw kapitaal is niet weg. Het blijft in waarde aanwezig, niet alleen, maar neemt, dank zij de voortgezette ontginning van den grond, gestadig in waarde toe.

Bijlage D.

Reglement voor het Onderhoudsfonds der huizen op het Hofveld.

Art. 1. Bij de stichting van dit Fonds op 14 Mei 1894 is voor ieder deelhebber *tien* gulden als inleg gestort door het Hoofdbestuur van den *Oranjobond van Orde*, onder toezegging eener kleine jaarlijksche vaste bijdrage uit het Fonds van Beheer, wanneer en zoolang de middelen van dat Fonds dit zullen toelaten, ter beoordeeling van gezegd Hoofdbestuur.

Art. 2. Ieder deelhebber is gehouden tot een vaste bijdrage van *ten minste* 1 cent per dag, te voldoen per 7 centen op den laatsten dag van iedere week.

Art. 3. Het Fonds wordt beheerd door den Beheerder van het Hofveld, bijgestaan door twee Commissarissen, jaarlijks te kiezen uit en door de deelhebbers.

Art. 4. Het kasgeld zal zooveel mogelijk op solide wijze rentegevend worden gemaakt, welke rente c. q. echter slechts wordt te goed geschreven over het batig saldo op den laatsten dag van elk burgerlijk jaar (31 December).

Art. 5. Uit het Fonds worden uitsluitend de door ieder deelhebber noodig geachte herstellingen aan zijn *huis* en *pomp* betaald, en wel slechts voor *twee derde* van het kostende, terwijl het overige derde deel door den betrokken deelhebber wordt voldaan.

Art. 6. Voor hen, die binnen een jaar na den stichtingsdag als deelhebber willen toetreden, wordt slechts *vijf* gulden als inleg door het Hoofdbestuur van den *Oranjobond van Orde* gestort. Na 14 Mei 1895 wordt geen inleg meer geschonken.

Art. 7. Ieder deelhebber heeft een boekje waarin, gelijkluidend aan het register van den Beheerder, door dezen worden ingeschreven alle herstellingen, zoodra die zijn geschied.

Art. 8. Dat boekje wordt, evenals de rekening van den deelhebber in het register van den Beheerder, elk jaar op den stichtingsdag afgesloten.

Art. 9. Jaarlijks wordt op dienzelfden dag eene vergadering van deelhebbers gehouden, waarin door de dan aftredende Commissarissen verslag wordt gedaan over het verschenen boekjaar en waarin voor het volgende Commissarissen worden gekozen.

Art. 10. De deelhebbers kunnen ten allen tijde hunne bijdrage verhoogen of storting doen; doch uitkeeringen uit het Fonds, van welken aard ook, worden niet gedaan.

Art. 11. Zij, die als deelhebber wenschen uit te treden, ontvangen bij het einde van

het loopende boekjaar hunne afrekening, waarin nochtans niet is begrepen de door het Hoofdbestuur ten hunnen behoeve gedane inleg, wanneer dit uittreden binnen vijf jaar na den stichtingsdag plaats vindt.

Art. 12. Ieder deelhebber kan de herstellingen aan zijn huis en pomp laten verrichten door een werkman naar keuze. In het algemeen belang der geheele stichting echter, worden daarbij de handwerkslieden, op het Hofveld wonende, bijzonder aanbevolen.

Art. 13. Het deelhebberschap gaat verloren, wanneer gedurende *tien* weken de verschuldigde bijdrage niet is voldaan. De afrekening geschiedt dan als bij Art. 11. Na storting van allen achterstand, die inmiddels is ontstaan, kan ieder gewezen deelhebber echter weder in zijne vroegere rechten treden.

Art. 14. Wanneer aan een deelhebber de op zijn huis drukkende hypotheek wordt opgezegd, of hij op andere wijze zijn huis verlaat, wordt met hem afgerekend bij het verlaten van het huis. Bij deze afrekening geldt ook het bepaalde bij Art. 11.

Art. 15. Schenkingen aan dit Fonds gedaan, komen gelijkelijk ten voordeele der deelhebbers op den dag der schenking.

Art. 16. Als deelhebbers bij de stichting zijn toegetreden: enz. enz., terwijl als Commissarissen over het eerste boekjaar zijn gekozen:

N.B.! Er zijn nimmer Commissarissen gekozen.

Bijlage E.

Uittreksel uit het Ontworpen Erfpachts-Contract.

Art. 1. Het recht van erfpacht wordt gevestigd voor een tijdvak van dertig jaren.

Art. 2. De erfpachter zal als vergoeding voor het hem verleende recht jaarlijks eene som betalen van, enz.

Art. 3. De gebouwen zullen niet van bestemming veranderd mogen worden. Zij zullen worden onderhouden door den erfpachter. Ter tegemoetkoming aan dit onderhoud zal hij jaarlijks op den 1sten November, tegelijk met den erfpachtstermijn aan den grondeigenaar moeten betalen eene som van, welke gestort zal worden in het Onderhoudsfonds, voor welke stortingen de bepalingen zullen gelden, die daaromtrent door den *Oranjesbond van Orde* worden vastgesteld.

Het in erfpacht uitgegevene zal slechts worden bewoond door één gezin.

Op den grond mogen geene andere gebouwen, getimmerten, hutten, tenten of woonwagens worden geplaatst of toegelaten.

Het tappen, slijten of verkoopen van wijn of sterken drank, het houden van publieke vermakelijkheden, zullen noch in de gebouwen, noch op den grond mogen geschieden.

De grond zal door den erfpachter in cultuur gebracht worden binnen den tijd van jaar en daarna als zoodanig worden onderhouden. Bij niet-nakoming of overtreding van één of meer der bepalingen van dit artikel, zoomede bijaldien een erfpachts- of onderhoudsfonds-termijn niet binnen drie maanden na den verschijndag is voldaan, zal de grondeigenaar het recht hebben het erfpachtsrecht te doen eindigen. In dit geval zal de erfpachter bovendien aan den grondeigenaar moeten betalen eene boete van een bedrag, gelijkstaande met een jaar erfpachts-canon.

Art. 4. Alle zakelijke lasten zijn voor rekening van den erfpachter van af

Art. 5. Indien, om welke redenen ook, het erfpachtsrecht eindigt, zal de grondeigenaar van al wat op den grond aard- of nagelvast is, eigenaar worden en verplicht zijn aan den erfpachter te vergoeden de waarde van de aangebrachte verbeteringen, welke met onderling overleg van partijen zal worden vastgesteld.

De grondeigenaar zal het betalen van deze vergoeding kunnen voorkomen door van zijn eigendom afstand te doen ten bate van den erfpachter, die alsdan het 30-voud van de jaarlijksche erfpachts-canon aan den grondeigenaar moet betalen en dan volle eigenaar van het goed wordt.

Art. 6. Indien de *Oranjobond van Orde* wordt opgeheven, zal de erfpachter het recht hebben het in erfpacht genomene aan te koopen tegen betaling van het 30-voud der jaarlijksche erfpachtsvergoeding.

Deze bepaling zal niet toepasselijk zijn, indien de *Oranjobond van Orde* overgaat of opgelost wordt in een zedelijk lichaam van overeenkomstige strekking.

Art. 7. De grondeigenaar zal ten allen tijde het recht hebben om in de plaats te treden van schuldeischers, die recht van hypotheek of executie op het goed hebben, door aan die schuldeischers het hun toekomende te betalen.

Art. 8. Indien de *Oranjobond van Orde*, of het lichaam waarin hij is overgegaan of opgelost, een gedeelte van den in erfpacht uitgegeven grond noodig heeft voor de volvoering of voltooiing van plannen, die in overeenstemming zijn met het in de statuten uitgedrukt doel, zal de erfpachter dien grond moeten afstaan tegen een vergoeding, waarvan het bedrag zal worden vastgesteld zooals in Artikel 5, alinea 1, is bepaald.

Art. 9. Bij expiratie van dezen erfpachtstermijn zal de erfpachter den grond en de gebouwen weder op dezelfde voorwaarden en voor een gelijken termijn in erfpacht mogen nemen tegen een jaarlijksche vergoeding, met onderling overleg van partijen te bepalen.

Art. 10. Alle geschillen, ontstaan over dit contract en de gevolgen daarvan zullen worden onderworpen aan de beslissing van drie scheidsmannen, welke als goede mannen naar billijkheid zullen oordeelen.
